№ 12.

Василь Задоєнний.

(сотник У. Н. Р.)

Таращанський повіт

в боротьбі за самостійність України.

Ст. 1–214.

Розд. I – XXIV.

Василь ЗАДОЯННИЙ
Сотник Армії У. Н. Р.

ТАРАЩАНСЬКИЙ ПОВІТ
в боротьбі за Самостійність України.

Частина ПЕРША.

1

Василь ЗАДОЯННИЙ

Сотник Армії У.Н.Р.

ТАРАЩАНСЬКИЙ ПОВІТ

в боротьбі за самостійність У к р а ї н и.

Частина П Е Р Ш А.

З дня революції 1917 року, до загального повстання 1918 року.

З М І С Т

-"-"-"-
-"-"-
-"-
-

В С Т У П

Знаючи вагу для історії нашого визвольного руху з під московського панування і уділ в нім українського селянства, взяв я собі за ціль описати цей рух на рідній мені Таращанщині, це одне, а друге тото те, що мені ходить о спростовання тієї неправди, котрою вороги наші хотіли заплямити дорогу Таращанщину утворенням, ~~так~~ так званної "Таращанської червоної дивізії".

Це ганебна брехня і наклеп наших ворогів, що нібито той нарід, котрий повстав до визвольної боротьби продався Москві для зміцнення шерегів наших ворогів і для того, щоби придушити той визвольний рух у якому самі брали живий уділ.

Я як старшина, що підчас визвольної боротьби не думав писати споминів, чи історичних розвідок, на це не було часу і спроможности, та признатися по правді, міцно вірилося в нашу над москалями перемогу.

Військова служба не позволяла мені постійно перебувати дома, а тому і перший період розвитку повстанчого руху відбувався без мого уділу і я не маючи докладного опису початкових подій, хотів зіслатися на показаннях і споминах своїх земляків і коли по програній, наше військо опинилося в 1920 році за дротами, я заходився збирати матеріал до писання споминів з історії визвольної боротьби і опису того інтенсивного уділу, котрий приймала Таращанщина у визвольній боротьбі. З цією метою я звернувся до своїх земляків з пропозіцією, щоби кож-

дий з них дав мені матеріал - ті приобіцяли написати. В тім часі хороба звалила мене з ніг і я примушений був покластися до шпіталя. Зі шпіталю я вийшов після трох річного перебування в ньому, із них оден рік пролежав в Вадовицях, а два роки в Кракові. Коли я почув прояви сили в ногах і міг так сяк ними порушати, виписався зі шпіталя. Але... мій Боже!... Яка зайшла зміна. Військо роспорошене, табори ліквідовані, тут на волі я довідався, що декого й на Божому світі немає, а решта то так розійшлися, що годі було когобудь і розшукати. Помандрували в дозволені повіти за пошуканням праці. Звязки порвалися, відомостей жадних ні про кого, ні відкіля узяти. Із Таращанців я залишився сам оден. Що робити, недомагання мої і матеріальний стан і другі перешкоди які я спіткав по виході зі шпіталя серед чужого оточення в чужій державі, не давали мені можливости прийнятися за працю над писанням. Трохи згодом, я жив надією, думалося мені спіткати когось із Таращанців, навязу звязки і праця, що так нагло перервалася знов піде своїм шляхом і я добувши необхідні мені данні, приймуся за працю. Але на жаль, зі всіх своїх земляків, мені пощастило зустрітися з одним лише паном Симоном Ботвинівським, від котрого я дістав деякі інформації, що до визвольного руху Таращанщини в 1917-1918 роках. На цілковите його вступлення і подачи докладних подробиць, я не намагався, тому, що п. Ботвинівський сам пише свої спогади і в них має уділити ширших інформацій про організацію, початок і розвій повстання на Таращанщині.

Немаючи можливости докладно описати початкові події, тому, що мені як старшині прийшлося бути при війську, але про себе я опишу иншим разом в своїх споминах, зараз же маючи на меті написати сторінку із історії уділу Таращанщини і Таращанців, у визвольній боротьбі за Незалежність, я, бачучи, що наше воящтво після перших мандрівок за пошуканням праці почало прибирати вигляду осілих, які закріплювалися на занятих ними, по більшій кількости навіть на невідповідних, посадах в ріжних незнайомих їм до того ділянках праці, що цілком не відповідали їх познанням і фаху, почав пильно стежити за газетами, чи не буде де інформацій про ту чи иншу потрібну мені особу, але надаремно.

Тоді я прийшов до переконання, що зі своїми земляками оден можливий спосіб навязання звязку - подання в часописах відозви-заклику якого я і вмістив в "Тризубі" Від 23 листопаду 1930 року число 44, такого змісту:

ОГОЛОШЕННЯ.

Проситься Таращанців, що приймали уділ в українській визвольній боротьбі, подати місце свого перебування на адресу: Polska. Chrzanow.Ul. Sokoła № 6.Ukrainski Komitet /W.Zadojannomu/.

Ціль: збірання історичних матеріялів з визвольної боротьби повіту.

Як великої ваги приписується тій праці з котрою я весь час носився, як той Марко по пеклі, можна зрозуміти з того, що 28 листопада 1930 року я дістав від Пана Військового Міністра обіжник такого змісту:

" Минає десять років, відколи Армія наша пе-

рервала збройну боротьбу. Зникають під впливом часу з памяти людської події, які чимало наших військових частин окремо, як і українську Армію в цілому, бойовою славою вкривали. Нищиться решта коштовних документів історичних, замітаються невблаганим часом та умовинами життя нашого останні сліди славної минувшини нашої недавньої. Стоїмо перед можливістю, коли навіть діти наші, не кажучи вже про дальші покоління майбутні, не знатимуть про нашу боротьбу, про недавні чини наші, оскільки про це ми не подбаємо.

Нині створилися можности для нас бодай хоч де-що, бодай оперативні документи /оперативні директиви, накази, звіти/ опублікувати в друкові, щоб поколінням і дослідникам історії нашої їх переказати.

Отож, кожного вояка українського, що зберігає ще й нині у себе хоч будь які документи, дотичні бойової діяльности нашого Війська, дуже прошу надіслати мені їх в найближчому часі для відповідного використання, після чого їх буде повернено з вдячністю.

Про одержання цього обіжника і про можливість в той чи инший спосіб допомогти мені в збіранні документів, прошу відписати. Підписав: В Сальський. Генерального Штабу, Генерал-Хорунжий. Варшава ул. Рейтана 4 м.2. 20 листопаду 1930 р. № 604."

Що правда, ріжні заклики і обіжники були і раніш, але турботи і злидні, відсутність засобів і другі перешкоди не давали можливости прийнятися до праці. Зараз діставши такого обі-

жника, я кинувся поміж українців замешкалих в Хшанівському повіті і наслідок моєї роботи був рапорт до Пана Військового Міністра з дня 1-го грудня 1930 року за Ч 565 такого змісту:

" На обіжник від 20 листопаду б.р. Ч 604, доношу, що в районі Хшанівського повіту осіб котрі малиби в посяданню: оперативні документи / оперативні директиви, накази, звіти/ чи які будь инші документа дотичних бойовоі діяльности нашого Війська, немає.

Я ж зі свого боку зараз пишу спомини з визвольної боротьби Таращанського повіту в якій цілі збираю матеріали, як це видко з оголошення в Тризубі за Ч 44 від 23 листопада б.р. 30 сторінка.

Всі відомости які будуть одержані мною передаватимуться Пану Генералові в копії для архіву, а викінчений твір буде видруковано окремою книжкою.-

Копію запрошень і конспект по збиранню матеріалу при цьому долучаю.- "

" До високоповажного пана N....

Бажаючи зібрати матеріали, що до визвольної боротьби нашоі Батьківщини і передати історії факти уділу дорогої нам Таращанщини, славу якої бажають відібрати від неї московські царі-червоні, котрі при допомозі пари авантурників утворили фіктивні Таращанські дивізії - направляючи їх для знищення нашого визвольного руху, ми, таращанці, мусимо пригадати і закріпити славні дні української визвольної боротьби, для чого необхідно подати мені на адресу:

/Адреса як вище згаданому оголошенню/, матеріали, які, на мою думку, ще збереглися в нашій памяті - для передачі нашим нащадкам історії нашого повіту."

К О Н С П Е К Т

Сторінка анкетна:

1/ Імя і призвіще; 2/ Звідкіля походить; 3/ Коли народився; 4/ Фах; 5/ Освіта: а/ цивільна, б/ військова; 6/ Ранга і старшинство в ній; 7/ По якім документам і де замешкує; 8/Родинний стан; 9/ Чи даєте згоду на те щоб призвіще Ваше було надруковано; 10/ Коли бажаєте щоб призвіще Ваше не було виявлено і залишилося в таємниці напишіть свій псевдонім /вимишлине призвіще/ під яким будете фігуровати в друкові.

Сторінка програмова:

1/ З якого часу служите при війську:

а/ вступлення до війська; б/ Частина; в/ Ранга; г/ Зміни в службі:

/При подачі відомостей користатися послужбовим списком. Відомості давати короткі і ясні./

2/ З якого часу в Українському війську:

а/ частина; б/ повстанчі загони; в/ при описанні перебування в частинах чи в повстанчих відділах треба зазначити ступнево дати від дня до дня, на яких посадах, чи яке займав становище; г/ Коли і де саме приймав уділ в боях і з кім /большовиками, деникінцями, ~~[illegible]~~, махновцями чи иншими ворогами Української Народньої Республіки/; ґ/ докладно описати коли саме і в яких місцевостях провадились бої і які мали успіх: здобуті трофеї, полонених, за

битих і ранених зі сторони ворога. д/ Наші страти: в амуніції, полонених, забитих і ранених: /коли памятаєте, подайте, призвіща забитих і їх короткий рисопис і житьепис. є/ Чи бої були упорні, чи легко або тяжко було здобувати позиції ворога і місцевости заняті ним. ж/ Коли саме і які місцевости займалися. з/ Хто з наших вояків відзначився в боях, де, коли і при яких обставинах; і/ писати докладно і виразно по можливости з указанням дат як боїв, так і визначних подій, як підіймання повстання, формування повстанчих загонів, прилучення до регулярних військ і др. "

Від Пана Військового Міністра в відповідь на мій рапорт дістав листа, з котрого зрозумів, що моя праця це не буде лишень забаганка виставлення свого повіту, а конче необхідна, котра мусить кинути проміння світла і дасть майбутньому історикові правильно описати наше змагання і висвітлити, а також дати пізнати майбутньому поколінню ту велику неправду і змиє пляму з нашого повіту яку накинули москалі на нього творенням фальшивої „Таращанської дивізії".

Ось зміст листа пана Міністра в части, що торкається Таращанщини:

" До п. Сотника В. Задоянного. Ваше листування за Ч. 565, з додатками одержав. Тема, яку ви обробляєте мене зацікавила. Таращанський повіт в історії нашого визвольного руху відіграв поважну ролю і для дослідника цього періоду всебічне освітлення стану, настроїв, характеристика провідників та їх цілевих намагань буде впрост необхідним. Як знаємо з цього повіту вийшли

кадри Таращанської большовицької дивізії, у всякому разі свою назву вона завдячує якійсь споріднености з цим повітом. З другого боку населення Таращанського повіту дало значну кількість завзятих, свідомих нацоінально одиниць, що боролися проти московської навали. Отже це ідеольогичне роздоріжжа походить в якихось причин, пізнання яких під усяким поглядом є бажаним. З Вашого заклику до Таращанців видно, що Ви походите з того-ж терену, брали уділ в повстанчому рухові проти большовиків. Я певен, що завдяки цьому опис подій виграє на обєктивному зясуванню цих минулих подій та належному потрактуванню їх в напрямі наших державно-національних позицій. Отже, чекаю надсилки обіцяних Вами матеріалів й бажаю Вам успіху в праці. Додаток: обіжник Ч.44. Дня 16 січня р.1931. № 45."- З пошаною до Вас В. Сальський Генерального Штабу Генерал-Хорунжий".

Не маючи відгуку на мій заклик уміщений в Тризубі , я звернувся з другим закликом надсилаючи його до редакцій "Тризуба","Табора",Інваліда" і "Шляхом Незалежности", а крім того до відділів, уповноваженних і головноуповноважених Українського Центрального Комітета в Польщі і по організаційним осередкам за кордоном.

Зміст цього мого заклику поданий вище як додаток до рапорту Панові Військовому Міністрові

Крім того розіслав по відділах Українського Центрального Комітету виказ осіб котрі походят з Таращанщини і служили в армії Української Народньої Республики. На все це дістав такі від-

повіді:

Від пана Керовника Ченстоховського Відділу УЦК. з дня 6.II.1931 року за Ч 740. "У відповідь на Ваше запитання відносно адреси 13 перелічених на звороті цього старшин Української Армії, маю честь повідомити, що на жаль ці адреси в Ченстоховськім відділі не відомі. Керовник Ченстоховського відділу УЦК в Польщі Лейтенант Флоти: Є. Шрамченко."

Від Генерал-Полковника армії Української Народньої Республіки Миколи Юнаківа дістав лист з дня 7 лютого 1931 року з міста Тарнова такого змісту:

" Цілком співчуваю думці про збір матеріалів, що до уділу Таращанщини в нашій визвольній боротьбі за Батьківщину, не можу однако бути користним при переведенню цієї справи до життя, бо жадних відповідних матеріалів не маю. "

А крім того відношення Українського Воєнно-Історичного Товариства від 18 лютого 1931 р. за Ч 742, такого змісту:

"Українське Воєнно-Історичне Товариство має відомости, що Ви, В.П. Пане Сотнику, збіраєте матеріали з часу військових подій на Україні.

Українське Воєнно-Історичне Товариство від довшого часу переводить працю збірки і опрацьовання військово-історичних матеріалів з часу визвольних змагань українського війська і народу за свою Незалежність. Трудами Товариства до цього часу вже випущено 2 збірники під назвою "ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ".

Повідомляючи Вас про це, Управа Товариства просить Вас прийняти участь в згаданому журналі, виготовленням певних спогадів Ваших, які дадуть змогу заповнити певні пробіли в тому великому матеріялові, що вже зібрано Товариством і зафіксують для майбутніх поколінь і ті чини, що їх заподіяно чи Вами особисто, чи військовими відділами - регулярними чи повстанчими - під Вашим або инших осіб керовництвом. З правдивою до Вас пошаною: В.Змієнко.Заступник Голови Товариства, Генштабу, Генерал-хорунжий. М. Садовський. Член-Секретарь, полковник."

На всі мої старання і пошукування відкликнувся тільки оден Таращанець з Франції п.Іванюта, котрий про думку мою збирати матеріяли довідався з "Тризуба".

З листування з ним мені удалося виудити з нього деякі інформації.

Нахожу потрібним висвітлити події в такому світлі в якому вони відбувалися і які мусіли-б бути підтверджені крім мене, ще і иншими особами.

Зараз маючи відомости від панів Ботвінівського і Іванюти, я що правда, ще не є в спроможности вповноті, як би то належало було зробити і передати події, але гадаю, що початок є як то кажуть "половина зробленого діла" і таки знайдуться люде, що брали удіц у визвольній боротьбі, підіймуться до описання, а принаймні хоч доповнення тих прогалин які я зроблю в своїй праці.

Приношу тут щиру подяку п.п. Ботвінівському і Іванюті за ті відомости котрі вони дали мені.

Із вищенаведеного бачимо, що це питання, питання збирання военно-історичного матеріалу є досить цінне і уже одне відношення Українського Военно-Історичного Товариства до мене свідчит, що це досить жива інституція і кожде джерело може використати.

Наш провід в особі Пана Міністра Військових Справ Генерального Штабу Генерал-Хорунжого В. Сальського, має дуже велику заслугу і тим, що своїм прикладом побуджує людей до праці.

Але не сужу я всіх тих що мають можливість писати і не пишуть, а де котрі так просто і не відкликаються. Можеб вони щось і зі свого боку сказали, але страх закриває їм уста.

Не страх за себе, за своє життя, чи страту майна. Ні! Той хто жертвував собою пійшовши в шереги війська, той хто життя своє офірував ставши до бою з ворогами, той немає чого боятися стратити це життя, котре він зараз волочить на чужині, як обузу, що не дає йому супокою. Той котрий стратив Батьківщину, майно і родину не може мати страху за себе. Не за себе бояться ті котрі мовчать, вони добре знають, що їм не має чого тратити, так само як і голий не може боятися, що з нього здеруть сорочку, тому що він її не має, але вони знають, що їх рідня, їх батьки, сестри і брати знаходяться під владою московського окупанта, котрий не зносить всього того, що носить назву "Українця", відомо бо є, що москаль самостійности України боїться гірше, як чорт хреста. Відомо їм є, що ворог намагається в корінні знищити найменший прояв Український. Відомо бо

є, що як колись Москва лякалася і тіні того, що став був проти москви бажаючи визволення свого народу з під московського панування, і кождого більш менш свідомого Українця називано "Мазепинцем" і за те "мазепинсьтво" вязнили і катували, так і зараз свідомо національних людей називають "Петлюровцями" і за це мордують і катують смертью. Але нинішня московська влада ще дикша, ще лютійша, має в собі ще більше звірства, котре перевищило і монголо-азійське звірство. І за те, що син є "Петлюровець" забивають його батька, неньку, сестер, братів, а то навіть і далеких кревних, як що довідаються що оден із їхньої родини був, чи там є "Петлюровець". Отже не засебе бояться ті, що були готові життя віддати за Україну, але за тих, що залишилися там на Україні, а за це їх гудити ніхто не може, але певний я є, що і вони не марнують надармо часу, що і вони мають свої спомини і ріжні нотатки, котрі прийде час, все таки появляться на світ Божий.

А зараз будемо користатися лише з того, що ми маємо при собі, і про що можна сказати в данний мент, щоб не зашкодити тим, котрі неспромоглися стати в шереги борців і залишилися під ворожою окупацією.-

I
ПЕРШІ ДНІ РЕВОЛЮЦІЇ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАЦЯ НА МІСЦЯХ.

Мент повалення царизму, став ментом руїни вязниці народів. Гнила будова московського панування над другими народами- рунула. То було гасло для початку революції на всьому просторі земель, що мучилися під гнетом варварської москви. Революція вибухла і на Україні. Тоді оприччина- поліція, послугачі москви, бачучи, що їм нікого боронити зникла з овиду, за нею щезла і адміністративна влада- покірні царські слуги.

Україна залишилася без опіки і влади і як не дивно перебуваючи без тиранів, навіть не відчувала того і заховувалась пристойно і цим дала доказ, що нагай жандарма для них не потрібний. Фактично, надмірна опіка оприччини-жандармів була потрібна не для мирного Українського люду, але для захисту дикої свавільної московської орди. Так було й у нас на Таращанщині і тілько коли революція видвигнула для України її владу "Центральну Раду", селянство погодилося мовчки мати у себе не чужу московську, а свою Українську владу, хоч що правда, тоді ще невиразно уявляла собі свою українську владу, але всеж таки називала її своєю, кажучи, що це "наша влада".

З появою першого Українського парляменту - "Центральної Ради", почала появлятися влада і на місцях, котра за гроші виконувала свої обовязки. Була нерухлива, байдужна до всього, не проявляла жадної ініціятиви в творенні місцевих самоврядувань і для національного освідом-

лення селянських мас нічого не робилося.

Селяне прийняли цю владу спокійно, кажучи: "ну щож, нехай буде і влада, перше влада була хабарники і роспустники, то може ця принаймні хабарів не буде вимушувати, принаймні буде до кого відставити злодія, як що злапається на горячому вчинкові". Але і злодії десь зникли з овиду, лякаючися, що зараз коли їх добродіїв- поліцаів немає, то і їм не буде з медом. Лякалися самосудів.

Але не надовго настав спокій, почали появлятися з фронту дезертири, котрі успіли при військові нахвататися большовицьких лозунгів, а навіть не знаючи значіння тих слів дивували дядьків тими чудернацькими словами, котрих самі дядьки перекручували щей і від себе і замість "соціяліст", вимовляли "спеціяліст",/це московське слово по нашому - фаховець/, а замість "демократ" - "конокрад" і виходило, що зараз на московщині владу в свої руки прибрали "спеціялісти конокради".

Ці повернувшіїся з фронту почали баламутити людей, де-не-де почулося пілікання гармошки і пяні вигуки розгулявшихся "свободолюбців", але їх була така незначна кількість, що вони не могли мати впливу на громаду, а їхнє перейняте від своїх сослуживців москалів "на все начхати" робити не треба тому, що зараз "слобода" і роботи "нікоторої", не могли поділати агітаційно на масу, а тільки викликали у порядних людей зневагу і огиду, а їх московсько-комуністичні гасла - відразу у селян.

Почала наїздити повертаючись по демобілізації з фронту і інтелігенція, національно свідомі селяне-козаки, старшини, урядовці і учи-

телі, котрім таке безладдя при владі не сподобалося і ось за ініціятивою пана Мельника / Члена Київського Селянського Земельного Банку/ заходилися підготовляти нарід.

Найближчими і горячими прихильниками і співробітниками, досить енергійного пана Мельника були: підпоручник Куделя- учитель, штабс-капітан Гриць Грабовський, поручник Олександр Грабовський і військовий урядовець Михайло Войціховський.

Заходами цієї групи, дня 15 червня 1917 року були скликані в місті Таращі загальні збори, на котрі були запрошені з повіту учителі, учительки і вся свідома українська інтелігенція.

Збори відбулися при великій скількости народу.

Такого здвигу народу історія наших днів до того часу не памятає. Такий здвиг народу був тільки можливий на Українських землях коли ще Украіна була вільною і ні від кого незалежною державою. Під час же московської неволі, коли жандарми розгонили тлум кричучи: "росходься більше одного в товпу не сходься", немислимо було на щось подібне спромогтися.

На зборах були і такі, що замість звичайного привітання"будьте здорові зі святою неділею", казали: "здоровенькі були з волею".

Настрій був святочний величавий.

Збори вибрали президію в складі голови п. Куделі, заступника голови - Бережницького і секретаря Войціховського.

Збори проходили величаво і навіть були більше подібні на парлямент якоїсь европейської де-

ржави, коли з того європейського парляменту викинути ті скандали, які уряджували опозиціонери, аніж на звичайні загальні збори селян і інтелігенції і то перші збори після двох і пів вікової неволі, де сміло можна було висловитися зі своїми поглядами і поділитися своїми переконаннями. Промови були палкі і довгі, але не томили слухачів, а захоплювали присутніх і коли була предложена резолюція в котрій знаходилися такі точки: 1/ Негайно приступити до культурно-освітньої праці; 2/ підготовити в повіті людей до боротьби за Незалежність України, як тільки ворог задумає посягнути на їх національні здобутки; 3/ Тим старшинам, військовим урядовцям і козакам, котрі ще не пересунені на південний фронт- вжити всіх заходів, аби як найскорше вони були на своїй рідній землі і мали змогу працювати на користь свого рідного народу і Неньки України; 4/ На час аж до закріплення свободи і Самостійности України - свою партійність відсунути на бік. 5/ Покликати до життя "Надзірну Раду" яка має постаратися про переведення вищенаведених точок і зайнятися організацією по селах культурно-освітних і військових кадрів.

Постанова була прийнята без змін гучними оплесками і міцним "слава".

Тут же на загальних зборах було приступлено до виборів Надзірноі Ради, котра складалася з 5 осіб. Вибрано було головою- Куделю, заступником голови- Бережницького і секретарем Грабовського і двох радних /призвіщ не пригадується/.

І так почалася тяжка і відповідальна перед

Батьківщиною праця тих людей, котрім не шкода було і життя своє віддати на вівтар Батьківщини.

Насамперед повіт був поділений на пять районів, а саме: Таращанський, Ставищанський, Жашківський, Пятигірський і Тетієвський.

В кожний район було командіровано старшин інструкторів для військової організації людей.

Тяжка була то праця, але час не чекав. Підшукувалося в кождім селі впливових людей на селянську національно несвідому масу, бо та спадщина, котра дісталась нам по московському царизмові була страшенно тяжка, щоб її відразу можна було поконати. Село було темне і національно несвідоме. Приходилося з військовою справою підходити обережно, бо кожної хвилини можна було наразити себе на вельми велику неприємність і грізні наслідки, бо селяне-фронтовики і чути не хотіли, щоби воювати проти свого "брата" москаля, якого "одна воша гризла", і з яким з одного "котьолка" їли. Але ті люде, котрі посвятили своє життя для добра Рідного Краю- посувалися хоч і поволі вперед, але крапля по краплі вливали в селянську душу національну свідомість. Виробляли з селян не "малоросів - хахлів", як вони себе по внушенні москалів, називали, а національно свідомими Українцями. Брак книжок, по школах підручників, часописів та газет в рідній мові, страшенно гальмували культурно-освітню працю в повіті.

По історії найбільше приходилося викладати про лицарськи подвиги наших славних прадідів з минулих часів. Коли оповідалося як по тяжких

боях козаки верталися зі славою і добичою. Селяне тоді аж підскакували від радости і затираючи руки готові були зараз таки братися за зброю і бити ворога, аби і собі придбати славу лицаря.

Закладалися по селах при школах чисто Українськи читальні, засновувалися співочі гуртки під керовництвом учителів і учительок. Замовлявся національний одяг для членів співочих гуртків.

Ті співочі гуртки в неділі і свята робили часті мандрівки до тих сел, де ще не було таких гуртків і заохочували селянських дівчат і паробків до запровадження і у себе таких хорових співів.

Велике враження співочі гуртки в національних строях робили на старших селян та селянок, котрі аж плакали від радости, що їх діти так гарно співають такі гарні і свої пісні на рідній мові. Післав Бог нам щастя і потіху на старости, казали вони, і ми дочекалися що наші діти залишили оті фабричні вироби, а почали горнутися до рідноіноші.

В той час коли в сердці нашої держави, в Столиці нашої Неньки України - Київі, політичні діячі в Центральній Раді на засіданнях тільки сперечалися між собою про владу, а про Самостійність України у них ще не було й гадки - в Таращанському повіті самостійність лунала уже майже в кождому селі.

Багато селян зрозуміли, що вони не "малороси- хахли", як їх москалі трактували, а Українці. Довідались вони і про те, що колись їх прадіди були вільними синами широких Україн-

ських степів та зелених садків, що мали свої гроші, своє військо, котре завзято боронило від ріжних ворогів свою вільну державу. Довідалися і про те, що Москва ту вільність скасувала, а Катерина вража баба, котра заливши всі широкі степи України козацькою кровью- знищила ту вільність і державну незалежність прадідів наших, а їх нащадків закріпостила, котрі більше як двісті років носили на свойому каркові тяжке ярмо неволі, годували і годують ненажерливих московських зайдів білими паляницями, варениками, та українською ковбасою, не пасуться москалі на Україні, так як у себе дома картоплею, „талакном" і „бураковим квасом". Зрозуміли селяне і те, що москва зробилась богатою дякуючи тільки тому, що москалі забирали всі природні богацтва з України і тими богацтвами набивають собі кишені, а за то Україні цілком нічого не дають, хіба, що замість награбованого українського добра, москва напровадила своїх голодранців - коробочників, щоби й вони могли віджживитися українським білим хлібом.

Принесе якийсь кацап-зайда на село перстені, обручки мідяні, голки, образки і другі грошові бляшані річі, а на тих дрібних річах він так визискував- грабив селян, що в невдовзі дороблявся майна.

Керевники Надзірної Ради працювали день і ніч. Часто-густо приходилося їм їздити до Києва по ріжні підручники, книжки, газети та інформації. Брак засобів чинив великі труднощі по поїздкам, але керовники енергійно боролися з тими труднощами. Робилй самооподатку-

вання, продавали селянам ріжні цікаві книжки, збирали пожертви під час викладів та співів по між слухачами.

То була дійсно лицарська праця. Люде праці віддавали себе з душею для національного освідомлення мас.

Праця йшла регулярно, мирно, спокійно, без каламуцтва стороннього чинника, то було на селах і завдячується в більшій мірі тому, що Таращанщина лежала трохи в віддалі від залізниці і не цікава була для розбишацько-большовицьких банд, котрі в більшости трималися залізничного шляху, ніби подорожуючи, а в дійсности то були московські агенти- провокатори. По містах повіту, то було вже де що инакше. Москалі й московські запроданці, якими у нас в більшости своїй оказалися жиди, робили свою руїнницьку роботу. Висміювалися над національно свідомою інтелігенцією, називали іх "мешиґіне" /дурнями/. Старалися впоїти в народні маси, що України ніякої ніколи не буде. Що москва велика і міцна і що ще не було такої сили яка моглаби зломити силу москви. Брехали, що Україна то є видумка німців, котрі хотят запровадити на Україні свій режим, що вони понищать і церкви православні, а запровадят унію. За ними ще награвали під московську дудку залишившіеся на місцях московські агенти - в расах- попи, але ці підходили до агітації обережно, більше стримано, а не так отверто підюджували селян проти інтелігенції, як це робили жиди.

Не є я ворогом жидів і був завше на їх стороні як покривджених московсько-азійським уря-

дом, але те, що я бачив і про що чув від людей, все це заставило мене дивитися на цих обмосквовителів нашого краю трохи инакше. Про їх юдину роботу, ще буде сказано в иншому місті, зараз же я приточив ціх пару слів для того, щоб показати які то труднощі приходилося поборювати нашій національно- свідомій інтелігенції.

Але зневірья не було. Праця йшла неупинно і як той каміняр довбає скалу, так і наші робітники на ниві народній лупали і руйнували темряву, котра залишилася нам в спадщину від московського варваризму. І як скала ступнево ломилася, так ломилася і темрява селян, натомість повставала свідомість мас.

Але треба сказати правду, що наші культурники не мали організаційного хисту і почали провадити працю без підготовки, не планово, а хаотично і отут булоби великим злочином з мого боку не згадати про ту ролю і працю наших братів з Наддністра, котрі научили нашу інтелігенцію працювати організаційно і пляново.

Відомо бо кождому, що та частина України котра була під московським забором, не була національно свідома, хоча і траплялися одиниці і то не серед сірої маси, а серед інтелігенції вищої сфери, котрі, що правда в дуже рідкіх випадках свідомо ~~свідомо~~ називали себе до 1917 року Українцями. Так і після першої 1905 року невдалої революції, не дивлячися на те, що національна свідомість Української інтелігенції мусіла-б, завдячуючи українським книжкам і часописам, що почали тоді виходити, поширитися, але на превеликий жаль, можна ствердити, що національна свідомість повстала після появи ук-

раїнського друкованого слова в більшій кількости в освідчених осередках робітників і селян, і їх дітей, учнів середних і нижчих шкіл, щож торкається інтелігенції, то на превеликий жаль треба ствердити, що її було національно свідомої в так незначній мірі, що ті одиниці були зникомою кількістью в тій великій сірій національно несвідомій масі.-

Роля Наддністрянці в Таращанському повіті.

Написав сот. Василь Загоянний сот. Армії У.Н.Р.

Уривки з приладжені 24 до другу книжки: "Таращанський повіт в боротьбі за самостійність України."

II.

ПРИХІД НАДДНІСТРАНЦІВ В ПОВІТ.

З вибухом світової війни 1914 року, в маси Українського народу почали ступнево напливати военно-полонені з австрійської армії, а між ними було немало й Українців з Наддністра. Не мало їх було дано і на Таращанщину до цукроварень, гораленль, плянтацій цукрових буряків і на польові роботи по фільварках. Всі великі і малі підприємства голодні були на робочі руки з одного боку і мали охоту на визиск з другого боку. Щоби мати дешевого робітника, просто закидали уряди прозьбами відрядити їм робітників военно- полонених. Ці робітники, в своїй якости були - сіра маса а також ті Наддністрянці, котрі попадали на роботи були національно несвідомі і називали себе "русинами", але попадалися споміж ними і національно свідомі одиниці. Оті національно свідомі додатньо впливали на своїх "русинів" і вневдовзі переробляли в національно-свідомих. Багато праці таке усвідомлення не потрібувало, вистарчав такий доказ як те, що ми і вони, то є той самий нарід, а що лише наші вороги розібравши поміж себе наші землі повидумували для нас ріжні назви. Назвали одних "малоросами", а при других залишилася стара назва "Русини". Ця ганбляча нас назва після сотень літ неволі прищіпилася і ми з нею зжилися і самі вживаємо не відчуваючи того, що вона видумана для глузування з нас. І чиж треба було кращих доказів як той факт, що стверджує одноцілість нашого народу то є - мова.[2] Візьміть ви, казали вони, другі словянські народи, як чехів, болгар, сербів, хорватів, москалів і якийсь інший словян-

ський нарід, чи будете ви з ним так розмовляти як зі своїм братом чи односельчанином. Ні. Ані він вас, ані ви його не будете розуміти так добре, хочай дещо в їх мові і відчуєте як ніби то з рідної мови. А візьміть ви цих людей Таращанців чи з якоїсь иншої місцевости на Київщині, чи Полтавців, Херсонців, Подоляків, Волиняків і других людей , то відразу ви з ними порозумієтеся. Ви відчуєте, що з їх уст віє до вас рідним повівом. Їх мова, є наша мова. Їх звичаї й обичаї є наші звичаї й обичаї. Разом з ними ми обходимо свята, однаково хвалимо Бога і ріжниця тільки в тім, що у них москва запровадила відправу служби Божої з московською вимовою, ось відчого ви чуєте в церкві рідне слово, але дещо вимовляєме відмінно від нашого церковного письма. Але знов це вороги наших людей роблять для того, щоби обмосковити наш нарід. А нарід наш, що налічує понад тридцять вісім мілiонів люду посядає дорогу і богату землю. Земля наша то є як би скарбниця, що має свої скарби не тільки на верхи, але і під землею. Так в землі є на нашім боці нафта, камяне вугілля, сіль, земляний віск і друге, а тутешні мають крім цих всіх перелічених середників, щей до того копальні руди заліза, міді, срібла, золота, платини і других металів, добувають живе срібло, ріжного рода дороге каміння як діамант, мармур і багато дечого иншого. Сама земля плодюча і надається під управу рільну, багата своїми лісами і лагідним підсонням приваблює заздрістне око наших ворогів.

Ось і зараз візьміть московський цар, захопивши

наші землі від австрійського цісаря каже, що більше нашому цісареві не бачити тих земель як свого власного вуха без люстра.

Такі ~~і подібні цім~~ балачки, котрі завше були удоводнювані на факті одноцільности народу Українського з наддніпра і наддністра, міцно скріпляли віру в тій сірій масі полоненого воїцтва, в те, що вони і ми є один і той самий нарід. Їхня національна свідомість була піднята. В них пробудився інстинкт суспільного і загального співжиття зі своїми братами, котрих відірвали вороги від однієї родини. Наш нарід найшов у них співчуття. Їх захопила спільна праця чи то в полі, чи то при варстаті, вони почували себе як дома хоча і приходилося працювати не по своєму фахові. Частенько траплялося так, що швець, чи кравець, або інший якийсь ремісник з міста працював на фільварковій ріллі, а дитина села попадала до душної і гнилої атмосфери фабрики, чи то гуральні, чи цукроварні, спочатку почували на цих місцях якусь незручність, але після перших розмов з нашими людьми набиралися відваги і робили як старі працьовники менше переймаючися переміною фаху. І працюючи почували себе як дома, тим більше, що і нарід наш бачучи цих "австріяків", що балакають по нашому, ходять до церкви, моляться і хрестяться як і наші, спочатку дивувалися, але коли їм хоч і нишком без свідків, дехто пояснював, що ми і вони є один нарід, але що розділені кордоном, то селяне переставали дивуватися, а дивилися на цих полонених як на своїх людей і тільки однострій війська австрійського який носили полонені ділив цих двох братів, що

розуміли взаємно себе, але не сміли сказати цього отверто, боючися стягнути опалу на бідних полонених своїх людей.

А що против полонених українців провадилися репресії, передам один досить цікавий епізод з мого села, так як пізніше мені передали мої домашні.

До мого сусіда одного вечора завітав урядник /поліцай/. /не треба змішувати з урядовцем, тому, що полонені чуючи слово урядник завше брали його як за урядовця і не мало дивувалися тому, що урядник в той же час є і поліцай і чи можливо совмістити ці дві категорії, в дійсности за московських часів у нас, по московському називано поліцая урядником/. Завітав в той час коли там був полонений українець. Звернувся до полоненого з запитанням, чого він вештається по селі. Той удаючи, що не розуміє ставши на "позір" почав питати поліцая по німецьки.

- А холєра тебе розбере, що ти там белькочеш, розсердився поліцай.

- Тоді вступився господар хати кажучи: він прошу пана, прийшов купити хліба і молока, але стара ще не видоїла корови , то він і чекає.

- А, по хліб, голодний австріяка, каже поліцай.

Бідолашний зрадів, що селянин знайшов як викрутити його і як це роблять німці почав вимовляти кажучи: "хліп", "хліп".

- Ех, ти хліпало, засміявся сторож безпеченства, навіть вимовити по людськи не вміє, а їсти просить.

- Він, купує за гроші, а не просить, вступився селянин.

- Все одно, чи за гроші, чи задармо, але вимовити не годен.

- А так, каже селянин, прийде скаже, хліп, молоко і витягає гроші і коли має двадцять копійок, а хоче купити за десять, то показує половину грошей, а другу половину показує на свою кишеню, це означує, що решта мусить належати йому.

- От, так премудрість. То з ними порозумiватися треба бути біглому. Ну, а як чого іншого забагнеться йому купити, то тоді як розмовитися?

- Тоді гірше, бо мусить відшукати те чого потрібує, або принести з собою щось на взір.

- Хо,хо,хо, зареготався поліцай. От так штука. А тут казали, що є поміж ними такі австріяки, що балакають по нашому, такі крамольники"мазепинці". Дивіться, бережіться таких, вони „сіцілісти", в Бога не вірят і царя не поважають.

- О свята матінька Божа! Здивовано скрикнув селянин, а цур їм виродкам, такому то і за гроші гріх святий хліб продати.

- Отож, отож, дивіться як що трапиться такий, що забалакає по нашому, то і не чекайте, а за ковнір і до холодної, а там ми дамо з ним раду.

- О безумовно, такім безувірам, нема чого потурати, сказав селянин, удаючи дуже розгніваного.

- Це привело поліцая в добрий гумор і він задоволений з себе і з благонадійности селянина, відїхав.

Після його відїзду селянин і каже: ну, хлоп-

че, маєш щастя, що не забалакав до поліцая по нашому, чув, які дурниці верзе... Не бувати-б тобі у нас, загнали-б окаянні на Сибір.

- Та вже двох з наших забрали і то в перший же день як щойно привезли нас сюди то і переночувати не дали, а просто з роботи на віз і до міста. Як ми пізніше довідалися то лише за те, що з економом забалакали в рідній мові. Бачите, хлопці хотіли показати, що вони можуть порозумітися і придатися до чогось иншого, а тут у вечері оцей пузатий ще з двома прийшли і забрали їх з кошар. Пізнійше нам служниця казала, як то не розумно з панами балакати на своїй мові, бо вона чула як пані питала свого чоловіка за що їх забрато, то той кирпатий сказав, що за те, що розуміють балакати по "хахлацькі", себто по нашому. І коли пані запитала а чи то є злочин балакати по "мужицькі", то пан відповів: злочин не злочин, але такий наказ щоби усіх хто з полоненних балакає по тутешньому відставляти до поліції. Отож служниця попередила нас щоби і з прикащиком /доглядачем/ Кіндратом не балакали по свойому, бо він панський підлиза і про все доносить панові.

Дивно якось це каже селянин, що людина по свойому й балакати не сьміє, а то зараз арешт і сибір. І за що? Чиж то провина .

На це відповів полоненний: Ось бачите, так як я з з вами, так у нас всі балакають і мій тато і ненька і не тілько ціле село і скрізь по містах на нашій землі, а одначе тут ми не можемо цього виявити. На це, що правда, не було офіційної заборони.

- І чому це так? дивувався селянин.

- Як хочете знати, то я вам роскажу, бачу, що ви щира людина і мене не видасте і нікому не скажите, що те що почуєте від мене, тото я вам сказав.

- Ось тобі хрест святий, хлопче, що і пари з уст не випущу, щоб зрадити тебе. А знаю, що воно щось таке є, але що саме то того неможу збагнути, а дуже цікавий довідатися.

- Ну то гаразд. Знайтеж, що наш нарід давно колись жив разом, мав свою державу, котра називалася князівством зі своїм столичним містом Києвом. Поміж князями був і такий, що став святим, це Володимир Великий і княгиня Ольга. Але з убігом часу сусіди наші заздрістні на наші богаті землі пішли на нас війною і в останнє більше як двісті років поділено нашу землю між цісарями московським і австріяцьким. І з того часу не можемо видобутися з неволі, хочай були у нас люди котрі підіймалися визволяти свої землі, але без успіху, тому, що нарід був не зєднаний. Ось при вас поліцай казав, що ті що балакають по нашому є мазепинцями, а що це таке? Це бачите як у нас так і вас "мазепинцями" називають таких людей, котрі ще й досі мріють про відбудову своєї власної Українськоі держави. А називають їх тому Мазепинцями, що був у нас такий гетьман Мазепа прозивався і він заключив угоду зі Шведами намагаючися відбити Україну від москви і утворити незалежну державу. Але як знаємо з історії Шведи і Мазепа війну програли. Сам Мазепа мусів спасатися ховаючися за кордоном, де і помер недочекав.

шися хвилі визволення. Тоді московський цар оголосив Мазепу зрадником, а всіх хто був з Мазепою прозвано мазепинцями. Але як бачите, хоч з того часу минули століття, але мазепинці і досі живуть. Не ті розуміється що разом з Мазепою стали на боротьбу, а ті що і в пізнійших часах не покидали думки про утворення своєї ні від кого незалежноі держави. А нас як національно свідомих, москалі найбільше всього бояться, щоб часом ви недовідалися цієї правди від нас. Вони тримають вас в темряві і не бажають щоб ви довідалися що ви є за нарід. Тому, що наколи би у вас зросла національна свідомість, то ви так як і ми прагнули-би до злуки і утворення самостійного, вільного і не відкого незалежного життя.

Такіх розмов було що раз більше і більше, тому, що хоч мала кількість української наддністранської інтелігенції, котра скинувши з себе відзнаки однорічника, влилися в сіру масу і при кождій нагоді знайомилися не тільки з селянством, але і з нашою ~~селянською~~ сільською, двірською і завідською інтелігенцією і хочай несвідомо, а провадили національно- освідомлюючу працю. В більшій части заводячи приятельські розмови за шклянкою чаю.

VII

~~ЧИН НАДДНІСТРАНЦІВ~~ В ПЕРШІ ДНІ РЕВОЛЮЦІЇ.

З хвилею повалення московського царизму, коли бувші народи московської вязниці підняли прапор революції, ~~ті шереги~~ ряди національно свідомої української наддністрянської інтелігенції отверто виступили з працею до національного освідомлення, як ~~рівнож~~ також і до культурно- освітньої праці. Приймали живу і діяльну участь в організації просвіт, читалень, хорів і вистав.

В той час як в Київі ще неспромоглися були підняти гасло самостійности, наша Таращанщина була уже підготовлена до прийняття Соборности. Молодь з нетерпінням вичікувала тієї хвилини, коли їх Українська влада покличе до чину, до війська для оборони дорогої Батьківщини.

В низу шуміло готове було піднятися до збройного чину, а верхи балакали про єдність фронту, для дальшої боротьби, але не для визволення свого рідного краю, а для зміцнення своїх ворогів Москалів, котрі навіть про вузьку і пресловуту автономію України і чути не хотіли. Яка, казали вони "украйона", то "південно-західний край єдиної неділимої". А всіх автономістів рахували авантурниками і ворогами Москви.

Нарід не угамовувався, а чим раз то все більше хвилювався, кажучи: "поякого лиха наша влада панькається з москвою? От взялиби і відокремилися, то буврби московському посяганню на наш край кінець."

Але це голоси з низів і далеченьких трохи від Київа і вони не доходили до Центральної Ради. Там були глухі і сліпі до того, що робилося в низу і це було непростимим злочином тих ~~верховодів з Центральної Ради~~, котрі взяли провід

в свої руки, і робили не те, що нарід потрібував і чого власне бажав цей нарід, а робили те, що вони самі уважали за потрібним, чи властиво нічого не робили, тому, що не знали що треба робити, щоб оправдати свою назву народньої влади. В дійсности замість роботи приходили до утопійних міражів, як безкровної революції, здобуття незалежности без власного війська. Носилися з думкою помирити і розброїти цілий світ, в той час, коли ще самі невизволилися з московської неволі і не мали певности, що Москва погодиться на самостійність України.

А від москви нічого було чекати чогось доброго. Уже сам виступ Керенського і компанії з тимчасового уряду москові в дню 2 липня 1917 року на Київському залізничному двірці перед натовпом зівак і волоцюг з району двірця де Керенський виголосив одну з своїх гістеричних промов, в котрій між іншим сказав таке: "Россія должна бить велікая, сільная, не раздробленная. А каґда кто нібудь асмеліца пасягнуть на єя целасть і пратяґнуть рукі.. то ми сумєям яшо яму сказать: рукі проч!". / Це значить: москва повинна бути велика, міцна, не розірвана. А нас коли хто небудь посміє посягнути на її цілість і протягнути руки... то ми зможемо ще йому сказати: руки геть!/.

А другий представник московсього уряду на тій же мітінгово-провокаційній збірці сказав таке:

" Ва імя веліхава єдінава, целава ми не астанавімся, чтоби задавіть малаєі"...

/ В імени великого одного цілого, ми не зупини-

мося, щоби задушити мале!".

Ці слова долетіли й до Таращанщини і будь-би Керенський піймався до рук парубків нашого повіту, то вони-б йому віддячилися, та так, що у нього і охота відпала-би більше посягати на нашу Батьківщину. Молодь лютилася зі злости, кажучи, треба писати протеста проти такого нахабства. А щож наш уряд, чому не заборонить тим катам москалям балакати і чи нивже наш уряд не пішле ультиматуму москві за таке нахабне поступовання в нашій столиці їх представників.

Але урядові не снилося навіть ображатися на такі вибрики москалів і жадного протесту, ані ноти до москви з цього приводу, щось не було чути.

Селянеж добре розуміли значіння тих московських слів і на одній зі зборів, оден зі старших селян сказав таке: " На мою гадку цей виступ подібний до того, що як би до моєї жінки залицявся хтось з сусідів, а прийшовши до моєї хати і побачивши, що я пещу свою дружину почав-би гонити мене від неї загрожуючи, що на коли я не залишу свого до неї кохання, то він мені ребра потрощить." Такий дотеп розсмішив громаду, але йому признали рацію.

Дивувалися і не мало обурувалися наші національно свідомі люди, як і їх учителі наддністранці на таке поступовання нашого уряду. Але це обурення не виливалося в ляння помий і обріхування, чи зневажання нашого уряду, як робили це москалі.

Наддністранці інтенсивно, душею відчули, що

Велика Україна, ще мала, як та дитина- потребує опікуна, потребує знання і вони ревно, не ганяючися за високими і поплатними урядовими посадами і надалі сиділи по фабриках і селах на злиденній платні, а часто-густо і без платні поміж народом, провадили освідомлюючу національну роботу. А роботи було не мало і їх організаційний хист, якого бракувало наддніпрянцям, робили те, що нарід з темного, забитого і затурканого московсько-царською жандармерією, після двох і пів вікової неволі - став національно свідомим.

На Таращанщині, треба сказати правду, це було більше як де інде помітно. Хоч признаюся, не знаю, як де, але на Таращанщині наддністрянці зробили те велике чудо, що з темного неосвіченого народу перетворили в національно-свідомих патріотів.

На превеликий жаль призвіщ цих малих, що робили велике діло, у мене не збереглося, але я певний є, що в народі збереглися їх імена і не загинула память про своїх просвітителів, і прийде час, коли Україна визволиться від московсько-окупаційної влади, то віднайдуться ще люде, котрі будуть памятати і котрі збережуть у себе памятки, як листи і фотографії і ці вже скажуть нам славні імена наших братів з наддністра, котрі посвятили себе для добра загалу.

Я же можу висловити свій жаль з приводу того, що не є в спроможности подати призвіщ тих героїв котрі спричинилися до національного освідомлення Таращанщини. А імена цих славних треба би було занотувати, ще більше тому, що

праця їх була не буденна, а великої ваги і коштувала не малих зусиль, коли взяти під увагу і те, що не тільки вони працювали, крім них працювали Москалі і московські наймити - Жиди, але ці працювали над тим щоб зруйновати те, що будували перші.

Москалі зі своїми прибічниками вносили деморалізацію на села. Старалися про руїну, а не про освіту, старалися знищити, а не піднести національну свідомість, дурили людей, вносили розбрат і деморалізацію, ганили наш уряд і провід, працюючи нам на загибель, а Москві на користь.

Ось чому я кажу, що праця і організаційний хист, завзятість і самопосвята наших братів Наддністранців були просто чудодійними і неоціненими, тому, що навчити когось без труднощів не так тяжко, це все одно, що їхати по рівній гладкій дорозі, але вчити і освідомлювати нарід тоді коли появляється значна скількість ворогів цієї освіти, каламутят життям, оббріхують учителів- просвітителів, підривають їх авторитет, висміюють провід і саму науку ріжними брехнями старачися забити слухачам паморокі, то це рівнозначно тому, що їхати по нерівній камянистій і тернистій дорозі з загальмованими колесами, а як і удасться де що звільнити колеса від гальми, то ворог, що не спить - зараз же застромлює патики між шпиці колес. Оттаким возом з тими перешкодами їхали наддністранські просвітителі по Великій Україні.

Честь і пошана їм за те, що не зневірилися

в доцільности своєї роботи, а перли вперед до мети, до національного освідомлення українських мас.

Ще тяжче було їм працювати тому, що уряд не звертав ані на них, а ні на нарід жадної уваги.

Там в центрі сиділи партійці, котрі поза своєю програмою нічого більше не бачили і по своїй глупоті не прислуховувалися до голосу народу. А голос народу був сильний і грізний. Досить було міцного проводу, рішучого слова з центру, як Україна як один повстала би в оборону своєї Батьківщини. Але цього не було, ті тупоумі партійці зі своїми програмами носилися як той дурень з писаною торбою, неможучи нічого доброго і користного зробити для народа.

І тоді коли на думку, першого ліпшого-пересічного Таращанця, уряд мусів би звернути найпільнійшу увагу на конечні потреби свого народу і забезпечення його існування, а саме організацію війська, шкільництва і др. наші політики марнували час над поборюванням инших партій і завели таку партійну гризню поміж собою, за опанування владою, що з боку, аж гидко було дивитися на ту боротьбу між партіями за владу.

Коли наприклад, до влади приходили есери, то від уряду відходили есдеки, омиваючи руки, небажаючи спільно працювати на користь державі, ставлячи партійні інтереси вище державних. Бачили це люди, а тим більше національно свідомі і боліли душею, але як зарядити лихові? Ми, казали вони, малі, щоб втручатися в державні справи. І в цім їх заслуга. Нарід розумів цих малих і горнувся до них тоді, як жадна з партій не користалася ані симпатією, ані довір'ям

у народі. Хоча ті пресловуті партійці і мали сміливість балакати в імени народа, кажучи, що вони, ані яка инша партія не є народньою і що тільки вони мають право балакати в имени народу, тому що вона, ані яка будь инша партія не опирається на народні маси так як вони. То була неправда. Нарід кожду з тих партій терпів, як того черака на каркові знаючи, що коли поверне шию, то вразить себе до болючого, а тому і не виступав з протестом против партійців, що засіли при владі. Крім того знав, що коли буде поборювати свою національну, хоч і однобоку-партійну владу, то цим можуть прислужитися москалям на захоплення влади і зруйнування держави, тому і мовчав вичікуючи до часу коли той черак цілком дозріє, до повного заспокоєння в державі для того, щоби замість тимчасової, як він називав цю владу, вибрати сталу з представників народу, а не з партій - владу.

Ті шахраї від партії, села не бачили і нерозуміли потреб і вимог народу, ані село не бачило, не знало і не уповноважувало їх балакати в своїм імени. Нарід йшов своїм окремим шляхом відрубно від партій, не міг підтримувати той уряд котрий не рахувався з селом і не був ані з ним, ані з нього.

І тим більша пошана тим, котрі не упали на духові, не зневірилися, а бачили, в Центральній Раді, як тимчасовий переходовий ступінь, надіючися, що коли нарід буде національно свідомий, то спроможеться з посеред себе видвинути своє представництво яке і утворить новий уряд, котрий не буде опиратися лишень на партійній про-

грамі, але на потребах життя і не покинули праці, а ще з більшою інтенсивністью приймалися до праці над поширенням світогляду народу.

Тіж урядові чинники, що були при владі опиралися на своїх пресловутих програмах і по за програмою партії, їх нічого не обходило, вони не рахувалися з життям, з дійсністью і хоч самі жили по за програмою, але не визнавали цього для загалу. В народі з цього приводу появився такий анекдот: "Програм для праці партійної секції в Центральній Раді. Порядок денний. Обговорювання справи, як переконати нарід в доцільности приведення в життя програми своєї а не якої будь иншої партії."

Після майже двадцятичотирох годинних дебат і сварок нарешті паном Ословським поставлено такий внесок: "Щоби припинити сварку, то найкраще видати універсал, що вся людність України з нинішним днем стає обовязковими членами нашої партії, а тому все життя мусять ~~мусять~~ провадити згідно з програмою нашої партії і по за програмою не сьміє бути навіть проявів якого будь життя".

Правда це анекдот, але як кажуть не маєє диму без вогня, так і тут, не будь партійної гризні й примусового насування народові своїх програмів, то не було-би і анекдотів на цей предмет. І наколи-б наші провідники з Центральної Ради не були так обмежені в світоглядові і не були-би зобовязані жити і чинити по партійній програмі, то напевно вони увійшли-би в порозуміння з народом, довідалися-б про його болячки пізнали-б його потреби і віднайшли-би стежки

котрі провадили не до руїни, а до будови Держави на міцних підвалинах.

Тоді вони-б звернули увагу і на Наддністрянців і їм видко було-би, що вони мають дуже гарний матеріял з організаційним хистом і використали-б його в державному значінні як найкраще.

А нам, котрім не бракувало відваги і хоробрости - на превеликий жаль, мусимо ствердити не бракувало організаційного хисту.

І коли-би наш уряд спромігся використати в державному значенні той організаційний матеріял яким були Наддністрянці, то ми мали-би зараз власну державу і здоровшу і міцнійшу ~~аніж~~ навіть від тих народів, котрі сотні літ жили самостійним життям.

Будь у нас організація, не було-би тієї анархії, ~~котра~~ яка запанувала і викорінити ~~котру~~ яку було пізнійше дуже тяжко, а то і неможливо.

Не робив-би кождий на свою руку і по свойому, так як здавалося йому за найкраще, а підлягав-би проводу з верху, був-би залежний від законів і уряду. А то те безорганізаційне провадження справи довело до того, що на Україні розмножилися і то в досить великій скількости непідлеглих нікому одиниц-провідників, котрі і в пізнійших часах не могли призвичаїтися до послуху, не могли коритися наказам з гори, і утворили ту отаманію, котра не зміцнювала нас, а поборювала, нищила наші сили, руйнувала організаційну працю пізнійшого уряду і все це робилося в повній вірі, що так, а не інакше мусить робитися, для добра батьківщини і коли не

він буде отаманувати, а хто инший, то України самостійної не буде. Руйнували Україну несучи гасло будування України. Цей гріх паде на тих вузьколобих політиків-партійців, котрі дорвавшися до влади, старалися не о добро держави, не про зміцнення державного апарату, але до закріплення своєї влади, що опираєтся на програмі партії. Замість державної праці, агітували за програму своєї партії. Одним словом робили як у нас кажуть: " як з напасти, аби не пропасти".

З дальшого перебігу подій, читач зобачить і ті наслідки, які були виником байдужности до народніх домагань - урядових чинників.

Але нарід забував про байдужність до нього Центральної Ради і тішився, як мала дитина забавкою, коли Центральна Рада виявляла хоч найменший прояв праці в бік самостійности України.

Перший Універсал 23 червня 1917 року, хоч і не задавольняв всіх, але переважаюча більшість , просто боготворила Центральну Раду за цей перший крок починений ~~для праці~~ на користь України. Всі провини, байдужність і ті промахи, котрі з перших же днів заснування Центральної Ради були нею зроблені, забулися і пішли в небуття. Нарід з гордістю перед чужинцями висловлювався і з похвалами ~~вихваляючо~~ відзивався про свій національний Уряд.

Колиж 16 липня 1917 року зявився другий Універсал то нарід просто захоплювався ~~ентузіяз-~~

~~мом~~ і твердо вірив, що крок за кроком Центральна Рада спроможеться побороти ті перешкоди, котрі зустрічаються на її шляху до творення своєї власної Держави і прийде час коли нарешті буде сказано останне і рішуче слово про остаточне і безповоротне відокремлення України від Москви. ~~І цими надіями~~ жив.

НАДДНІСТРЯНЦІ ВСТУПАЮТЬ ДО ВІЙСЬКА.

Зараз ще мушу зазначити, що ті працьовники на ниві народній, не обмежилися іно працею над освідомленням нашого народу. Вони сумлінно працювали в перші дні революції і в часу побуту свого на Великій Україні, не покидали праці, а вели наш нарід до національного освідомлення.

Але нарешті нарід довідався, що вони покидають теплі, нагріті ними місця і подаються в невідоме. Щож за причина, котра заставила цих людей залишити наш повіт?

А причина була не маловажна, 13 вересня при Центральній Раді засновано Генеральний Секретаріят. На чолі Генерального Секретаря Військових Справ став досить енергійний і знаний уже з першого з'їзду делегатів від армії, а пізнійше творець утворення з виділених від московських частин окремих Українських полків - Полтавець Симон Петлюра.

Симон Петлюра ніяк не міг погодитися з мирною політикою Центральної Ради і діставши до рук теку міністра /секретаря/ Військових Справ заходився формувати Українську армію.

І оце Наддністранці привітавши цей крок з ентузіязмом, найшли потрібним вступити в шереги війська, щоб дати можливість Урядові довершити чин відбудови Української Державности.

Опустіли села - фільварки і заводи. Лицарі подалися до міста постою українських військ до золотоверхого Києва.

Здавна манила і притягала до себе їх їхня

столиця, про красу котрої вони оповідали з захопленнями.

І це тоді коли вони лишень поверхово оглянули, як вони самі жартували, "одним оком", переходячи через Київ як полонені через"етапний пункт" і не мали спроможности охопити всієї його величи. І тільки пізнійше в ряди-годи, при оказії на день-два виїздили до Києва, мали нагоду де що трохи більше ознайомитися з Києвом.

Наддніпрянців захопила столиця, заволоділа їхньою душею, та столиця, котру вони на протязі віків були позбавлені можливости бачити.

І оце зараз вирішили, що настав перелом в Уряді і що Центральна Рада, від нині приймається до творчої праці, пішли до Столиці, щоб поклонитися її величавій і принести присягу, на вірну службу дорогій Батьківщині, віддати життя своє за найдорожчу, якою була для кожного українця - Україну.

Покинувши варстати, мирне і спокійне життя пійшли шукати шляхів деб могли посвятити себе і життя своє віддати на захист дорогої Батьківщини.

Шлях який прийшлося їм перенести для того, щоб вступити до війська не був такий уже, як в першу хвилю здавалося легкий, він був зарослий терном московської сваволі з одного боку і байдужістю до військової справи Центральної Ради з другого боку. Московська сваволя робила всі труднощі, щоб унеможливити наддністрянцям доступ до війська.

Але зараз ця московська ворожа акція була зло-

мана рішучістю і відвагою Симона Петлюри і ми бачимо зорганізовані Українські військові частини.

Дальші події з військового життя Наддністрянців їх геройські вчинки і жертви які понесли вони, ~~то~~ були за межами Таращанщини і тому ~~про це~~ нацього тут не буду докладно зупинятися з описом їх.

Вищенаведене привів для того, щоб показати ту працю і той шлях, яким пішли Наддністрянці опинившися волею Провидіння на ~~Наддніпрянщині~~, ~~як вони попали до~~ Таращанщині і куди з неї подалися.

Їх ~~чин і~~ діяльність, їх працю і заслугу яку вони віддали братам Таращанцям, я рахував своїм обовязком ~~зазначити в цій книжці~~. у ній зберігати для будучности.

Доп до В. П. Літопису!

У

НАМ БРАКУВАЛО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ХИСТУ.

Для пояснення того, що у мене нібито, виходят суперечности, що до тверджень як наприклад про культурно-освітню і національно політичну працю нашої інтелігенції, відносно котрої зазначено мною, що вони виявили впрост свій героїзм в цій ділянці, а далі твердження, що Наддністрянці в роботі на культурно-освітній і національно- політичній ниві велику зробили нам прислугу, а до того щей виявили свій організаційний хист, а тому наш нарід з Наддніпра в більшій мірі свою національну свідомість завдячує Наддністрянцям.

Як не можна відібрати заслуг перших, так не можна промовчати про заслуги других.

Заслуги одних не зменшують заслуг других, а одні других доповнюють, що у нас на Таращанщині фактично і було. Це творило гармонію в роботі наших культурників без поділу на їх приналежність до того чи иншого закутка України.

Але я мусів ствердити, те, що нам бракувало організаційного хисту, котрий принесли з собою Наддністранці і в цім їх перевага.

Пересічний читач, а тим більше той котрий не був на Великій Україні, або не цікавився життям нашого села, не міг спостерегти цього явища й його твердження таке дивуватиме і буде здаватися абсурдним, ато й не правдоподібним.

Отож я для пояснення і мушу сказати, що наша інтелігенція на Таращанщині, то були учителі, священики, дяки, монопольщики, чи як їх

ще називали /сідельщики/, це ті урядовці платні урядом котрі по скарбових склепах продавали горілку. Приватна торгівля горілкою була заборонена/. Щож до інтелігенції фільварків, цукроварень, гуралень і др. то там переважаюча кількість були як не поляки, то москалі. Поляки ставилися байдуже до Українського визвольного руху і вони не втручалися в наше внутрішне життя, зате москалів дуже боліло відокремлення України від московщини і вони на кождім кроці старалися лишень шкодити нашому національному відродженню. Це ті, що агітували проти нашого чину, це ті, що провокували наш Уряд, це ті, що не хотіли підлягати наказам нашої влади, це ті, що вносили заколот між кола суспільства, це ті, що були гальмом в нашому визвольному рухові.

Отож хоч і багато було у нас інтелігенції, але чисто української, а тим більше національно- свідомої, то досить мала кількість. Решта чи то по національности, чи то з поглядів втілених їм єдино-неділимовським царським урядом як не ставилися вороже, то були пасивні.

Наша інтелігенція, про котру можна сказати, що до вибуху революції 1917 року була не вся національно свідома, а як і була національно-свідома, то не посядала організаційного хисту.

Незнали як взятися до зреалізовання найдорожчих своїх мрій, як провадити справу освідомлення селянських мас, як організувати це село, за котре вони були готові душу і тіло покласти. Оттут й прийшли брати Наддністрянці зі своєю щирою допомогою і мушу ствердити працювали су-

млінно і щиро.

Хоч в короткім часі по революції й застаємо переважаючу більшість нашої інтелігенції при роботі як національно свідомий елемент, але до революції цих національно свідомих одиниць була така зникомо- мала кількість, що здавалося, вони не будуть в стані працювати на ниві освідомлення свого народу. Взяти наприклад монопольщиків, їх ні в якому разі не можна було віднести до національно свідомих. Це були платні урядовці, котрі десь з міста попали на село, відсижували свої урядові години, а по за годинами урядування, більше їх цікавило їхне власне життя - родинне, але ні в якому разі не громадське життя.

Духовенство і подавна не можна було рахувати до народних діячів. Вони були платні агенти московського уряду, корилися його волі і не робили того, що їм підсказувало їхнє сумління і громадський обовязок, але те, що наказувалося з гори. Духовенство було, чуже і далеке від визвольної боротьби, за винятком одиниць. Були в переважаючій своїй кількости, або московського походження, або обмосковлене, а тому і цю категорію треба цілком викреслити із реєстру свідомих працьовників на ниві народній, вони хутчій шкодили, а не допомогали. Залишилися учителі, а в допомогу їм стала молодь сини отих попів, дяків і монопольщиків, але ця молодь була недосвідчена, не знала і не могла ніяк взятися за працю в народі, вони самі бачили і розуміли, що їм щось бракує, але в чім їхнє було недомагання, то того вони в перших хвилях ніяк не могли збагнути, чого їм саме недостає, щоб

їх праця була доцільною.

Знаю, що той котрий зацікавиться історією і розвоєм нашого народу, але не приймав в ньому чинного уділу, зараз же скаже: як так? То є неможливе, щоб людина хочай- би з такою сякою освітою не був би національно свідомим, чей-же були 1904-1906 роки. Були повстання селян. Були ми свідками протесту селян проти тих утисків котрі вони переживали і ті протести яскраво виявлялися в підпаленю стосів збіжжа по фільварках і селянські, під час жнив, страйки. А та маса народу з цілого обшару України, де на великих її просторах не залишилося ані одного села чи міста звідкіля московсько-окупаційна влада не вивезла би на Сибір людей, відбираючи від батьків синів, від жінок чоловіків, від дітей батьків. Десятки тисяч жертв взяла московська сваволя в ті роки від України тільки для того, щоб самій утриматися при владі.

Що правда були заворушення, були підпали, страйки, немало наших братів гнило по вязницях і на засланні в Сибірі та на Соловках, але то було в ті роки, коли нарід був ще цілком національно-несвідомий, коли нарід в більшости протестував проти утисків і гнету економічного, а тільки де не- де висувалися гасла політичні, а ще менше, як та оаза серед пущі видвигалися домагання національні.

Правда я тоді був ще за малий, мав яких 8-9 років і не дуже то цікавився всіма тими справами. Не розумів, ані значіння, ані потреби боротьби і мене лишень дивувало те все, що

навколо творилося. Памятаю, як вивозили моїх двох дядьків, то казали за політику. Але докладно мені цього з моїх домашніх, чи то нехотів, чи може і не умів пояснити, але факт вивезення моїх родичів і другіх односельчан, котрі більше до села не повернулися, і про котрих жадних відомостей не було, глибоко мене вразили.

А наколи я пізнійше почав приглядатися до життя свого села і чуючи розмови ріжних поглядів селян і інтелігенції, то у мене ступнево почав вироблятися світогляд і склалося таке враження, що москва на Україні в той час , та і пізнійше нищила все,не тільки тих котрі були національно свідомі, або мали якесь політичне переконання, але й тих, котрі мали більше сміливости і відваги вступитися за себе, як гноблений економічно, це малоземельні, або і безземельні селяне, котрі заробляли на шматок хліба, чи то на фільваркові, чи на фабриках і заводах і за одне слово про поліпшення їх матеріального биту, садовлено за ґрати і адміністративним шляхом, без суду, висилалося на зіслання до Сибіру.

Отож шло поголовне знищення всього того,що в той чи инший спосіб вступалися за себе, хто мав сміливість сказати слово правди, а нарід після цього всього що бачив на власні очі,притих, не опирався тій сваволі, котра панувала над ними. Інтелігенцію, котра виявила себе в той чи инший спосіб і горіла вогнем бажання стати на захист своїх менших /як тоді висловлювалися/ братів, також понищено, а залишено

лишень несвідомих, або боягузів, котрі потерпали за свою шкіру, не мали відваги стати помічними для свого народу вибратися з тієї темряви, в яку наш нарід загнала московсько-деспотична влада, а далі москвофіли, котрі явно пійшли на послуги москви і ті корінні москалі котрими що раз більше наводнювано Україну, для того щоб обмосковити цього непослушного "хахла", котрий ніяк не може забути волі і козацького життя своїх дідів і прадідів, а котрому досить одного щирого в його рідній мові слова, щоб він піднявся до чину і тоді столітня праця обмосковлювання іде геть, так як би москви вони ніколи й не бачили.

А тому і в спадщину для нас після революції, 1905-1906 років москва залишила нам темряву нашого народу і сваволю своїх агентів.

Та незначна кількість національно-свідомої інтелігенції котра якимось , можна сказати, просто чудом уціліла, мусіла заритися в підпілля і припинити свою діяльність, як тоді здавалося на завше.

Оце і є правдивий молюнок того, що робилося в ті часи коли з одного боку уряд видав указ про ріжні волі, а з другого боку кождого, хто осмілився покористатися цією дарованою їм волею- нищено.

Для більшої яскравости того малюнку, котрий тоді був на нашій землі, приведу тут уривок зі споминів мого приятеля. Призвіща його не подаю, як не подаю й дієвих осіб, тому що родина автора нижченаведених рядків є на Україні під московською окупацією, а також і більша ча

стина дієвих осіб теж живе і перебуває на Україні, нишком працює на добро національного освідомлення селянських мас.

Оце кілька уривків з його щоденника:
" Дня..... Нинькі зібралися в нашій рощі. Радили над тим, що маємо робити як розїдемося на літні канікули / вакації/. Кождий здавав собі справу і розумів, що надходить хвиля іспиту не тільки шкільного, але й його політичного. Отож треба було підготовитися до грізного менту на житьєвому шляху як найдокладнійше, а найбільше хвилювалися остатньорічники, котрім крім підготовлення себе на працю для добра народу, близько лежала на сердці доля тих, котрі залишаться ще в мурах школи. Їх опіка над нами була так далека, що просто доходила до смішного. І зараз кождий в своїй промові рахував своїм обовязком напомянути щоб ми не занедбували справи освідомлення тих, котрі в осени появляться серед нас як новаки, але приступати до них , казали, треба з обережністью і раніш чим виявляти себе і свій погляд, мусите добре збадати ту землю на котрій наміраєтеся посіяти слово правди і не смієте сіяти зерно правди , аж поки остаточно не переконаєтеся, що ви маєте в посіданню добрий чорний грунт. Не занедбуйте і не покидайте на ласку недолі і тих, котрі будуть уявляти з себе піщаний, або камянистий грунт, над такими працюйте яко змога найбільше. І пісок коли додасте гною і змішаєте з чорною землею та глиною дасть добрі наслідки. Але і каміння наколи його зірвати, потрощити на дрібні кавалки, а зверху дати гру-

бий слій землі- принесе плід. Отож на обовязку вашому зробити розумними тих, котрі прийдуть дітьми. Ви мусите перетворити їх в досвідчених національно і політично дозрілих, так як це ми зробили з вами. Після таких поучень і наставлень, прийнялися до обговорювання того, як найкраще було би використати дома вільний час, щоб не марнувати, а освідомлювати селян. Одні радили загатовити побільше прокламацій, другі радили вивчитися гарно промовляти з тих книжочок /брошур/ на ріжні політичні теми і оповідати про зміст книжки селянам перекладаючи зміст їх на рідну мову, тому що ані книжочки, ані прокламації селянин читати не буде ізза своеї неграмотности, а котрий хоч і прочитає, то і так без користи, тому, що нічого не зрозуміє, бож книжка і проклямації пишуться на чужій- кацапській мові. Багато де чого балакалося для того, щоб підняти нарід проти своїх гнобителів.

Але всього цього мені було за мало, я відчував що чогось бракує, про щось недомовляється, про щось, чи то забулося сказати, чи просто можливо що є ще такі річі, про котрі ми не знаємо і котрих ми не в силі збагнути і не є в спроможности подолати.

Над цим питанням, я ще перед зборами досить багато міркував, Читаючи з захопленням ріжні проклямації і брошури нігде не знаходив того, що мене мучило, але я ясно відчував потребу чогось більшого, як саме підбурювання народу

проти гнобителів. У мене завше повставала думка: а чи може так нарід відразу на цілому великому просторі нашої землі піднятися до боротьби і взятися за зброю. Знав я повстання Хмельницького і других. Там був такий, що кликав до чину до збройної боротьби, сам ставав на чолі цього повстання. А зараз в данний мент, чи маємо ми такого, що піднявсяб і покликав нарід до боротьби, а не так як оце зараз підюджують нарід гаслами до боротьби, а там заховаються і будуть сидіти приглядаючися зі сторони як підюджена і обурена товпа нападає на своїх ворогів -безбройна паде від сальви, їх мордують, а залишившихся в живих, забирають до вязниці катують і засилають на Сибір. А ми поприїздимо після вакацій для дальшої освіти і будемо вихвалятися, що ось ми, той чи инший"я"зробили велике діло підняли революцію. А наслідки? Чиж не злочин ми робимо підбуруючи нарід, самі ховаємося за припічок. Деж ті, що мають повести той нарід на ворога, де гетьмани і отамани, та і ми мусимо залишатися з ним і провадити нарід разом з другими. По що даремне мордування люду так в одиночку, треба звязати село з селом, волость з волостью, повіт з повітом, губерню з губерньою, а на чолі цілої країни має стати одна людина, котра мусить керувати всіма. Треба провести роботу організаційно, вибрати провід, а тоді, чи то спровадивши крадькома зброю, чи розброїти відділ війська, що стереже склади зі зброєю- роздати її народові і тоді зі зброєю зорганізованою силою виступити проти своїх

гнобителів.

Ці свої завінті мрії я оповів тут же на зібрані. Збори замовкли. Кождий намагався щось придумати, чи може обмірковували плян організованого здвигу. Я бачив, що моє оповідання, хоч і не складне, не сказане було з запалом, але зробило на присутніх велике враження. І тільки по де кількох хвилинах мовчанки обізвався С. кажучи: це робота не для нас, за неї мусить взятися хтось инший, ми ж по свойому положенні учнів, не маємо ані можливости, ані права открито виступати і наражувати себе на загладу. Наш час ще не прийшов. Ми мусимо наперед закінчити школу і тільки тоді коли будемо на посадах учителів, будемо мати можливість і обовязок мріяти про провід, як хто до цього надасться, а зараз ми ще малі і не практичні, незнаємо як і підійти до цієї справи.

- К. додав і від себе таке: "Має слушність колеґа С. не наше діло це, ми мусимо робити те, що по нашій змозі і силі, ми мусимо тільки освідомлювати нарід, так би мовити підготовити ґрунт для боротьби.

- В. Та як би воно і виглядало: попризначаємо скрізь верховодів, а нарід не пійде за ними, тому, що буде несвідомий і щож тоді нас поарештують, а нарід як був так і залишиться в темряві.

- Добре, добре сказано почулися голоса.

- Добре, то добре промовив я, але тоді дорогі мої колеґи, нам треба взятися іно за освіту народу не підбурюючи його до страйків, підпалів і повстань. Ми мусимо учити, що вони мають

прийнявши освіту, ще пройти науку політичну, а коли і то подолають, то все таки на власну руку не вільно чинити жадних кроків, а чикати аж до хвилі як їх буде покликано до чину.

- І це не є до здійснення. Про що такі оповідання, це не пійде на користь, а на шкоду, тому, що нарід не буде виявляти себе, не покаже свою свідомість, а буде мовчки вичікувати заклику і тоді хто візьметься провадити ним, хто буде знати, що нарід досить добре підготовлений до чину.

- Пробачте, я бачу що мене нерозуміють, - сказав я. Але наколиб була отта організація, про котру я вам оповідав, а звязок до того був би налагоджений, то Центр завше мав-би відомости про ту працю, яка робиться в низах...

Незнаю чи довго-б ми балакали як би не відоме нам "гав,гав, гаву", то був знак вартового на узліссі, котрий дав знак про наближаючуюся небезпеку. Зачувши цей гавкіт, хлопці кинулися в ростіч поміж корчі і за хвилину були з книжками в руках, по одному і не більше як по двох розсипані по цілій рощі, так як належиться справдішнім зубріям / зубріями називано тих учнів, котрі старалися з книжки вивчитися на память, не упускаючи, ані одного річення/.

Дня... А свого я добився, хоч правда і вилетів зі школи, але зараз у Києві, як не дивно, але я в ньому у друге. Але яка ріжниця, перший раз я прибув щоб використати ті його великі скарби які Києво-Печерська Лавра переховує у себе. Тоді мені було заледве 11 ро-

ків і я потрібував грошей для себе і для колег на подорож до Америки. А зараз, чи не смішно мені самому, яким я тоді був дітваком. Пригадується мені отте ночами і днями ходження по Лаврі, відшукуючи стежок до пивниць у котрих переховувалися гроші. А зараз я уже дорослий, мені 17 років і я не є пересякнений пустими нездійсненими мріями про подорож на острів Робінзона Крузо, а приїхав до Києва, щоб прислужитися йому, щоб дарувати від себе частину свого власного я. Инакше не міг я називати свій твір, як своєю частиною. З яким замилуванням, з якою надією і з яким натхненням я писав цей свій твір в котрий вклав своє серд-це, свою мрію служити народові. Якасьб певність була в мені. Зупинився у якогось жида, де в однім покої було аж шість ліжок, правда, зате і не готелеві ціни, бо всього за 30 копійок на добу, а це якраз по моій кишені. Приїхав до Києва ранком і зупинився на мешканні, умився від порохні, поснідав і вийшов на вулицю. Але Боже мій, яж не знаю ані одної адреси якого будь видавництва. Та що довго думати. У мене "Кієвская Мисль," туди треба, міркую зайти, ця газета рахується поступова і від неї трохи заносить революцією, тоді як "Кієвлянін" є орган хуліганів - чорносотенців. Я і не росторопав, що "Кієвсая Мисль", то є московська газета і подався до редакції. Якось так тоді складалося, що не робилося різниці між московськими передовими і нашими поступовими і ті часописи не відріжнялися, може тому, що вони отверто не виступали вороже проти наших змагань національних, але те, що я почув, переконало мене, що велика різниця між нами, а мос-

калями таки є і та ріжниця ніколи не затрется, а з кожним разом побільшуется.

Редактор взявши від мене досить товсенький зошит - подивився на нього і повертаючи мені сказав: "на малоросейском язике не печатаєм" /на Українській мові не друкуємо/. Україну наші вороги називали малоросією.

Цих пару слів було для мене досить, щоби після цього випадку оминати все, що московське і ненавидіти навіт тих, хто балакає московською мовою.

Не мало пригнічений таким поворотом справи і першою невдачою, я вийшов на вулицю і без жадної цілі почав іти думаючи про те, що оце почув і цілком не звертав уваги на те куди саме йду. Прийшов до себе коли мало не вдарився в будку, що стояла на розі одної з вулиць міста - будка з книжками. Став і з цікавістью приглядаюся, коли нараз...О, Боже! Яка радість! На одній з книжок подана адреса видавництва. Книжка надрукована Українськоюю мовою, якесь політичне видання. Я записую собі адресу і поспішно відхожу. Прибув на сам час, бо години урядування ще не скінчились. Мене зустріла старенька бабуся. Привітавшися з нею, вона запросила мене сісти і запитала чим може служити.

- Хотів-би видати свій твір, кажу.

- Як озаголовленний?

- " Пощо, Боже, караєш бідну сиротину".

- Це не на політичну тему?

- Ні, це з народнього життя, поучуюча драма.

- Пробачте, ми таких не друкуємо. Нашим завданням є видавати лише самі політичні.

Мені зробилося ніяково. Ось тобі маєш,помислив і я засумував і піднявшись щоби відійти промовив: ну, то пробачте за турботи.

- Нічого, нічого відповіла вона до мене пріємно і додала - ви не тутешній?

- Ні. Я з села... Сьогодня щойно приїхав.

- Бачу, що від вас віє рідним селом. Може ви щось і путнього написали, але щож зробити, мусимо триматися програму, але я вам дам два адреси инших видавництв. Зверніться туди, то може там і видадуть і подала мені записку з адресами. Я взяв подякував і вийшов. Коли я протягнув був руку щоби взяти записку, то мною опановало якесь чуття сорому, так як би я протягав руку за жебраниною і я хотів був вихватити руку назад і просто утікати з мешкання і геть далеко з міста, від цих бездушних як мені здавалося затрутих мурами жалюгідних людей, але глянувши на вкрите зморшками старе обличча і зауваживши в очах її прихильний до мене споглял і милу на устах усмішку - мені зробилося соромно самому за себе, що я допустився мисли образити цю старенькую бабусю, котра подобала-б мені на бабку не то що на матір і я взявши від неї листка з адресами, подякував й вийшов. Приходжу по вказаній адресі, а тут якийсь пан, що з віником в руках каже: " години не урядові, приходьте завтра."

- Що було робити...Я блукав решту дня по вулицях Київа, навіть забувши, що і їсти треба, так захопився красою міста і тільки в вечері шлунок пригадав мені, що час до халупи і дещо зісти треба. Ледви приклигавши до свого місця

п

постою зтомлений не тільки тілом, але і душею, стільки невдач за цілий день. Попоївши ліг спати.

Пробудившись рано, удався знов в мандрівку по митарствам бюр. З нетерпінням дочікувався тієї години коли почнуть сходитися до праці пани. Нарешті дочекався. Я в кабінеті, але лиха доля преслідувала мене. Тут друкують тільки самі шкільні підручники. По другій адресі відмовили тому, що не мають засобів на видання навіть найменшого твору. Був ще в одному видавництві, але ці ще не залагодили якоїсь формальности і тому не мають права друкувати.

Щож зараз робити? Вийшовши до парку я сів і замислився. Стільки надії, стільки часу і зусилля і все це на марно. Чи я не для свого народу працював. Оця моя драма котра написана голосом сердця, чи це просто від нічого робити писалося для розваги. Чи мій твір я писав не для пропагандної цілі для народу? А розмову свого революціонера чи не навів я тута тільки не в мертвій книжній мові, а в живій говірці всього того, що нашого селянина найбільше болить, чи не ясно я навів, що тільки шляхом революції нарід добється собі кращої долі?

" Ех, ви з вашими політичними брошурами просякнутими тисячою чужих незрозумілих для людей слів, з тими прокламаціями, що розкидаєте по селах. А чи ви знаєте куди ідуть оті ваші політичні нудні і незрозумілі для селян твори? - На підпалення в печі вживає їх господиня, а господар на кручення цигарок.

І чи не злочин ви робите друкуючи для не грамотного, для темного і неосвіченого селянина оті свої політичні книжочки?

Перед тим як дати селу книжку, мусите дати освіту, щоб він міг оту вашу книжку прочитати і зрозуміти. Кажете, що московський бюрократичний уряд не допускає на село освіти, знаю і сам про це, але ви кажете, що треба зпочатку зробити революцію, державний переворот, тоді буде змога вибороти шляхи і до освіти. Ой. ви, люде міста... Як же ви далекі від села. Якже ви не можете зрозуміти того, що не в змозі використати вашої праці. І сто крат гірше для вас, від того, що ви не хочите прислухатися до голосу того села, котре стремите підняти на революцію. Ви чи не можете, чи не бажаєте зрозуміти того, що живе захоплююче нарід слово зараз потрібне селу, а не ваші тяжкі до читання книжки на політичні теми. А я ж зі щирим сердцем хотів прислужитися вам, хотів указати стежки до тих, з котрих по хожу і я. Але ви відкинули мою працю і мене. Вразили мене в саме болюче місце. Навіть не завдали собі труду прочитати мого твору. А певний я є, що як би не лінь вам була прочитати, то коли ви працюєте не для персональної користи, а для добра народу, не відкинули-би мого предложення, а допомогли-би мені молодому довершити своє діло до здійснення і наслідки побачили-би в сто крат хутчій, аніж від тих ваших мертвих брошур. А зараз, що я маю діяти? Прощавай моя мрія, прощавай дорогий Київе, котрий розмножив у себе оте гайвороння

котре чигає на нарід твій, на дітей села, котре хоче насолодитися крівлею його, недавши замість неї народові навіть гнилизни. Ти дорогий Києве, що з дітей України під московським натиском поробив бездушні ляльки, котрі мають свою програму і по за неї і світа далі не бачуть. Прощавай... не хутко ти зобачиш мене...

Дня... Б. Сказав мені, що я нерозсудно зробив поїхавши сам, а не післав свій твір почтою. Бачиш, каже він, я є певний, що вони там получивши твір твій прочитали-б його, а прочитавши конче надрукували-б, а так бачать що приніс свій твір якийсь хлопчина то і не звернули уваги. Поміркували, що може написати дитина. Ти хоч і маєш 17 років, але виглядаєш на 14 літню дитину, тож і не дивуйся, що твоєю працею ніхто не зацікавився. Не знаю може і правда, але годі, більше не побачать жадні видавництва мого твору...

Дня... Боже, Святий Боже! Кудиж це їх в кайданах повели! А скілько їх і хто вони? Цеж наші люди, таки з мого села! Хто з них в чім провинився? За слово правди, по доносу тайного агента їх закуто в кайдани. І оце після проголошення маніфесту про свободу. Це називається свобода слова, друку, віри, зібрань і др. Це після указу про скасування 3-го відділу канцелярії царської. Добро зробили для людей тому, що раніш сам цар утримував ту зграю тайних поліцаїв, а зараз бачите змилосердився над народом і сказав від нині я уже не буду

вас переслідувати й катувати, а цю справу передаю жандармерії, нехай вона з вами росправляється. Добре забезпечення громадської свободи, не дурно співається:

Цар Миколай
Видав маніфест:
Мертвим - свободу,
Живих - під арешт..

Ну, ну, крий нас Боже від такої щедрої ласки царської...."

Ці рядки писав несповна 17 літній юнак. В них бачимо, він вилляв всю свою душу і переживання в ті часи, а саме в 1906 році і дальших. Щоб списати його твір, треба булоби написати цілі томи, але я з дозволу автора наводжу лише ці уривки, щоб дати характеристику тому, що робилося в дні першої революції.

Бачу, та і читач спостереже, що він краще розумів і доцінював пропаганду живим словом, чи то в розмові, чи то зі сцени перед великим натовпом людей. І живим словом, ане за посередництвом книжок. Тих книжок, що ними наводнювалися села наші в московській мові, котрі переважно містили питання робітничі, а не селянські. Питання для села не цікаві, не зрозумілі.

І зараз після революції в 1917 році, коли наша інтелігенція почала живучи між народом, учити людей не книжною московською в три четверти немосковських навіть, чужоземних слів котрих самі москалі не знали значіння, а жи-

вим словом, то свідомість народніх мас поширилася досить хутко і там де було більше рухливої інтелігенції, там і нарід ставав більше національно свідомий.

Ось наприклад у нас на Таращанщині, де нашій інтелігенції допомогали наші брати з Наддністра, а про національну свідомість читач довідається з дальшого опису життя і діяльности наших людей.

Таращанщина у вирі більшовицької агітації

Написав Василь Задоянний, сот. армії У.Н.Р.

(уривки з праці „Таращанський повіт в боротьбі за самостійність України") ~~VI~~.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООХОРОНИ.

Рунув царизм, а з ним упала і та сила, що носила назву військо.

Те військо котре трималося на палічній дисципліні, дисципліні не порядку військового, а мордобиття, катування і знущання над людським тілом і душею.

Те військо, котре не давало свідомости і освіти, хочай би навіть військової, але військо, що тиранією своєю творило з синів села бандитів, лодарів, пяниць і злодіїв.

Не почуваючи над собою нагая старшини, почало розсипатися - посунулася дезерція з фронту і почала напливати до міст і сіл складаючися з ріжного деморалізаційного елементу.

Після революції 1917 р. неспокійно стало на селах Таращанщини.

(Волоцюги, злодії і ріжні ~~пяниці, які шукали легкої наживи~~ бандити та дезертири, в ночі нападали на безборонних заможних селян, мордували їх, грабили ~~чи~~ їхнє майно.

Селян дуже непокоїла та анархія, яка почалася по селах.)

Більше свідомий селянський елемент почав шукати виходу з такого грізного положення.

Тут то наші військові діячі ~~і використали цей неспокійний мент і положення~~ - поробили перші кроки для підвалин під військову організацію селян в повіті, а саме почали організувати самоохорону.

І тут немало потрудилися і поклали своєї праці, виявляючи свій організаційний хист Наддністрянці, які впрост з головою впірнули в працю організації самоохорони.

Насам перед ~~було~~ приступлено до організа-

ції самоохорони по селах.

Підбирання самих найповажніших людей, які були уже свідомі в національній справі. і котрі моглиби виконувати свої обовязки не за страх, а за сумління.

По змозі старалися прихилити до самоохорони тих селян, які вже служили в війську і поприносили з собою зброю, а немаючим зброї підшукувалась така.

Ці самоохорони вибирали з поміж себе начальників, які вже знали добре військову службу переважно чотових /унтерів/, які могли ще й других навчити.

На обовязку начальників самоохорони було обучити військової штуки тих людей, котрі не вміли обходитися з рушницею, крім того пояснювали, щоби даремно не стріляти, не витрачувати набоїв яких і так була обмаль, а тим більше не нервувати тих людей, які відпочивають по тяжкій праці. На обовязку кождого було старатися по можливости піймати розбійника і то живого, щоби можна було від нього довідатися о його спільників і прилапати всіх, а тоді віддати їх під суд справедливости. Самим самосудів над пійманими бандитами чинити було не вільно, бо закон за сваволю сурово карав.

На неслухняних, за безцілеву стрілянину накладали грошові кари, а гроші повертали на культурно-освітні потреби.

В тих селах де вже були випадки грабунку та мордування людей, постановами громад було заборонено після десятої години вечера ходити по

селі, за винятком якого небудь випадку.

По де-яких селах повіту самоохорона була так уміло і добре зорганізована і так добре здисціплінована, що не соромно було-би таку самоохорону назвати й частиною військового тіла.

В таких селах селяне певні були за своє життя й майно. і кождий з них спокійно відпочивав, знаючи, що ті люде зуміють охоронити їх від ріжних розбишак.

VII.

ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО.

З наказу, ~~але в кождому разі не з гори, не від влади, а якоїсь, зараз не памятаю~~, ініціятивної групи, наш повіт приступив до організації "Вільного Козацтва". В самій Таращі, і по більших містах повіту справа формування Вільного Козацтва, як також ~~рівнож~~ і по деяких селах ~~повіту~~ не була ~~вже~~ такою трудною, як ~~то було при формуванні самоохорони, бо переважаюча частина вільних козаків~~ складалася з культурно освітни~~х і військових діячів~~, ~~а також багато було і селян, а по деяких містечках повіту до цілі самоохорони були лишень переформовані в відділи Вільного Козацтва~~. По селах то так таки всі відділи самоохорони переіменовано в відділи Вільного Козацтва. А тому і старшина залишалась та сама і тільки провадилися довибори старшин Вільного Козацтва. Вибори провадилися досить хутко і без жадних перешкод. ~~Тому що~~ Згідно з ~~данної~~ інструкції, в склад старшин в кождій сотні мало входити пять старшин, а самоохоронні сотні мали по три старшини, а тому при переформуванні відділів самоохорони в сотні Вільного Козацтва прийшлося провести довибір недостаючих двох старшин для кождої сотні.

На один два повіти вибирався отаман. Так на Таращанський і Васильківський повіти ~~був~~ вибрано отаманом Горелика- Крушельницького.

Вільне Козацтво по за вправами військової штуки, несло службу міліцийну, і підлягало ~~Украї-~~

~~ньській владі, за яку рахували~~ Центральній Раді.

Але Центральна Рада не звернула жадної уваги на працю малих ціх, з яких під керовництвом верхів моглаби утворитися міцна і непоборима Українська військова сила.

Організація Вільного Козацтва, що початок свій мала по за Таращанським повітом, огорнула, здається, не іно цілу Київщину, але великі простори України. Вся Українська людність прихильно поставилася до цієї важної справи. Але не скрізь однаково трактовано було цей чин, ~~тому то~~ коли третього жовтня 1917 року в місті Чигирині відбувся Всеукраїнський зїзд Вільного Козацтва, ~~то люди зїхалися сюди не зі всієї України, а котрі і приїхали, то не знали оден одного і тому вибори~~ Головним отаманом Вільного Козацтва ~~було~~ вибрано ~~бувшого московського~~ генерала Павла Скоропадського. Вибори свої він завдячував ~~едино тільки~~ головно агітації свого значкового /адютанта/ Полтавця-Остряниці. ~~І ці вибори московського прихильника~~ і послужили до того, що Вільне Козацтво не відіграло тієї ролі, яку мусіли-б були відіграти у визвольній боротьбі за Незалежність України. Тим більша вина за це була верхів, котрі не задали собі труду прислухатися до голосу низів.

МОСКВА НАДСИЛАЄ СВОГО КОМІСАРЯ.

Жовтневий большовицький переворот 1917 року на Московщині ~~хоч і відбувся під гаслом "самоопридіління вплоть до відділення"~~, але москва знала, що без України вони подохнуть з голоду як руді миші - посунулися на Україну не минаючи і Таращанщини - грізною хмарою.

Почалася шалена большевицька агітація проти "буржуїв". ~~і тих, "хто не з ними"~~.

В Таращанський повіт ~~москалями був~~ присланий большовицький агітатор Михайлов /Рязанець/, котрий по приїзді до Таращі, заснував повітовий "совіт робочих, селянських і солдатських депутатів" котрим вів і керував. Секретарем цього "совдепа" ~~був~~ призначений жид комуніст Довгалевський.

Той же самий москаль Михайлов був і головою " ісполкому", а комісарем "ревкому" був - Гребенко, таки наш земляк, ~~що ізза тепленької добре оплачуваної посади як комісар "ревкому"- продався москалям~~.

З Михайловим прийшов і відділ червоноармійців, в склад котрого входили Лотиші, Китайці ~~і переважаюча більшість~~ Жиди і ~~декілька головорізів~~ Москалі. В Таращі ці кадри поповнювалися злодіями і бандитами з "бувших людей" московського походження, котрих революція захопила на Україні, ~~а котрі не мали найменшого бажання повертати до голодної "матушки москви", а воліли проживати на Україні~~.

Ці червоноармійці гуляли по розбишатські в місці наводили на людей безцілевою стрілянином жах.

Повіт закидано большевицькою літературою, ~~але та література в більшости не прочитана, хутко летіла до печи, а ті селяне, котрі не мали~~

~~паперу до курива, уживали її на крученння цигарок.~~

З приходом в повіт большовицької банди Михайлова, ріжним волоцюгам, бандитам, злодіям і пяницям-неробам відкрилося знов широке поле діяльности. Клич большовицький: "грабуй, убивай, все твоє", знайшов ~~хоч що правда не у місцевих селян~~ приміненння, але в тих людей, котрі нічого спільного з селянством не мали і були підозрілі що до їх Українського походження.

IX

АГІТАЦІЯ МОСКАЛІВ-КОМУНІСТІВ НА ТАРАЩАНЩИНІ НЕ ПРИВИЛАСЯ.

Темні маси і ворожі Українському визвольному рухові московські наїздники при допомозі місцевого жидівського населення, яке охоче, а переважно молодь, записувалися в комуну і творили "Українську комуністичну партію" большовиків", в котрій то партії і пів відсотка не було українців по походженню, тому і не дивно, що ці московські наймити ганьбили все що було Українське, намагалися розбити і зорганізоване Вільне Козацтво.

Почали пускати провокаційні чутки, що всі оті свідомі, чи як ще їх називали "щирі" українці, то є ніщо инше, як панські наймити і самі пани. Доказів не треба шукати, большовики кажуть селянам, що дідичі і пани є вороги трудящагося люду, а їх майно, то майно селян і робітників і це майно селяне і робітники мають право по большовицькому закону поділити поміж собою, а ті щирі, оті дідичі, то є вовки в овечій шкірі, вони кажуть що майно не треба ділити тому, що це буде виглядати на грабіж. А чей же пани грабили селян і робітників, то чому-ж шкодувати того награбованого у нас добра. Коли пани грабили нас, то нарешті і ми маємо зараз свободу, щоб "грабити награбоване".

Пани кажуть вам, що в буданках буржуїв побудують шпиталі та школи. Не вірте, це брехня! Чому вони не будували по селах шпиталів до революції, а люди самі без допомоги лікарів мерли. Не шпиталі і школи вони хотят поробити, а берегти майно і будинки для дідичів, щоб ті

повернувшися мали де осісти і ще більше затягнути петлю на шиї селянина.

Але селяне не вірили цім голошеним чисто московським по засаді наукам свободи, як наприклад: грабування награбованого, не признавання чужої власности, соціалізації жіноцтва, і багато де чого иншого, казали: "Не няло нам слухати всіх брехунів та злодіїв. Нам треба жити по Божому, як Бог приказав і свого не цурайся і до чужого не чіпляйся. А коли-б пани і повернулися-б то їм можна сказати, що ми громадою постановили в найми до нього не йти, а краще буде для нього як він нам землю спродасть і ми йому будемо зплачувати через банк, а пан котрому не під силу буде самому обробити землю, не маючи підтримки в царській поліції- не захоче задиратися з селянами - охоче продасть свою землю нам. У нас же як у власників, тоді землю ніхто не відбере і нам нічого буде боятися повороту панів. Щож до школи чи шпіталя, то і це гарна річ. От мали-би ми свій шпіталь, спровадили-би лікаря, то тоді не було-б стільки випадків наглої смерти, як зараз коли лічниця далеко і до неї треба махати мало, що не цілий день, а поки довезеш хорого до лічниці, то по дорозі на возі витрусиш з нього душу. Ні, таки наші пани добре радят, що не треба нічого нищити, нищать тільки нерозумні, та ті, що бажають легкої наживи, себто злодії і грабіжники, а порядна людина на такі річі підмовитися не дасться.

Не мало приносили лиха московсько-большовицькі агітатори що прибули з Михайловим, як

працьовники агітаційно-просвітнього відділу комуністичної партії, при повітовім комісаріяті, розносячи комуністичну заразу по селах і містах.

Але було досить і таких агітаційних робітників, новоспечених жидків комуністів, котрі своєю працею, поводженням і агітаційною розмовою з селянами не тільки не приближали селянство до комунізму, але відштовхували і тих, котрі рахували себе співчуваючими комунізму - це бувші фронтовикі, котрі хоч і вживали деякі чужоземні слова, але значіння їх не розуміли.

Тут наведу одну таку дискусійну розмову в нашім селі з жидком комуністом, котру мені передано одним з участників зборів, вона мені здавалася такою цікавою, що я її на свіжу память був списав, маючи намір опублікувати в часописах, але зробити цього в свій час мені не повелося, а тому зараз її привожу в такій формі, як то була вона у мене на швидко занотована.

"Московсько- комуністичну большовицьку засаду наші селяне не прийняли і від самих початків розвідавшися і добре упевнившися, що то за комуна, сказали: „нехай москалі собі тішаться тією дурницею, але для нас вона чужа і не можлива до прийняття і нездійснима". Як доказ, це є оповідання жидка з "агітпросвіту" "компартії" / агітаційно просвітний відділ комуністичної партії/.

- Жидок: Що таке комуна? ну, це як би вам сказати, це кагал, ну, таке життя загальне.

- Селянин: А в чім воно полягає?

- Жидок: А воно полягає в тому, що ніхто нічого не має власного, все громадське- загальне.

-Селянин: Як то і штани і сорочка мої не є мої?

-Жидок: Ні, то будуть державні річі, але вони будуть видаватися вам на призначений термін, по упливі якого ці річі вам будуть замінюватися на нові.

-Селянин: А як подеру їх раніш, аніж прийде той прислотутий термін, то мушу грішним тілом світити?

-Жидок: Ну, а полатати можна!

-Селянин: Як же і чим в біса латати, коли своєї і шматки не можна мати?

-Жидок: Ну, над цими дрібницями наука не зупиняється, але кавалок шматки, то ще найдете у себе.

-Селянин: Я чув в місті казали, що баби по хатах під комуною не будуть, ані хліба пекти, ані страви варити, чи це правда?

-Жидок: Ну, так, тоді жінки будуть звільнені від обовязку домашньої праці, за них будуть робити другі. Буде уладжено пекарню і кухню на ціле село і звідтам буде видаватися хліб і страва мешканцям села, чи то міста.

-Селянин: Чуєш Мокро, раювати будеш, не будеш в спеку потрібувала пектися біля печи.

-Жінка: Ото добре буде!

-Селянин: Пане Янкелю, а що тоді жінки будуть робити, їм залишається іно чоловікам чуприни милити, та язиком тріпати.

-Жидок: Найдемо роботу, як не тут, то там, вони не будуть дармувати і вам нічого боятися за свої чуприни і не надокучить вам їх язик. По законам комунізму, не буде окремих хат, а все жіноцтво буде міститися в за-

гальнім мешканні.

-Селянин: Як то, то я не буду мати жінки, а щоб я сам робив в своїй хаті?

-Жидок: І ви не будете жити в окремій хаті, всі старі буржуазні забудовання будуть знесені, а натомість побудується загальні мешкання окремо для чоловіків, а окремо для жінок.

- Селянин: То такої, а як же я буду сходитися зі своєю жінкою?

-Жидок: Комуна не признає шлюбів і тоді ви не будете рахуватися її чоловіком, а вона вашою жінкою, у вас не буде власної жінки, як рівнож жінка не буде мати власного чоловіка. Комуна в засаді своїй не визнає нічого власного.

- Селянин: Ова, а то що означає? Таж так і рід людський переведеться. А весь хрещений нарід буде уявляти з себе монахів. Оттак побудують склепіння і скажуть спасайся і покутуй гріхи. То комуністична влада стреміти ме до того, щоб наробити святих, то то гарна річ, а то зараз світ так розпаскудився, що аж лячно за нього, що борони Боже нас від гніву Його, може покарати весь люд хрещений, хочай би і отією комуною.

- Жидок: /Сміється/ Комуна не є жадна кара, а визволення робочого люду. А коли вам ходить о задоволнення своїх потреб, то сходини будете мати призначені і діти будуть, але то не буде так по буржуазному, а соціалізіровано. Жінки будуть призначатися на сходини, з таким, а таким. Діти знов будуть виховуватися не матерами, а в дітячих захоронках.

- Селянин. Оттакої, то я не буду мати своєї жінки, а мені на хвилю призначиться якась, про котру до того часу не мав і гадки. А чи це не

гріх від Бога. Та ж це по бусурменськи!

- Жидок. Що до гріха і до богів, то цього згідно інструкції я не маю права з вами балакати, на це ще буде свій час. Але мати свою жінку, то є буржуазні предразсудки, це треба викорінити.

- Селянин. Чуєш Мокро, ось запишимося в комуну, то то буде раювання. Мені на ніч призначать оту кралю - попівну, а тобі отого горбатого...

- Жінка. Тьфу, тьфу, а цур йому і біс їх забери з тією комуною. Гидота, холера їх забери, нехай вони паршиві повиздихають, а пекла їм мало булоби на тім світі, ото навіжені, що видумали....

- Селянин. /Сміється/. Що недовподоби, а як хліба не пекти і страви не варити, то добре, раювала. Ось маєш, це ще нічого, що горбатий, але як того варіята- рижого, котрому з носа соплі пливуть?.....

- Жінка. А бодай би тобі... Бач який, мені то самих гірших вибирає, а собі кралю... Ні, так не буде, найкращих комісарі розберуть, а тобі , чувись призначати будуть, то і призначать оту з другого кутка - керпату...

- Селянин. Е, ні, я на таку не погожуся і застрайкую... /Поважно до жида/. Знаєш що пане, твоя комуна добра для тих,хто не має чистого сумління і для виродків людських, котрі немають на світі нічого святого, для бусурменів, варварів, азіятів і дикунів, а у нас ваша комуна не пройде.

- Жид. Чому ні, то на першу хвилю буде здаватися дико і тяжко буде розстатися з буржуазни-

ми вигадками, але як поживете, то призвичаїтеся. Ось дивіться, на московщині комуна прийнялася і люди дуже задоволнені.

- Селянин. Так базікаєш як та ворожка, до котрої прийшла горем прибита вдовиця, що просила поворожити як її поведеться. На що ворожка сказала, що вона буде терпіти злидні на протязі пятнадцяти років. Зітхнула тяжко вдова, що так довго буде мусіла терпіти, але в надії почути потішаюче слово на старі літа запитала ворожку, ну а далі що буде? Далі, каже ворожка, далі нічого не буде, дасть Бог призвичаїшся то і добре буде. Оттак і ти жиде потішаєш нас. Але забуваєш, мусиш знати що нас з москалями не варто мішати. Ми нарід від московського відмінний, ми нарід моральний, не позволимо собі того, що виробляють москалі, знаю у них навіть і такі є, що кажуть до своєї дитини: "семеро роди, а заміж не виходь". Це коли її любчик иншої віри, або як у них там кажуть "секти", по нашому ніби відламку.

- 2 Селянин. А ось як я був при війську, то оден москаль з Вятки, після двохлітнього перебування при війську не будучи у відпуску, дістав листа від свого батька котрий пише таке: "дорогий сину Афанья Іванавіч, приїзди до дому на хрестини, твоя жінка тобі брата породила".

В гурмі сміх.

- 3 селянин. І то є правда, коли я був при війську і коли ходили на маневри в Петерсбург, то скрізь по дорозі на всій московщині і в місті мого сталого постою Калузі, скрізь можна було наткнутися на такі випадки, що в ночі нападав на москалів блуд і батько ненарочито, хотячи

з донькою, або з синовою /по московському "сна-ха"/, а мати з сином, або з доньки чоловіком переспляться. А наранок оповідаючи про такі річі, регочуться до упаду. Повірите мені, як огидно було слухати їх оповідань, котрі до того щей завше прикрашуються клятьбою переплутаною з матерщиною. А що такі річі можливі, то тут нема нічого дивного, тому, що у них немає окремих ліжок, а є одне широчезне ліжко, де вся рідня лягає спати покотом під одним накривалом. Таке ліжко москалі називають "палаті".

- Жінка. Тьфу, на їх голови безсоромницькі. То то трасця їх матері, москалі і видумали оту навіжену комуну, щоб їх холера проклятих подушила.

- Жидок. Помиляєтеся, москалі тільки прийняли комуну, а її видумав Маркс і другі соціалістичні мужі.

- 2 жінка. А він що був жид?

- Жидок. Ні, німець.

- 3 жінка. Німець? А коли так, то і пса варта ота ваша комуна. Коли її видумав німець, то як би вона була щось путяще, то перші німці запровадили-б її у себе.

- Селянин. От Горпино, гарно сказала. Єйбо гарно, диви, а нам це нікому і до голови не прийшло. Ось чуєш жиде, що ноші жінки кажуть.

- Жидок. Ну, а хіба можна приймати під увагу те, що жінка скаже? Єж поговірка: у жінок волос довгий, а розум короткий.

- 3 жінка. Єй жиде, не ображай, а то як упарішу по мордяці, то й своїх не пізнаєш. Минулися ті часи коли ви зі своїми московськими пого-

віркамиі верховодили і впевнювали нас, що ми гірші за своїх чоловіків. Ні, минулося вам тримати нас в темряві і в неволі...

- Селянин. Ей, жиде не нялося тобі ображати наше жіноцтво, дивись бо буде кепсько з тобою. Вони самі за себе постояти можуть і можеш чуприни позбутися. Мусиш знати, що у нас на селі, незнаю як у вас в місті між жидами і панами, то може ваші жінкі і глупійші за вас, але у нас ні. У нас, то жінка є перша порадниця і приятель і робітник, як рівно-ж в однаковій мірі з чоловіком дбає про добробут свого господарства. А ти відповідай на запитання. Чого це так, що німець видумав комуну, а сам її у себе не запроваджує? Мусиш знати, що ця німецька штучка не для нас, а для дикунів, а ми нарід хоч і не грамотний, але на річах розумієомося.

- Жидок. Ну, та це були жарти і чи варто із за жартів підіймати бучу. Давайте приступимо до діла. Ось я маю резолюцію загальних зборів вашого села, де пишеться, що все село вітає радянську владу і просить запровадити у себе комуну.

- 1 селянин. А пропади ти зі своєю комуною і зі своєю владою. Ми маємо в Києві свою Українську владу і другої не бажаємо.

-2 селянин. І якого ти лиха жиде причипився. Жадної резолюції підписувати не будемо і комуни не бажаємо. Їди в німеччину, або до москалів та там і запроваджуй свої новотвори, а ми по старому, по християнському зможемо прожити на світі.

- 3 селянин. Бач який швидкий. Як закрутився коли не знає як має відповідати на питання,

то вже обертає все на жарти. Тут, голубе, коли тебе питаються, то мусиш відповідати і поки не дасиш ясної відповіді на наше хочайби і жінкою поставлене питання, то до того часу немаєш чого поспішати з тими своїми папірцями. Не забувай, що ти не в крамниці продаєш оселедці, а балакаєш про більш поважні справи які і ми є цікаві всебічно висвітлити.

- Жидок. Та що це ви товариші.....

-4 селянин. /перебиває жида/. Ах, ти смаркачу, паршиве жидиня. Бач куди поліз, товариші.. А чи ми з тобою дурню свині пасли. Диви, ще мамине молоко на губах не обсохло, а він товаришувати зі старшими і дорослими, поважного віку і стану людьми заходився.

- 1 селянин. Егеж еге. Який поважний господар найшовся. Бач його, а вовк тобі товариш, а не ми, дурню підсмиканий.

- Жидок. Ну і чого ви обурилися. У нас в большовиків тепер немає панів, а всі рівні, тому і кличемо оден одного товаришами. Це у нас те саме, що в буржуїв було добродій , чи там пан.

- 1 селянин. Коли так то і забирайся собі до біса до тих большаків і товаришуй з ними там, а нас не смій ображати, а то за образу, як посмієш ще раз сказати, то дістанеш прочухана.

- Жидок. Ну і до такої дурниці придерлися, видко ще міцно сидить у вас буржуазний дух, але це з часом пройде.

- 2 селянин. Не дочекаєшся, щоб на таку ганьбу ми пішли.

- Жидок. Ну, добре, але залишемо про ці річі балакати, на це буде свій час, а я бачите по

спішаю до міста, ще перед заходом сонця мушу здати справоздання зі своєї праці тут на селі, а тому осмілююся, як що не хочите цієї резолюції, то у мене є друга. В цій резолюції нема і слова про комуну і товаришів. В ній сказано лише, що селяне признають і не большевиків, але робітничо-селянську владу.

1селянин. Як не маєш часу то і забирайся собі до лиха, а нам голів не тумань, не піддуриш. Це тобі не ті часи коли ми корилися сваволі і грабіжництву поліцаїв і жандарів. Цього ми більше не хочемо, а і ти ще за молодий, щоб піддурити нас. Знаємо ми добре що большаки, а комуна, чий то робітничо-селянська влада, то то все одно і те саме лихо. Та і яка вона робітничо -селянська влада. Вонаж для нас нічого не дає. Хіба, що може буде використовувати.

-2 селянин. Так, так, ось навіть про поділ землі нічого не сказано.

- Жидок. Який там поділ землі! Земля буде загальна і на ній будете робити комуною.

- 3 селянин. Скажи краще, що хочете привернути паньщину.

-4 селянин. Авжеж, що це буде виглядати на паньщину, так колись було, що наші діди і батьки працювали на ріжних зайдів панів, що поприїздили на нашу землю, примусили наш нарід до того часу вільний- працювати на себе. Запровадили панщину. А оце найшлися другі можновладці, котрі зараз повикидали з держави старих дідичів і панів, а самі хотят знов запровадити неволю і примусити селянина працювати на їх дармоїдів. Тільки не паньщиною називають цю неволю, а комуною. Не вірте люди добрі в щирість слів цих

брехунів і женіть цього парха від себе, щоб не баламутив хрещений нарід.

- 1 селянин. А воно, як отак добре розшолопати, то виходить, що царь московський казав, що земля є його, але за те хліб був наш, а ця комуна то співає щось инакшого. Вона не тільки землю хоче від нас відібрати, але і хліб. Бач призначать тобі порцію, а більше не маєш права зісти. Ось до чого воно йде. Очевидячки хотят грабити, та щей кажуть нам просити їх до себе.

Почулися зі всіх сторін голоса: Геть, геть з ним юдою. Як жид Христа продав, так зараз хоче віруючих в Христа продати. Геть...

- Жидок. Ну і як ви не можете зрозуміти . Яка паньщина, всі будут рівні і всі будуть працювати. У нас така засада, що хто не працює, той не має права й їсти.

- 1 селянин. Але ось ти то тяжко працюєш, але язиком.

- Жидок. Ну, а хіба це не є праця?

- 2 селянин. О так. Як що і це праця, то і той тяжко працює над мискою, стараючися випорожнити її.

- 3 селянин. Бач, вони і видумали на те комуну, щоб заставити нашого брати на себе робити. Самх небійся, за рало не візьметься і сокиру буде оминати, а язиком думає працювати.

-4 селянин. А так, так, доглядачем буде, комісарчиком, магазинером і другі посади урядові і державні, як і громадські позабирають- тільки-б тяжко не працювати, а ти хлопе роби хоч зі шкури вилазь на ту нужу.

- 5 селянин. Оттакого бажають запровадити. Ти хлопе не маєш права мати нічого власного,

але пана комісара єдиного, то будеш мати за власного господаря і дідича і йому будеш мусів коритися, до цього тебе примусят. Чей- же владі треба повинуватися. А рай буде на землі, ще гірше за пекла. Їсти мусиш не тоді коли голодний, а коли будуть ласкаві дати і не стільки скільки потрібуєш, а іно скільки визначать. Відпочивати будеш міг не тоді коли утомишся, а коли наказ буде.

- 1 селянка. І де вони вирвалися до лиха на наші голови і чому наша влада не повикидає їх з нашої землі.

- 1 селянин. Ну, владі не до цих дурниць. Є поважнійші державні справи. А до того ж і воля. Може кождий балакати хто що забажає.

- 2 селянка. Міркую, що балакати можна, але щось путящого, не таке дурне як ото вчора отой москаль, так аж гидко слухати, що слово, то матерщина. Або ось такі дурниці як оцей жидок.

- 1 селянин. А на мою думку як воля, то воля і все вільно балакати, як всім вільно і не слухати як хтось щось балакає. Отож наколи кому що не сподобається, то може не слухати, а як хто зауважить що злого в балачці, може виступити в суперечку, чи як там вчені кажуть дискусію, але забороняти комусь там балакати, то такого права, міркую, немає коли є свобода...

Отож і на владу нашу нема чого нарікати... Бог дав людям розум, щоб вони розбиралися що то є добро, а що зло і дав заповіт не робити нічого, що є злого.

- 1 селянка. Нехай буде і так, що влада не має права заборонити, але на мою думку, то самі люди повинні, як що трапиться оттакий люципер як оцей жидок то й слухати його не треба, а гнати з села бо він напроваджує людей на зло, або

вчорайший москаль, то такого і до села не варто впускати. Чиж у нас видано було коли, щоб хтось сварився матері, ні! А оце вчора ввечері мої діти бавлячись поміж собою у орателів почали перекривляти москаля і давай матіркувати, так що я мусіла висваритися і покарати, щоб більше не лаялися.

- 2 селянка. Звісно від москаля і жида нічого путящого не дочекаєтеся. Москаль пяниця, за чарку горілки і батька рідного продасть, що йому про других, він аби напився горілки як та свиня браги. А жид, звісно христа не визнає, то і баламутить людей, щоб відвернути від науки христа.

- 3 селянка. Вони я чула і в Бога не вірують, оті люципери, а живуть як та скотина.

- Жидок. Ну, скінчимо збори і підписуйте...

- 3 селянин. Цить і замкни плювало, сказано тобі що жадної иншої влади крім тієї, що маємо не бажаємо.

- Жидок. Яка там влада, то та влада що в Київі, то не є законна влада і вона ніким не вибиралася.

- 1 селянин. Що ти, чи хто там инший не вибирав, до цього тобі зась, а про законність то тобі найменше казати. А чи вибирали коли на московщині царів? Але ж тієї влади ви жиди найбільше боялися і її корилися. Вам же запроданцям, що хочете силою впхати нас в ярмо неволі, мусите знати, що ми свою владу, яка-б вона там не була підтримуємо, її віримо і визнаємо, а тому вона у нас і є законною і знайде поперття у нас.

- Жидок. Ця ваша влада хоче відокремитися від москви і утворити окрему державу, але цього не буде, тому, що ці землі споконвіку належа-

ла до москви , як завойована ними і москва ці землі з під свого панування не упустить.

- 3 селянин. Ось якої затягнув. Що москалі тримали нас в неволі протягом соток літ, то це не дає ще їм права рахувати наші землі своїми, а як вони їм прийшли, так від них і відійдуть, а панами на нашій землі залишимося ми і нікому її не віддамо.

- Жидок. Бачу, що у вас закорінено буржуазного духа досить глибоко, але це з часом пройде. Не думайте, що як ваше село відмовиться від послуху владі комісарів, то будете мати самостійність. Знайтеж що нам не ходить про привернення всіх на раз, досить буде захопити місто в своє посядання, а села ми приберемо до своїх рук...

- 1 селянин. Диви, він ще осмілюється грозити нам.

- 2 селянин. Та що його слухати, гони його під три чорти!

- 3 селянин. Ну голубе забирайся зі своїми папірцями, поки ще не розсердилися вщент на тебе, а то буде тобі лихо-порозгублюєш всі свої постанови наготовлені на ріжні випадки.

- 4 селянин. А чи ти маєш заготовлену постанову від нас селян, що ми кацапсько-комуністичної влади не визнаємо, а агентів її упереджуємо, що наколи вони посміють ще раз завітати до нас і будуть заховуватися непристойно, ображаючи нас і нашу владу, то ми їх почастуємо люшнею.

- 5 селянин. Ну, щож розявив своє харкало, кажемо забирайся то ідди собі до лиха, поки здоров, відкіля прийшов.

- Жидок. Ну, я думаю, що для працьовника агітпросвіту треба-б дати підводу, у нас в при-

писі сказано, що кождий працьовник агітпросвіту має право безплатної реквізиції коней, але я цього не хочу робити, а прошу вас відрадити мені підводу, то я і поїду.

- 1 селянин. А на колінах ти не поїдеш. Чуєте, він має право риквізувати підводу. А де це ти добув таке право?

- 2 селянин. Бач ще владу до своїх брудних рук не прибрали, а вже вихваляються своїм правом гвалту над селянином. Оце та влада радянська.

- 3 селянин. Ану но спробуй реквізуй! Таж ти таки направду дурень, коли такої верзеш. Чиж ти знаєш, що навіть наша влада не дозволяє своїм службовцям реквізувати, та щей без заплати підводи і людське добро.

- 4 селянин. І щоб то з того було, щоб кожда гнида мала право роспоряджуватися нашим дорібком і красти, а то і просто гвалтом забирати наше добро посилаючися на свої партійні інструкції. А чи багато є там тих партій?

- 5 селянин. Та що це ви люди добрі, так нервуєтеся від тих пустих жидівських слів. Чиж варта він того. Ось краще ходім до школи там нинькм має відбутися черговий виклад Левка Литвинюка з історії України, а цікавий буде виклад-про Богдана Хмельницького.

- 6 селянин. А щей панночка обіцяла прийти і прочитати відчіт, про діяльність Центральної Ради, вона вчора, після тижневого побуту в Києві, повернулась до дому.

- 1 селянка. Ну то поспішаймо, щоб не спізнитися, а то негаразд буде заставляти на себе чекати.

- 2 селянка. Ну на нас не будуть чекати, а ось краще раніш пійти, щоб місце в середині захопити, а не стояти на полі і не чути, що буде викладатися.

- 3 селянка. А я постараюся знайти місце на призьбі, тому, що сьогодня погідно і виклад буде відбуватися на подвір'ю школи.

- 3 селянка. Але? Ну той добре. Ходімо.

Всі відходят. Залишається жидок сам. Деякий час стоїть замислившися, а далі встає і направившися по дорозі до міста-відходить.

Ось яке було відношення наших Таращанців до московсько- комуністичних агентів і агітаторів. І хоча вся людність була і противна комуністичному над собою пануванню, але знаходилися одиниці, котрі хоч і не були ідейними комуністами, чи сторонниками большовизму, але бачили, що та влада їм іде на руку і не карає за грабунки, горнулися до большовиків всією своєю злодійською душею і допомогали московським агентам сіяти роздор і зневіру між народом, старанючися забрудити і виставити в чорних фарбах Українську владу. Це були ті, що призвичаїлися ще за царизму, до легкої наживи - до грабунків, злодійства і присвоєння собі чужої власности.

І як би наші національно свідомі люди, ті працьовники на культурно- освітній ниві знали те, що найбільшими руїнниками і агітаторами був темний елемент, то вони взялисяб за викорінення ціх відбросів громади, унешкідлививши їх, були-би гварантовані, що їм не грозить заколот в громаді, а так вони були несвідомі цього і незнали звідкіля іде на них нагінка.

Часто- густо треба було крім того, що нести світло науки, щей ставати в оборонну позіцію

проти невідомого ворога. І треба віддати справедливість їм, тому, що наша інтелігенція і національно свідомі селяне і робітники на ниві народній, як могли так боронилися і боролися з тією московською заразою, але все то було мало, тому що не все долітало до їх слуху.

X

~~МАЙНО ДІДИЧІВ ПОГРАБОВАНО МОСКОВСЬКИМИ БАНДАМИ МИХАЙЛОВА.~~

Чути було жеврїння, але де і звідкіля воно походило? Де його було джерело? Які тому були причини? Довго шукалося розвязки, але нарешті всім стало ясно, що заразливу пошесть непошанування чужої власности виходит зі штабу московського наїздника Михайлова.

Національно свідомі селяне спротивлялися і боролися від таких провокаційних московських засад панування над панами, але банди що зібрав їх Михайлов при допомозі Гребенка, робили своє ганебне діло.

Майно дідичів під гаслом розбору селянами, попало в руки тих пяниць і злодіїв і тільки біднійші селяне не утримались від спокуси, придбати мішочок пшенички, чи що там Бог дасть, для прокормлення зголоднілих діточок, приняли уділ в грабункові, виправдуючися кажучи: "не я почав, а всі беруть, то чогож і мені не взяти".

~~Але~~ Більшість селян були тієї думки, що грабити навіть у пана то є злочин і гріх.

Не ~~подавалися~~ поділяли селяне думки московських зайдів і уділу в грабунках не приймали, але і боронити панського добра, не пійшли, кажучи: " то не наше, а панське." ~~Нощо він утікав, нехайби сидів, тоб і не був би пограбований.~~

Ось у мене каже оден і дома я і не пан, чи там дідич, а корову, пару коненят, троє свиней та і дробу чималo викрали оті "ревки" /так селяне називали скорочено "ревком" революційний комітет/, щоб їм добра не було і поскаржи-

тися нема кому. Отаку силу набрала та наволоч.

Авжеж... авжеж... чулося у відповідь. А ось у Семена, що наробили? А у Грицька, така біда, що гіршої здається і на світі Божому немає, мав пару овечаток так і тіх забрали. А у Стецька, тільки і живився з праці рук, а в комірчині мав трохи борошна, так не подивилися, що бідний і немає нічого в хліві, очистили комірчину. Цілою громадою прийшлося підпомогати покривджених. Не датиж християнській душі з голоду померти! А куди те добро пійшло, що було відірвано від уст дітей?-Пропили анцихристи, за горілку жид замінив діточі сльози!

Крий нас Боже від тих "большаків" /большовиків/ все повиносят, повивозять, так що і сорочини не залишиться.

Свідомі робітники, почувши що фільварки грабують, тільки в долоні сплеснули з жаху. Так несподіваний був для них наскок московсько-большевицької банди на фільварки. Коли де хто кинувся щоб зорганізувати для охорони Вільне Козацтво, то зачулися агітаційні гутірки, котрі навчали членів Вільного Козацтва підмовляти до непослуху і не йти боронити панів. ~~„Киньте слухатися буржуїв і ізза майна панів, убивати свого брата селянина і робітника".~~

Хвиля була грізна і небезпечна. З одного боку треба було ратувати залишившеєся після утечі дідичів майно, котре постановлено було оголосити народнім і вжити на культурно- просвітні цілі і для ремонту школи, як рівнож для уладження шпіталю, а з другого боку, була небезпека власного авторитету і утрати довірья в

в ширість своєї роботи на користь громади.

По деяких нарадах, постановлено було всеж таки зібрати Вільне Козацтво і тримати на поготівлі, на той випадок, що колиб розшаліла банда розграбивши все майно захотіла би знищити забудовання, то тоді Вільне Казацтво малоби роботу гасити вогонь.

З цією метою було підіслано де кількох козаків до двору, щоб стежили за рухом бандитів. Поставлено було вартових і на дорогах, а також і по селу, щоб розголосили селянам берегтися від пяної банди. Але до розгромлення і пожежі не дійшло - банда пограбивши, що було, виїхала до міста. Але це розграблення внесло зневіру в свою доцільну працю культурників і нехіть в масах.

Стільки праці, стільки жертви принесено, не щадилося ані себе, ані свого дорібку, все пішло для того, щоб освідомити село і ось маєш.

Чиж це можливо, щоб після всього того, що було зроблено для села, щоби вивести його з стану несвідомости, щоб внести в село освіту, щоб научити людей жити по людськи і після всього того такі чорні наслідки, як грабунок. Так казали де які з просвітителів. Але більша кількість не була так чорної думки, про селян. Вони знали, що це діло рук московських зайд і як могли, так потішали своїх співробітників. Ходили з ними по селі і роспитували у людей, як так, що було допущено до погрому і хто з селян брав чинний уділ в грабунках. Виник був дуже користний для оцінки свідомости селян і серед інтелігенції запанувала певність, що селяне були

дуже далекі від мисли грабувати, а коли так, то і їх робота не пішла на марно. Вони в балачках з селянами відчули, як тяжко селяне шкодують, що було допущено до грабунку, але що вони без зброї могли учинити проти пяної озброєної банди москалів.

Розшаліла і опяніла від перших легких здобутків московська банда Михайлова почала грабити після дідичих маєткі в і селян, не звертаючи уваги, чи то був заможний, чи бідний.

Банда Михайлова перестала провадити грабунки в ночі. Ніч їм була потрібна для пиятики, вони провадили напад в білий день. Озброєні в рушниці, ручні гранати і з кулеметами на возах робили наскок на село і грабили всіх за порядком.

Ці наскоки московської банди большовицького комісара Михайлова були подібні на наскоки татарви з середневічча і нічим від них не ріжнилися, ані своїм звірством, ані дикою розправою проти тих, хто осмілювався захищати своє добро.

Взяти когось на "мушку" /це по московськи, по нашому на "ціль"/ і пристрелити посеред подвірья при його власній хаті, в білий день, це була для москалів така дурничка, як ніби забити муху.

Такої сваволі, казали селяне, відколи живемо ще не бачили і про щось подібного від своїх батьків і дідів не чули.

Бачучи, що неорганізовано неможливо боротися зі збройними бандами, котрі що раз то все більш шаліли, почали селяне знов горнутися до інтелігенції, просячи щоб вони прийшли їм в допомогу в боротьбі перед сваволею ошалілого москаля. Наші свідомі робітники не заставили

себе довго просити і знов по селах закипіла, так зненацька перервана праця над організацією Вільного Козацтва.

I лихо було тим, котрі злегковажили і не зорганізувалися в Вільне Козацтво.

При появі в повіті банди Михайлова – відпокутували ті легкодумні, котрі байдуже поставилися до організації Вільного Козацтва, так як там де Вільне Козацтво було зорганізовано і раз давши відсіч бандам, були на довший час безпечні від наскоків.

XI.

ТАРАЩАНЩИНА МАЄ ДВІ ВЛАДИ-НАЦІОНАЛЬНО-УКРАЇНСЬКУ І МОСКОВСЬКО- БОЛЬШЕВИЦЬКУ.

Після таких нахабних виступів банди Михайлова, нашим культурно-освітнім діячам, як і військовим організаторам прийшлося напружити всі свої сили і енергію, щоби не допустити до збольшевичення повіту , утримати владу в своїх руках і охоронити селянина перед грабіжницькими наїздами москалів.

На початку своєї ~~московсько-большовицької брудної~~ роботи Михайлів як голова виконавчого комітету відносився до Української влади, нібито миролюбиво, одначе що раз то все більше зміцнював кадри пропагандистів, котрі посилано ~~лися~~ по селах, ~~для~~ щоби підготовлення селян до прийняття влади Михайлова і коли йому здавалося, що він є в силі, почав вимогати, щоби на цілу територію Таращанського повіту визнавано лишень його владу і тільки виконавчого комітету, щоб виконувано накази.

На цьому ґрунті щоденно повставали все більші сутички з виконавцями влади Української.

Під кінець виникли суперечки , а навіть і сутички між большевицькими ~~бандами~~ загонами Михайлова, і Вільним Козацтвом.

~~На підставі~~ Через ті ~~тих~~ сутички, ~~не бажаючи даремного пролиття крови~~, прийшлося нашим діячам опустити місто Таращу, й перенести свою діяльність в сердце повіту - до міста Ставищ.

І так повстало в повіті дві влади: Московсько-большевицька і Українська.

~~Не могли наші люди байдуже приглядатися такому ненормальному явищу і почали алярмувати·~~

до вищої Української Влади, але не помогли інтервенції наших діячів у Києві. Центральна Рада не мала часу зробити ладу, чи навіть дати розпорядження зробити цей лад у себе на місцях, обуздати казамовиті московські банди, не дано наказу на творення міцної Української влади на місцях, за котрою так тужили наші люди, будучи тероризовані ворогом-наїздником. Київ боявся зачіпати цих наїздників москалів, котрі ігнорували і висьмівали Центральну Раду, називали її "буржуазною", казали, що там зібралися самі "шевці" /Професора Швеця, перекривлялив шевця/, що Центральна Рада не є і не буде верховною владою на Україні, що Україна мусить слухатися наказів з Москви, як це було з давних давен і чого змінити ніхто не має права.

І багато, багато ріжних несинитниць і дурниць видумували москалі оббріхуючи Центальну Раду, щоби підірвати її авторитет в народі, а нарід не міг заступитися за неї, тому, що вона сама мовчала і давала лише накази мирного співжиття.

Захопила нашу Центральну Раду революційна течія від котрої вона, просто можна сказати ошаліла, гула, бреніла, але реальних наслідків не давала і ніби боялася зачіпати свого ворога на своїй землі, а потурала йому не дивлячися на те, що ворог цей підривав під нею коріння і намагався захопити владу у свої руки і віддати наші землі під зверхність москви.

Це обурювало нарід до такого стопня, що його не можна й описати.

Нарід бачив, що хоч Центральна Рада не звиртає уваги на те, що робиться на широких про-

сторах України, що не звертає уваги на нарід свій і його потреби, але ті закони, ті універсали, з котрими ступнево-крок за кроком завойовувалося право на самостійне життя України, до деякої міри оправдувало її байдужність.

Нарід вірив, що праця Центральної Ради хоч і повільна, але прийде ще до реальних наслідків.

Тішились чуткою і про те, що нарешті москва визнала суверенність Українського Республіканського Уряду.

ЯК це так, не розуміли наші селяни, з одного боку москаль визнає нам право на самостійне життя, а з другого боку надсилає своїх агентів і комісарів на наші землі, котрі провадять агітацію і стремлять до зєднання України з москвою, намагаются знов підбити Україну під московську владу.

Ні, щось воно не так єсть як має бути, казали селяни.

Не могли зрозуміти наші прямі і отверті люди, що не призвичаєні були до брехні, не знали, що то є лукавство. Не розуміли, що можна одне казати, а друге робити.

Не знали московської наглої брехливої натури.

Москаль щоб приспати чуйність і дбайливість нашої влади, переговорювали з Центральною Радою, запевняючи про бажання мирного життя і спокійної праці сосідньою новоутвореною державою в мирі і згоді, а між тим тихцем надсилала своїх агентів на Україну даючи їм накази робити заколот і агітувати на користь москви і на загибіль України.

XII

ТАРАЩАНЦІ ВІРНІ ІДЕЯМ САМОСТІЙНОСТИ УКРАЇНИ-ВИГАНЯЮТЬ З ПОВІТУ МОСКОВСЬКИХ ЗАЙДІВ.

Чи є хто в силі і спроможности описати ту радість, той підйом духа нашого селянина, коли він зачув слова четвертого універсалу. Від нині... Від нині... Казали люди оден, до одного, а далі всі розуміли все без слів. Навіть найбільші писемісти казали: ну, нарешті ми дочекалися того, чого майже цілий рік прагнула наша душа. Зараз нарешті маємо право сказати, що ми громадяне своєї власної Держави, що ми не є вже погноєм чужого народу.

Так, так казали селяни, але чого-ж це москалі насовують на Україну? Чиж це наслідки їх улесливих слів про бажання жити в згоді і мирі!?

Нарід обурувався проти цієї навали москви на Українські землі і це обурення було не тільки нашого повіту, але всього Народу Українського.

А москаль нічого собі з того не робив. Ви обуруйтеся, ніби казав ворог, а ми будемо робити своє.

І навала московська як та сарана насувала на наші землі захоплюючи що раз, то все більші і більші простори, підбиваючи їх під владу тиранії москви.

Оттаке діялося не тільки у нас в повіті, але на цілому просторі Великої України.

~~На Таращанщині~~ Вставви скільки не старався ~~москаль~~ Михайлов захопити в цілому повіті владу в свої руки, так таки йому цього і не удалося зробити, бо скільки разів він не посилав свої банди в повіт, вони вертали розбитими нашим Вільним Козацтвом і він мусів задоволитися тільки містом Та-

ращею, та поблизькими його околицями.

Коли московські банди Муравйова примусили Українську Центральну Раду і наше військо, що зорганізувалося для охорони Центральної Ради, залишити Київ і удатися до Житомира і коли большовицькі банди окупували мало не всю Україну, знов-же таки в Таращанському повіті ті большевицькі банди почували себе дуже кепсько.

Наші діячі і завзяте Вільне Козацтво не давали їм можливости провадити свою брудну роботу, - нищили московсько-большовицьких зайдів, відбирали награбоване майно, зброю і др..

Почалась жвава робота по збільшенню шерегів Вільного Козацтва.

Всі, всі як один вступаймо в шереги Вільного Козацтва, кликали селяни, покажім москалям і цілому світові, що ми не бажаємо підлягати чужому пануванню.

За Україну, за Центральну Раду, за власну Дежаву станьмо до боротьби з нашими ворогами.

Від нині ніхто не сьміє бути байдужим і казати, що "його хата з краю" і в ту крайню хату завітає ворог. Отож найвищий час до чину, за Вільну, Самостійну і ні від кого не залежну Неньку Україну.

А коли Вільне Козацтво зросло на силі через свідомість селянських мас - цілком знищено червоні відділи Михалова, а його самого застрілено як пса на вулиці в місті Таращі. Тим і поклали кінець московському пануванню в Таращанському повіті.

Залишившийся в живих, завдяки тому, що втік комісар "ревкома" московський наймит Гребенко, до

~~якийсь~~ довгий час не подавав про себе жадних відомостей.

Таращанщина, не дивлячись на те, що зо всіх боків була оточена ворогами, легче віддихнула скинувши зі своїх рамен червону ~~заразу~~ владу.

І тоді коли москвин опанував майже всю Україну, Таращанщина одна, як та оаза серед пущі, не визнаючи чужинец[ь]кої влади, залишилась вірна Урядові Української Народньої Республіки.

XIII

~~Погляд таращанців на~~ Мир з ~~німцями~~ центральними державами.

Вістка про висилку нашим урядом мирової делегації до Берестя, викликали між українською людністью Таращанщини великий єнтузіязм.

Аж ось коли, нарешті ми будемо мати спокій, казали селяни.

Але москалі і їхні прихильники єретували і кричали на ґвалт: " миру не може бути. Ніхто не сьміє поза спиною антанти заключати сепаратного миру. Ми мусимо витрівати до побідоносного кінця. Цеж зрада! Цеж ніж в спину російській революції. / Москалі ніяк не можуть відвикнути від украденої і присвоєної назви"російський"/.

Що нам антанта, казали селяни, що вона нам може дати? Хіба приверне старий монархістичний уряд на московщині і нас примусити підлягати москві. Нам треба тримати спілку з сосідніми народами. Хто ближче нас, той і за приятеля нам буде, з ними зможемо хутчій збалакатися. А що німец до нас ближче як держави антанти, то і доцільність миру з ними очевидна. Зараз піде торгівля. Ми німцеві дамо збожже і сирівці, а з відтам достанемо рільні знаряддя. Техника в німців значно вища, аніж де інде і з нею ані одна держава на земній кулі не дорівняєтся. Від них дечому і ми навчимось. Запросимо до себе їх капіталістів, вони побудують у нас фабрики і заводи, промисел розвинется, край наш обкрадений москвою збогатіє. Оттоді нехай дорівняє нам яка небудь, хоч і стара Європейська держава. То в нас буде краще життя як у Америці. Нам нічого слухатися москалів і їх агентів. Знаємо ми мос-

кавське над нами панування. Вони також були добрі господарі на свою кишеню. Якби москва дивилася на нас як на рівних собі, пощо-б тоді її було будувати ріжні фабрики і заводи на московщині, в той час як сирівці на ці заводи дастарчає Україна. Не краще булоби будувати їх на місці добування сирівців.

У нас тільки і набудовано, що гуральні, оті "винокурні", та ще цукроварні. Та й тих-би нам не бачити, але тілько тому москалі будували гуральні, щоб споїти нарід, щоб отруїти його отим дурманом. Ну, а цукроварні то будувалися з огляду на те, що буряка далеко не завезеш, бо як-би почав везти його на московщину, то він би перемерз в дорозі і не був-би здатний до ужитку. Отож волею, неволею москалі мусіли погодитися на будівлю цукроварень на Україні. Мусіли погодитися тому, що не москалі будували цукроварні, а капіталісти чужоземних держав. Де не подивись кому належить цукроварня? Як не німцеві, то французові, австріякові, а там і американське стовариш́ення ідр.. І ані одної цукроварні деб були вкладені московські гроші. А що з них нам за зиск? Тільки й того, що нарід наш заробляє на кавалок хліба, а позатим жадного пожитку. А як-би так це була наша держава, то від самого цукрового податку скарбниця тріщала-б від наплиsu грошей, за мито теж добрий-би куш припало. А господарка москалів, допровадила до того, що ми працюючи на цукроварнях, маємо його як річ недосяжну, такі шаленні ціни на цукор, що селянин не є в спроможности посолодити тіста навіть на Великдень, не то що-б мав на щоденний ужиток. А в той час німці цим самим цукром свиней году-

ють. Бачте, коли ми платимо тут на місці за фунт цукру 11 копійок, то привезений в Німеччину наш цукор коштує всього-навсього три копійки. Це як-би перевіз нічого не коштував. Тож до лихого батька з такою господаркою. Отож нам нема чого обавлятися, що німець побудувавши в нас заводи, буде визискувати наш нарід. Дурниця і ошуканча провокація наших ворогів. Нехай вони признають рацію і скажуть правду, чи вони краще робили? Чи москаль обходився без чужого капіталу? Ні! То чогож нас лякають тим чужим капіталом. Нерозумні! Мусите знати, що коли наш нарід працював на вас лапотників і на чужинців, то зараз коли німці самі будуть, то всеж таки нам лекше буде. А чому? Та тому, що москва сама без німця нічого не варта. Там заправляв усім німец, а з нас дерли москалі так, щоби і їм залишилося, та ще щоби і німцеві не забракло. Зараз же нам тілько і кривди буде, щоб дати німцеві, а що забирали москалі, то де залишатся в нашій Державі.

Лякаєте нас, що кошта утримання державного апарату буде більше виносити при декільлох окремих державах, аніж при одній спільній державі. Тай цим нас не налякаєте, не настілько ми вже і нерозумні, щоби не бачити, що те, що з нас стягали і всі прибутки з України пожирала сама москва. До кошторису видатків на Українські культурно-освітні потреби не давали ані ломаного гроша.

То вам, а не нам треба боятися відокремлення України від москви. Вам тоді прийдется жебрати і лапті натягати, а нам від таго користь.

тому, що наше добро залишиться нашій державі. Не будемо платити вчителям осібний додаток до платні за обмосковлення " Малоросії".

Багато дечого, що неприємно вражало москалів , почули вони в той час, як хотіли загітувати наш нарід проти Центральної Ради і її намірів заключити мир.

Їм удоводнено, що все те, що робила москва було Україні не на користь, а на шкоду.

Нарід тішився, що нарешті настане спокій і можна буде працювати при мирних обставинах.

XIУ

~~МИР З ЦЕНТРАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ І ПРИХІД НІМЦІВ НА УКРАЇНУ.~~

Всі на Україні були прихильниками миру, але коли Центральна Рада запросила німців на Україну, щоб вигнати московську навалу, то цьому її чинові найшлося не мало противників, але їм удоводнено, що наколи бажаємо позбутися московського засилля, коли хочимо бути самостійними, то мусимо погодитися на прихід німців, котрі своєю силою зброї, вижинуть з України голодну москву. Завидуть лад і спокій, котрий конче є потрібний для праці Державного апарату, як рівнож і господарчій.

Найбільш не прихильні гостюванню німців на Україні, після таких доводів замовкали, погоджуючись на конечність прикликання німців.

Але вже перші кроки німців на Україні, і поведінка ~~поводження~~ їх з населенням, не сподобалось навіть самим ярим їх прихильникам.

Поведінка німців була ~~гірша~~ радше подібна на окупацію з безпощадною реквізицією, аніж на допомогу сусідньої-приязної держави.

До приходу німців кожний з великою охотою мав намір віддати лишки свого збіжжа, так після перших варварських кроків і тих не чувано-здирських засобів, яких уживили німці при, що правда хоч і платних, але реквізиціях. Тому що ні в якій спосіб не можна було назвати це добровільною сподажою.

Селяне більш охотно приймали німецькі гроші, аніж московські, то все таки на папірові гроші вони поглядали з коса, не дуже то довіряючи в їх вартість. Московські папірові гроші, селяни

відмовлялись брати, тому, що відразу зауважили по кольорові зафарблення і гатунку паперу, що ті гроші є підроблені. Найбільша кількість пущених німцями в обіг фальшивих грошей, були десятирублівки, таким чином підривали довірря до папірових грошей взагалі.

З приходом німців, хоч озброєних москалів прогнано за межі України, але нічого не зроблено для того, щоби зняти тих, котрі залишилися в краю і робили свою руїнницьку роботу агітуючи проти німців і проти Центральної Ради.

Зараз селян вони не могли набрати. Селяни добре бачили, що й Центральній Раді не було до смаку таке поводження німців. Селяни пильно стежили за тим, що робится в центрі і бачили, що відносини Центральної Ради з німецьким командуванням ставали щораз гострі́щі і гострі́щі. Селяни бачили, що та Центральна Рада, котра з початку, здавалось їм, не звертала на село жадної уваги, зараз рішучо стала в обороні покривджених селян. Це піднесло авторітет Центральної Ради в державі і її за її попередні прогрішности було прощено.

Село міцно трималося Центральної Ради і не хотіло, навіть під загрозою кари, виконувати німецьких наказів, які не походили від їх влади.

Так наприклад було з землею. ~~Московська зграя~~ почала агітувати по селах, що німці повернуть дідичам їх землю. Як-би на ствердження цих слів, дідичі почали повертатися до своїх посілостей, а де не прибув сам дідич, туди надсилав свого управителя.

Селяни бачучи, дідичі повертаются, не бралися обробляти землі їх, які стояли облогом, чекаючи

аж поки уряд сам поділить поміж ними землю.

Землю селяне хотіли взяти, але не так, по большовицьки, захватним правом, але по закону за виплату.

Нехочу я дурно землі, казав селянин, нехай уряд призначить скільки має припасти на душу, виділят мені шматок, дасть на нюю купчу і визначить ціну, Тоді я буду знати, що земля мною куплена і ніхто не буде мати права відбирати її від мене. Тому і не квапилися засівати дідичну землю.

А голодний і жадний німець, котрому все здавалося, що буде за мало для нього хліба, видав як пізнійше виявилося, без порозуміння з Центральною Радою наказ засіяти всі поля, без огляду на те, чи то є дідичне поле, чи селян, а селяни де не буде засівати дідич, мусять засіяти землі дідичів, придрікаючи, що за збожжа заплатят тому, хто зробить засів.

Уривок цього наказу привожу.

На жаль цілого наказу не маю під руками, а цей кавалок зберігся просто чудом у мого приятеля . Раніш і він був цілий, але під час як нас було інтерновано в таборах Вадовицях, де частина військ армії Української Народньої Республіки перебувала в 1920-21 роках. В цьому таборі було багато щурів і таких, що в вечері ходили по бараках не боячись нікого. В ночі неможна було заховати від них хліб і другі харчові припаси. В торби і вьюки, котрі вішалося на цвьяхи - забиралися , пролазили до кошиків, валізок і все що надавалося до їдження повиїдають. Цього на початку ніхто незнав і в першій хвилі навіть козацтво обурювалося, що між ними є злодій, ко-

трий чомусь нічого не зачіпає крім хліба, але вневдовзі все вияснилося і козаки спостерегли, що хліб зїдають щурі. Оттака халепа трапилася і мойому приятельові котрий поклав кавалок хліба до кошика де переховував папери . Щурі зїли хліб і погризли, мало не всі папери із тих погризених щурами паперів і залишився ще кавалок отого німецького наказу, ось його зміст:

" ...... німецький вожд на Україні буде вимагати, щоб ці точки були сповнені:

1/ До того, хто засіє землю, належать збори; він одержує гроші в готівці за зібраний урожай, по відповідних цінах.

2/ Селянин, що візьме кількість грунту, яка перевищує його сили, і тому не обробить цих грунтів в цілости, заподіє на будуче народові і українській державі шкоду, яка не дасться направити, і за це буде строго караний.

3/ Там, де селяни не можуть засіяти всі ґрунти в селі і де є ще земельні власники, ці останні мають піднятися обсіву грунтів і в цім випадку рільничі комітети не можуть відбирати землі від дідича для законного її поділу між селян. Селяни не мають їм в ніякий спосіб перешкаджати в обсіві землі. Для обсіву ланів і переведення жнив рільничі комітети мають доставити дідичам коней, рільних машин і насіння на обсів. Збір буде в таких випадках власністю на половину тих, що засіяли, на половину селян.

4/ Всякі грабунки і нищення засівів будуть строго карані.

Грунтів, які рільничі комітети з доруче-

ння державної влади на основі права поділили.. .... Урядові прикази в справі засівів, видані військовими владами, мають бути розліплені в повітах на видному місці, в мовах українській і німецькій та мають бути, оскільско це можливо , підписані місцевими рільничими комітетами, або відповідальними місцевими органами.............. місцеві залоги мають донести головнокомандуючому до 15 травня ц.р. Слідувала підпись: Німецький вожд на Україні: Айхгорн"

~~Мається розуміти, що вневдовзі щось подібного було вивішано по селах~~, але без підпису української влади на місцях, котра рішучо відмовилася підписати наказа, котрий не походив від Центральної Ради. Ні, казали вони, ми цього наказу не підпишимо, тому, що він іде в розріз з дерективами котрих ми маємо від своєї влади.

Цей наказ зробив те, що Центральна Рада запротестувала на нього домагаючися відкликання , а німці свого наказу не відкликали, а тому між німцями і Центральною Радою почалися суперечки, котрі що раз більше розгоралися.

Нарід бачучи в який брутальний спосіб ігнорує німецьке командування Центральну Раду, забував про свої болі і кривди обурювався на німців.

Як, казали вони, де це видано, щоб гости прийшовши до чужої хати поралися в коморі, перевертаючи все до гори ногами, а коли господар ввічливо просить залишите бешкетувати, то гість щей загрожує йому пястуком.

Дивно якось, нас рахують за темний неосвіченний нарід, а самі себе виставляють як нарід культури і цивілізації, а в дійсности поводження і чин їх указує, що вони дикуни яких тільки коли світ бачив. І як би так, щоб до того заховування і поводження порівнати наших людей з ними, то напевно німці хутчій заслужили би ту назву яку накидають нам, та щей гірше, бо до неосвідченности і темряви до них треба докласти - дикість і звірство.

І на цім тлі у де кого, ще повставали суперечки, котрі, що правда не довго трівали. Наші селяне критикували їх по свойому, по простому, але досить влучно і правдиво, ото їх міркування:

Для чого у німців так гарно розвинена промисловість і техника, коли вони нарід дикий?

- Техніка? Та ж технику витворив не нарід, то здобутки одиниць! Знайшовся якийсь розумний з поміж них ну і вигадав щось таке, чого до того часу не було. Промисловість, знов це не заслуга цілого народу, а невеликої купки людей. А що німецький нарід працює переважно на фабриках, то це не дивота, людину можна навчити всьому, а я рахую, що людина заводська, чи фабрична більше тупа на розум аніж людина села, тому, що на фабриці вони привчаються виконувати роботу, яку йому дають і робить її на протязі цілого свого життя. Як поставлят біля якоїсь машини, так він там і загине. Немає така людина праці мозгів, людина робиться ступнево манякком, чурбаном і не здатна до розважань і міркувань. А наш нарід, що працює в господарстві та щей у свойому власному, він вільний від напружування своєї розумової енергії в одному на

прямку, думка його вітає широко і високо сягає, а тому і розвивається сам по собі недивлячись на те, що не має ані школи, ані почує зі сторони, доброго слова. Ось відчого наш нарід хоч і неграмотний, а більше свідомий і освічений, а німці хоч і грамотні, але зацофані і дурні в своїй зацофаности". Ось таку можна було почути критику нашого селянина, що до німців. Коли наш нарід трохи ліпше придивився йому і більше роспізнав його.

А навіть на такі аргументи як: "Таж дурень не потрафить виконувати працю хочайби на машині."

Не вагаючися і не лізучи, як то кажуть, в кішеню за словом, відповідали:

- Є, де там і дурень дасться навчити робити одні і ті самі рухи, коли він їх робить що дня. Візьміть ви медведя, цеж не розумна і не розвинена звірина. Глупота його виявляється в тім, що як зачує мед, то пнеться по дереву до дупла де є бджоли і не розміркує для чого там підвішана колода, а старається усунути її відштовхуючи на бік і чим більше дістає від неї ударів в голову, тим більше іритує і злиться, тим міцнійше відштовхує ту колоду і тим міцнійший дістає удар і так аж поки не звалиться приголомшений. Отож наскільки він дурний, що не може зупинитися над тим, щоб в инший спосіб усунути цю перешкоду. І отцього дурня, неуклюжого, незграбного, навчають ~~танцити~~ танцьовати під музику, та і не тільки його, а і кожду звірину можна навчити виконувати ріжні рухи і від цього вона ані трохи не порозумнійшає, так що не

дивно, що людину навчають виконувати ті самі рухи на машині.

А на мою думку, то не такі уже німці і вчені як нахабні. Хто памятає з викладів учителя про отого що видумав друкарню, отой Гутенберг, німці кажуть, що він німець, але наука каже, що він прибув в німеччину спасаючися від смерти. Доміркововуються, що він був чех, а що чехи уважали його новотвір за видумку нечистої сили, і йому грозила кара смерти на вогні, то він і подався до німеччини. Це нібито ще і призвіще його показує, тому що слово Гутенберг, то є Кутна гора. І коли всі оті винахідники у німців такі німці як Гутенберг, то і не дивно, що вони фактично такими є, якими ми їх бачимо.

Нарід Український дивився на німців, як на те неуникниме на де якийсь час лихо, котре треба витерпіти до часу, аж поки не зміцниться наша держава. А уже тоді, коли ми спроможемося самостійно встояти на ногах, подякуємо німцям за їх допомогу і попросимо щоб вони забиралися під три вітри.

Щож зробити, така уже наша доля, що мусимо, для поборення одного лиха терпіти друге лихо. Але це друге лихо нам не є так страшне і його легче можна буде позбутися аніж ото перше, що було до цього часу, тому, що німці коли їм скажуть, що вони вже непотрібні-заберуться і підуть до своєї держави, не те москаль, він підлий і хитрий постарається захопити владу в свої руки і верховодячи буде намагатися, щоб затримати нас в своій неволі, для обдирання нашого народу, як робив і до цього часу.

ХУ

ПОЧАТКИ ФОРМУВАННЯ МОСКОВСЬКО-БОЛЬШОВИЦЬКОЇ АРМІЇ І ТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ТЕРІТОРІАЛЬНИХ ВІЙСЬК.

Перед тим як перейти до пояснення і опису формування московсько-большовицькою владою „Таращанських дивізій" рахую своїм обовязком дати вияснення читачеві, що до самої московської армії й її повстання, хоч для цього примушений буду затриматися над цим здавалося б на перший погляд нічого не маючого спільного з історією Таращанського повіту, але вияснення прикмет формування московсько-большовицького війська, дасть читачеві ясний малюнок тієї фальши і неправдивих назв тих частин, котрі формувалися на московщині большовиками, коли вони прийшли до влади.

Кождому відомо є, що Москва після упадку царизму була опанована тимчасовим урядом Керенського, по котрому в вневдовзі прийшли большовики. Але як так, що тимчасовий уряд Керенського, котрий був на вигляд і демократичний і народній упав, а на його місце прийшли большовики, з програмою, котрій не всі співчували. А сталося це так. Коли зараз же в перші дні по упадкові царату, німці, щоб розкласти московську армію, відіслали до москви, в пломбованих вагонах своїх тайних агентів Леніна, Троцького, Зіновьєва і др. большовиків- комуністів.

Ці німецькі агенти негайно по приїзді до московщини, почали шалену агітацію за утворення партії большовиків. Праця їх була цілком легальна і вони не крилися з нею і кидали в масси голодних москалів нездійснені гасла,

обіцяючи рай на землі. Найшли поміж москалями, а саме населенням Москви і Петерсбургу, котре буквально примерало з голоду, прихильників "грабити награбоване". Утворили Центральний Комітет Московської Соціал-Демократичної партії робітників / большовиків/, при цім комітеті завели військову організацію, котра мала на цілі формування військових відділів- виключно з робітників. Ті відділи мали, нібито за ціль служити як охорона фабрик і державного майна, а в дійсности це були зародки першого большовицького війська, котре носило назву "червоної гвардії".

Під час виступу большовиків зі збройною силою в жовтні 1917 року проти уряду Керенського в двох столицях московії: Москві і Петерсбурзі червона армія нараховувала до десяти тисяч осіб які і доконали большовицького перевороту.

Війська Керенського, в переважаючій кількости бойців були в стадії розложення і не охоче билося проти свого ж таки брата москаля, цим і пояснюється те, що большовики так легко і з малою кількістю червоних гвардійців прийшли до влади.

Але та невеличка „червона гвардія" не могла боротися зо всіма тими, що були ворожо успосіблені проти большовиків, а знов зорганізувати більші відділи червоних військ з москалів большовикам не далося.

Загітовані ними маси бувшої царської армії "далой вайну" /геть війну/, большовики казали: "пощо будете воювати, кінчайте війну". А солдатня, котра не почувала над собою кулака мос-

ковського старшини, покидала фронт і як сарана перла до дому,- заводнила вулиці столиць і залізничні двірці і цю течію самодемобілізованих військових частин, годі було стримати і покликати до шерегів війська, навіть під новим гаслом" пролетарської війни". Большовики боялися їх зачіпати тому, що самі вони агітували, кажучи: "товариші, кидайте зброю об землю! Досит тієї війни. Всі як оден додому, під рідні стріхи, ділити землю!" І тому, колиби, большовики після тих агітаційно- деструкційних кличів, попробувалиб втягнути бувших царських вояків до шерегів своїх червоних армій, солдатня відмовилаб послуху, не виконала-б наказів, а то моглаби і скинути ту нову владу, котра ошукала їх і замість спокою і землі, накидає братовбивчу війну.

Шукаючи виходу з досить тяжкого положення в якому опинилися, большовики пригадали собі військово- полонених німців і австріяків, котрих в той час на московщині було більше як півтора міліона. Большовики пустилися на хитрощі і почали підмовляти полонених кажучи: "Хочете вернутися як найскорше до дому, до своєї рідні, допоможіть нам скінчити війну. Допоможіть нам в боротьбі з білогвардійцями, котрі хотят продовжувати війну до "побідоносного кінця". Німці, мадьяри, а почасти і инші народи австрії пропозіцію цю прийняли. Зачали творити з них відділи.

Були це перші шереги большовицької червоної армії.

Дальше помислові і спритні спекулянти від агітації, большовицькі проводирі роспочали пе-

реговори з проголосившими свою незалежність народами передовсім з Лотвою і Фіндляндією.

"Ми хочемо і дамо вам цілковиту незалежність. Контреволюціонери роспочали з нами боротьбу, хотячи привернути повалений нами царський устрій при котрому і ви були й далі будете гноблені. Допоможіть нам здавити контреволюцію і дайте нам війська для боротьби з нашим спільним ворогом".

Пропаганда і тут дала позитивні наслідки: утворилась поважна армія в великій кількости Фіндляндців, а особливо Лотишів.

На московщині завше було дуже багато Китайців. Велика світова війна і революція лишила ті багатотисячні маси жовтошкурих тих злиденних зарібків, за для котрих вони покинули свою батьківщину. І вже в 1917 році ці китайці вмирали просто з голоду. Нічого дивного, що на предложення большовицького уряду, вступити до армії, вони предбачаючи харч і добрий зарібок почали масово записуватися до формувавшихся військових відділів.

Оце була та армія при допомозі котрої большовики боролися в перших часах свого панування за владу і за гноблення народів бувшої "вязниці народів", щоб ще більше їх уярмити і поневолити.

Але ці чужоземні легіони не можна було довго тримати на фронті, а війна робилася затяжна і треба було шукати виходу з того прикрого положення. Тим більше в той час, коли Україна замирилася і заключила спілку з німцями, то москва не могла уже кинути на цей фронт, проти нас тих відділів війська, котрі складалися з по-

лонених німців і австріяків.

Оттоді московська влада видала декрет Ради Народніх Комісарів з дня 23 лютого 1918 року, /офіційний день творення червоноі армії/, котрим утворено підвалини для новоі "робітничо-селянськоі червоноі армії", армія та згідно з декретом є добровольча і складається лише з елементів працюючих, ідейних і зорганізованих. Доброволець вступаючи до війська, мусів представити рекомендацію урядовоі інституції стоячої на ідейній платформі большовицького панування. Не треба і казати, що протекцію міг дістати найбільший головоріз і хуліган, а ніколи порядна людина. Тому і шереги московсько-большовицьких військ, що складалися з добровольців були переважно бандити, злодії і которжники, котрі сиділи в вязниці "за політику," а коли питалося того політичного бувшого вязня, в чому заключався його політичний злочин, відповідав: "а у попа коні вкрав".

Тож і можна собі уявити який то елемент був в шерегах московських добровольчих військ.

Далі 4 березня 1918 року, повстає Вища Військова Рада, як найвищий орган організації військовоі і її адміністрації, на чолі якоі став австрійський тайний агент Лейба Бурштейн-Троцький.

8 квітня 1918 року Троцький касує військову раду, а на її місце запроваджує військовий комісаріат, від окружного до волосного. Таким чином зноситься виборне начало в війську.

Хоча голод і примушував робітників ізза ради прохарчування вписуватися в шереги червоноі армії, але вони служачи при війську добровіль-

но, рахували себе вільними від виконування ріжних неприємних їм обовязків, і часто-густо відмовляли послуху і незакінчуючи терміну служби який був шостимісячний,- виходили з війська.

Большовицькому пануванню грозило те, що це військо як не трівале і недисципліноване може кождої хвилі розлетітися, розбігтися по домах, а з упадком військової сили, большовики бачили свою власну загибіль і тому "всемосковський центральний виконавчий комітет" постановою з дня 29 травня зриває правила добровільного поповнення шерегів армії і запровадив обовязкову службу всіх громадян московщини-по мобілізації.

Дня 12 червня 1918 року була зроблена перша мобілізація, а після неї цілий шерег слідуючих.

На підставі декрету ради народних комісарів з дня 29 липня 1918 року провадиться загальна регістрація осіб здібних до ношення зброї від 18 до 40 років. Таким чином червона армія зараз складаючися з мобілізованих і наємних сил на 1 жовтня 1918 року нараховує в своїм складі 300.000 осіб.

На початку 1919 року червона армія нараховувала в своїм складі півтора міліона осіб згрупованих в дивізії, що творили 14 армій.

В 1920 році, а саме в другій половині року, червона армія мала 5.300.000 борців.

Що до формування і творення червоної армії, то на цю тему можна булоби списати декілька томів, але я обмежуюся лише головними данними як дати і цифрові данні, тому, що не моїм зараз завданням писати про організацію московських

військ. Я навів тут стисло і в скороченні самий перебіг головнійших явищ з цієї ділянки, для того, щоб читач міг уявити собі, як нагло брехала москва кажучи, що їх армія, то є армія селян і робітників, котрі добровільно стали в обороні своєї червоної влади.

Таж і царсько-московське військо також складалося з селян і робітників, але щоб це вони робили з доброї волі, то без сумніву можна сказати, що то неправда, а що то було під примусом. Так само з примусу йшли, чи добровільно, чи то пізнійше по мобілізації і москалі до шерегів червоної армії і з примусу мерли, а примус для москалів був це наїжений багнет чекіста комуністичної ячейки у війську з одного боку і ще грізнійший цар, як ті котрі були до панування большовиків - то був цар-голод з другого боку.

Москалі жадні Українського білого хліба, за всяку ціну намагалися заволодіти Україною і щоби це виглядало як ніби москалі творили національно-теріторіяльне військо / тому і китайсько-лотишські відділи москалі називали назвами Українськими / тих земель, котрих вони йшли "спасати" від їх власної національно-народньої влади.

Після вищенаведенного думаю, що читачеві буде зрозуміло, що при появі з України у большовиків пари авантурників, москалі дуже ними зраділи і прийняли їх з отвертими руками даючи їм спеціяльне завдання про що буде мова далі.

ХУІ
ПРО ЩО ДБАВ ОТАМАН ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА
z ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ.

Як не дивно здається, але тієї московської засади, робити "із подтішка" /крадькома/ , яку наведено мною в розділі XV -формування московськими большовиками "червоних гвардій" нібито то для охорони фабрик і заводів.

Так і тут на Україні ті самі засади примінював московський генерал Скоропадський /хоча сам був походження і українського, але виховання мав московське/.

Отой самий генерал Скоропадський, що завдяки агітації свого значкового Полтавця-Остряниці, був вибраний отаманом Вільного Козацтва, почав збирати навколо себе дідичних синків, а також і бувших старшин московської царської армії, як москалів, так і тих українців, що казали: " я є теж маларос, але я є чєлавєк Рус-кай /московський/" і оці прославлені ультра-патріоти творили окремі відділи.

Метою тих московських загонів на україні, що формувалися під покришкою "Вільного Козацтва" і "народня міліція", було скинути Центральну Раду і проголосити Україну залежною від москви. Але це малося зробити не відразу, щоб нарід обурившися не пірвався в оборону своїх прав, то і вирішено було московськими колами посадити на зверхника України щиро їм віддану особу, котрій малося надати владу самодержця-диктатора, а той законно мавби проголосити федерацію з москвою, утворили-б з України провінцію вовсьому залежну від Москви, за що діставби тепленьку посаду генерал-губернатора. А на таку особу нікого не було иншого, як Скоропадський,

то його з приходом німців і почали рихтувати на гетьмана і в цій справі велися переговори з німцбким командуванням на Україні, але цим знов виставляли инші аргументи; німцям казали: "Центральна Рада є безвладна, а тому вона не зможе виконати і в части того зобовязання, на яке погодилася в Бересті. Для збору з населення необхідної кількости збіжжа, мусить бути тверда влада, а нею саме і буде гетьман, котрий буде мати необмежену владу і тільки при міцній владі Україна зможе виконати данне нею зобовязання.

Переговори трівали не довго, вище німецьке командування котрому, не дуже то хотілося вживати зброї при стягуванні з селян збіжжа, погодилися дати Скоропадському збройну силу, при захваті ним влади.

І для цієї мети було творено на Україні московських відділів по більших, прилягаючих до залізниці, містах.

На Таращанщині не могли вони проявити свою діяльність тому, що Таращанщина як національно свідома, мала свої власні відділи "Вільного Козацтва" і не потрібували міліційних сотень сформованих прибічниками генерала Скоропадського.

Цей факт рахував своїм обовязком навести для історії, і щоб висвітлити ролю московського генерала Скоропадського.

Не тільки оден цей генерал, але маса старшин в своїй переважаючій більшости, ревно віддалися справі відбудови "єдиної неділимої", коштом гноблення своєї Батьківщини, такі дегенерати казали: "що з того, що я тілом народився на україні, але душею я родився в Москві",

і тільки зникома скількість старшин бувшої московської армії, були національно свідомі Українці, що щиро віддалися праці відродження своєї Батьківщини.

Виясненння цієї справи, а саме формування Скороподським і його прибічниками московських відділів, потрібно для того, що ці формування відносятся до доби передгетманської. Гетманці кажуть, що Скоропадський прийшовши до влади застав уже оті карні відділи, що формувалися за часів Центральної Ради. Але вони кажучи це думають однобічно, бажають затерти перед історією і світом той факт, що Скоропадський для того, щоб прийти до влади, почав формування тих відділів за часів Центральної Ради, коли то був Отаманом Вільного Козацтва і що то він сам формував ті відділи.

Може хто забажає заперечити цьому фактові, то тоді пощо було Скоропадському так опікуватися цими відділами, запомогати їх одягом, грошима, зброєю і др., в той час коли "Вільне" Козацтво", нидіпо і було полишене на ласку і неласку долі і тільки своїм патріотичним духом трималося.

ХУІІ.
НІМЦІ РОЗГАНЯТЬ ЦЕНТРАЛЬНУ РАДУ.

Неуникниме зло, себто німці, що далі все в більше брутальний спосіб обходилися з селянами, в де яких селах навіть приходило до того, що дідичі на підставі распорядження Айхгорна про обовязковий засів своеї, а разом і всієї панської площі, звернулися до німецьких гарнізонів і ці йшли на допомогу дідичам зганяючи селян на панські лани.

В таких селах селяне раді були кинути свої землі і утікати в світ за очі.

Дідичі бачучи, що примусом і нагайом, ділу не поможе, а тільки шкодить, почали просити німців тільки про опіку над своїм майном. Оголосили селянам, що примусової проці не буде але праця мусить відбутися інакше селяне будуть терпіти кару, бо з німцями жарти короткі.

Нарід, щоб не стягати на себе репресії ненависних німців погодився що до ціни і пійшов на панськи лани без примусу.

Почався стогін катованих селян по цілій Україні, але німець цим не задовольнявся.

Оті пани дідичі, німецькі генерали, що мали свої маєтки на Україні, або і ті котрі були міцно звязані з москвою, через родинний стан з бувшим царським двором. Ніяк не могли погодитися на істнування України як самостійної держави. В народі ходили ріжні, про це чутки. Але нічого реального не було на обрію, коли нарешті події які роспочалися з дня 25 по 30 квітня 1918 року, отворив народові очі

і нарід зобачив, що він є забавкою в руках німецької сваволі, в руках гнобителя України і прихильника москви.

Уже одно розброєння в самім Київі, найвірніших Українських частин, що стояли на боці Центральної Ради, частин які складалися з полонених Українців, бувших вояків Австрійських військ – Січових стрільців.

Розброєння довершено було в ночі з 26 на 27 квітня. Німець не осмілився, открито, в день напасти на Українські частини, а вибрав для цього, злодійську пору, ніч.

Це обурило наших селян не мало. Ну, казали вони, німець щось затіває недобре, коли розгонить наше військо. І ці предчуття збулися, тому, що 29 квітня німці розігнали Центральну Раду.

Та Центральна Рада, котра як ратунок від московського наїздника, запросила до себе німців упала повалена тим підступним хижим німцем.

ХУІІІ.
ГЕНЕРАЛ СКОРОПАДСЬКИЙ ГЕТЬМАНОМ УКРАЇНИ.

На чолі України німці в змові з дідичами поставили московську ляльку -генерала Павла Скоропадського, проголосивши його гетьманом .

Нарід обурювався не мало, тому, що всіх облетіла вістка, що з початком гетьманування Скоропадського, треба сподіватися кінця державности України і що Скоропадський запродасть Україну москалеві. Ця вістка одначе зараз же у де- кого розвіялася, як щойно нарід прочитав грамоту гетьмана. В тій грамоті а ні слова не було спомину, про перехід України під зверхність москви, а з грамоти селяне бачили, що гетьман обіцявся бути вірним Самостійности Української, заспокоївся.

Може воно так буде і краще, казали селяне. Та звісно, що буде краще, бож оден буде правити і давати накази, а не ціла сотка у котрих ніколи не могло бути єдности думання і чину, а тому все виходило, як в тій байці Глібова про Лебедя, Щуку і Рака, казали більше праві, прихильники єдиновласти прочитуючи в сотий раз грамоту, котра була навіть досить улестлива і багато обіцююча, ось її зміст:

" Громадяни України!

Всім Вам, козаки і громадяни України, відомі події посліднього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродившаяся Українська Держава стояла коло краю загибелі.

Спаслась вона дякуючи могутньому підтри-

манню центральних держав, які вірні свому слову, продовжують і по цей час боротись за цілість і спокій України.

При такій піддержці, у всіх родилась надія що почнеться відбудовання порядку в Державі і економічне життя України війде врешті в нормальне русло. Але надії ці не справдились. Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім нездатне до цього. Бешкети і анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безроботиця збільшуються і росповсюджуються з кождим днем і врешті для багатійшої колись то України встає грізна мара голоду.

При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові масси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну владу, яка здібна була би забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Як вірний син України я рішив відкликнутися на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Настоящою грамотою я оголошую себе гетьманом всієї України.

Управління Україною буде провадитися через посередства призначеного мною Кабінета Міністрів і на остаточному обгрунтовані прикладаємих при цьому законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна і Мала Ради, а також всі земельні Комітети з настоящого дня роспускаються. Усі міністри і товариші звільняються.

Всі инші урядовці, працюючі в державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконування своїх обовязків.

В найближчий час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Українського Сейму.

До цього я буду твердо стояти на сторожі порядку і законности в Українській Державі, буду домагатися негайного виконання всіх державних роспоряджень і буду підтримувати авторітет влади не спиняючися ні перед самими крайніми мірами.

Права приватної власности- як фундаменту культури і цивілізації відбудовуються в повній мірі і всі роспорядження бувшого Українського Уряду, а рівно тимчасового Уряду Російського відміняються і касуються. Відбудовується повна свобода по зробленню купчих по купні-продажі землі. Поруч з цим будуть приняті міри по відчужденню земель по дійсній їх вартости від великих властників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів. Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого клясу. Особлива увага буде звернута на поліпшення правового становища і умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці. В области економічній і фінансовій відбудовується повна свобода торговлі і відчиняється широкий простір приватного предприємства і ініціятиви.

Передбачаю всю трудність стоючої перед мною праці і молю Бога дати мені силу, аби

достойно виконати те, що я вважаю своїм обовязком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час. Мені далекі і чужі, якіб - то не були власні побудження і головною своєю метою я ставлю користь і благо народу і всім дорогої нам України. В цьому сознані кличу всіх Вас громадян і козаків України - без розличу національности і віроісповідання - помогти мені і моїм працьовникам і співробітникам в нашому загальному велико відповідальному ділі.

Гетьман Всієї України: Павло Скоропадський. 29 квітня 1918 року, м. Київ."

Але чи виконав Павло Скоропадський взяті на себе обовязки Гетьмана всієї України?

Чи не був це шахрайський підступ?

Тому, що вже з перших кроків зграя московських посіпак оточила Скоропадського, жиріючи на високих урядових посадах. Нарід, в першій хвилі не був вороже настроєний проти цих москалів. Нехай і москаль урядує, аби тільки фаховець, котрий добре розуміє діло, та щоб поважав той нарід у котрого служить та шанував державну мову тієї держави котра дала йому притулок і кавалок хліба.

Але москаль завше москалем і ніяк не міг погодитися з тим, що Україні наспів час жити своїм незалежницьким життям. З урядів повигонили державну мову - запровадили за обовязкову мову московську.

Це нововведення гетьманців найбільше обурювало нарід і давало добрий грунт до агітації

нашим ворогам, тим же москалям тільки иншого зафарблення.

Москалі всіх гатункив, що жили на Україні шаленно працювали щоб розбити нарід, щоб вчинити заколот, одні на урядових посадах ненавидили "хохла" і з призирством відносились до Української мови, а другі знов же з ненавистью до того ж "хохла" підбурювали його проти "московського засилья".

Але чи треба було агітувати проти влади Скоропадського, щоби обурити нарід проти нього? Ні! Тому, що чин і діяльність його уряду творили таке, що вже одне те приводило нарід вогнів.

Замість твердої влади на Україні, Скоропадський дав сваволю московському наїздникові.

Замість запровадити національно-державний устрій, дав московську мову і орієнтацію на москву.

XIX
СКОРОПАДСЬКИЙ РОЗГАНЯЄ УКРАЇНСЬКУ АРМІЮ І ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО.

Павло Скоропадський ставши гетьманом при допомозі німецьких багнетів, почав нищити Вільне Козацтво, кажучи, що це свавільний збір випадкових нездисціплінованих людей, котрі ідуть проти його великодержавницьких засад. (Це нібито ті "Вільні Козаки", що формувалися при Центральній Раді, самочинно переформовуються в карні відділи і катують селян, без його відома.)

Правда, ті карні відділи і носили спочатку назву "Вільного Козацтва", але їх, саме, Скоропадський і не думав зачіпати, а тим більше росформовувати, а росформованню підлягали ті відділи Вільного Казацтва, котрі щиро були віддані своїй справі і раді були навіть життя віддати в боротьбі зі своїми гнобителями москалями.

Праця Скоропадського, по росформованню заходила дуже далеко, касувалися не тільки відділи вільного козацтва, але і регулярні чисто-національні частини.

Утвореною демобілізаційною комісією, віддавалися распорядження про демобілізацію. Такому росформованню і демобілізації підлягали всі Українські частини, що українізувалися утворюючи з московських відділів- українські. Хоч що правда, таке росформування виглядало хутчій на розгон.

Так наприклад скажу про 1-й ~~Подільскій~~ Поліський Гайдамацький курінь котрим я доводив. Отримавши

від якогось старшини в ранзі полковника наказ про демобілізацію, я звернувся до куріня з запитанням, чи бажають вони їхати до дому, чи залишитися боронити Україну від московської навали, а що бажаючих залишити зброю не було ні одного, а всі були за те, щоби не росходитися по домах, а просити уряд прийняти наш курінь в склад регулярних Українських військ для оборони України від наїздників.

Посилалося де кілька делегацій, але як доходили до нас чутки, то делегати зістали гетьманським урядом заарештовані і до своєї частини не могли повернутися. Тим часом Скоропадський порозумівшись з німецьким командуванням в перших числах травня 1918 року наслав на наш курінь 14 регімент німецьких військ і ми заскочені такою несподіванкою- протиставитись німецькій силі не могли, а тому примушені були спішним порядком демобілізуватись і зі зброєю поросходилися по домах.

Ось як Скоропадський опікуючися московськими відділами, відносився до Українських частин.

І як міг не обуроватися нарід проти Скоропадського бачучи, що в той час коли росформовували Вільне Козацтво і військові частини, коли і чутки не було про організацію Українського війська, про мобілізацію, чи навіть про досрочний призив рекрутів до війська, в той час вороги наші "Союз Русскава Народа" мобілізував всі московські сили без ріжниці на їх приналежність до політичних партій. Сюди входили від демократів, до крайніх реакціонерів. Всі моско-

вські сили було змобілізовано, щоби повалити Українську державу і приєднати наші землі до "єдиної неділимої" і членами того союза були навіть урядовці котрі посядали теки міністрів Української Держави.

Провадилася нагінка на все Українське, заборонялии з'їзди, а селянський з'їзд Скоропадський розігнав силою зброї. А чи це не могло болітиселян?

Арештування повітових комісарів і їх увязнення без суду і слідства, а на їх місця надсилалося чистокровних москалів, чи тих старшин що тягли до "матушки масkви".

Добралися москалі і до світоча Українського, припинили діяльність "Просвіт".

Громадян і інтелігенцію, як і всіх національно свідомих діячів, що безкористно і щиро працювали на користь і добробут народу переслідували і арештовували.

Скасування земельного закону Центральної Ради, запровадження по школах навчення в московській мові. Нагінка на церкву, що почала прибирати Українського національного кольору.

Вся ця діяльність гетманського уряду обурювали селян і давали добрий грунт до повстання народу проти своїх гнобителів.

XX
КАРНІ ВІДДІЛИ.

Скоропадський, проголосивши себе гетьманом почав свою діяльність переіменувавши відділи "Вільного Козацтва", котрі складалися з москалів на "карні відділи", котрі почали працювати на користь "єдиної неділимої" і на загибіль України.

Довідавшися про зміну уряду, та і цілого устрію на Україні з загарниці погали повертати дідичі до покинених ними маєтків, але як відомо, більшість тих дворів під час революції були пограбовані московсько-большовицькими бандами при допомозі незначної кількости селян. Покривджені пани звернулися до гетьмана домагаючися распорядження, щоб їх пограбоване майно було їм повернено. Скоропадський не вагаючися дав це распорядження наказуючи повернення всього пограбованого у дідичів майна.

Почали проявляти свою діяльність карні відділи завданням яких було примусити селян повернути пограбоване панське майно, а наколи такого не буде, то на селян накладати і стягати грошову контрибуцію.

Нижче навожу факт з оповідання пана Ботвінівського котрий перебував в той час на Таращанщині і сам був свідком діяльности карних відділів, мав нещастя попастися в руки тієї звироднілої московської банди опричників.

Я в той час був відсутним і сам не мав нагоди бачити тих звірств, але з оповідань моєї покійної мами, братів і инших людей, можу ствердити правдивість наведених фактів.

Оден із карних відділів в складі 350 осіб, зформований з синків великовласницьких панків та бувших царських старшин, в більшости московського походження, під командою морського лейтенанта москаля / призвіща не памятаю/ прибув до Таращі, ростошувався в Таращанському винному складі, де був великий запас спірту і тогож таки самого дня по місті бродили до безтями пяні карателі, та робили бешкети наводючи на мирне населення жах. Ті звірства, які робили люди з карного відділу в Таращанському повіті просто не доописання. Хоч зараз минуло від тих подій дванадцять років, але як я згадаю про ті страшні часи минувшини, то кров в моїх жилах застигає.

Недодаючи власних фарб, постараюся намалювати де кілька тих страшних образів так, як я їх бачив.

Одного дня до міста Таращі з села Дибенець Каневського повіту двох селянин привезли дві фури горшків, що були замовлені місцевими жидами для своїх крамниць.

Село Дибенці славилося своїм виробом горшків і люди там були заможні.

Приїхали зі сходом сонця і зобачивши, що ті крамниці до яких вони виробили горшки і де вони мали здати свій крам, ще зачинені, вони зоставили вози і з батогами в руках пішли по місту. На Сінній площі їх спіткала варта карного відділу, яка зараз же заарештувала селян як большовиків і перепровадила тих бідолашних, ні в чому не повинних людей до свого штабу, де їх було передано вартовому старшині.

Вартовий старшина довідавшись від них, що вони не тутейші, наказав дати їм на початок по 25 нагаїв. Посікши нагаями, опричники москви замкнули свої охвіри до льоху, поставили вартового, наказуючи добре пильнувати, аж поки не обудиться начальник відділу, який в той час ще спав.

Як тільки арештованих було впроваджено до вартовні, на них накинулися, як чорні круки, вартівники, повалили на підлогу і так скатували їх нагаями, що потім прийшлося відливати безпритомних водою.

Начальник відділу обудився о дванадцятій годині. Від випитого на передодні і вночі спірту в ушах у нього шуміло, голова страшено боліла, а в чоло то так стукало неначе безліч ковалів в кузні били по горячому залізі тяжкими молотами.

Відправивши свого чуру по вартового старшину, сам на швидко убрався в зелений бешмет і бурячкову черкеску, підперезавшись кавказським паском, на якому висів великого розміру в золотій оправі кинжал / ніж гострий з обидвох сторін/, потім усівся до столу, написав до завідуючого винним складом, який мешкав в другому будинкові, записку про видачу 1/4 відра спірту на рахунок відділу. Покінчивши писати записку, віддав чурі, який вже встиг повернутися, сам пійшов до канцелярії, де вже чекав на нього вартовий старшина.

Під час рапорту вартовий старшина доложив про затриманих в місті двох "большовиків", що з його наказу сидят замкнені в льохові до роспорядження.

Прийнявши рапорт, начальник відділу, ска-

зав: " Харашо, пускай пасєдят, патом разбє - рьом, а сєйчас нужна пасля вчарайшаво пахмєлітца. Пайдьом ка мнє." / Добре, нехай посидят, потім розберемо, а зараз після вчорайшого треба похмелитися. Ходім до мене/.

О третій годині пополудню вивели з льожу двох скатованих нагаями бідних, ні в чому не провинившихся селян, та поставили їх під стіну того будинку, де мешкав начальник відділу, який в супроводі свого адютанта /значкового/, заточуючися то в оден, то в другий бік, вийшов з будинку і підійшовши до стоячих селян крикнув: " Бальшавєкі!... /послідувала московська матірна лайка/ і відразу своїми величезними кулаками почав бити їх по обличчу. Натішившись до схочу над бідними людьми, він крикнув вартовим: " принесіть два заступи".

Коли були принесені заступи, він рукою показав за будинок вартовому, щоб той запровадив туди селян де вони мусять викопати своїми власними руками рів глибокий і широкий півтора, а довгий три аршини, як буде готовий знов поставити "большовиків" під стіну й йому доложити. Гетманський опричник взявши адютанта під руку сказав: " пасмотрітє гаспадін адютант что я с німі зделаю, а пака, пайдьом єщо по одной випьем", /подивитеся пане значковий, що я з ними зроблю, а наразі ходімо випьємо по одній/.

Під дозором вартових, бідні ні в чому не повинні жертви московської сваволі, викопали для себе своїми власними руками могилу.

По скінченні праці, селян по раз другий

поставлено під ту саму стіну. Оден з вартових доложив начальнику відділу, що наказ його виконаний.

Начальник карного відділу в супроводі значкового і ще двох старшин підійшовши до нещасних селян і як розюшений тигр, накинувся на них з сочистою московською лайкою і витягнувши свій кінжал крикнув: "збрасивай шаравари", /скидай штани/. З огляду на те, що селяне були тяжко скатовані, наказу його виконати не могли, тоді він кінжалом першому стоявшому від нього селянину, розрізав штанину від верху до долу, а потім від бедрового до скакового суставу розтяв шкіру обрізавши її навколо ноги, потім власними руками почав здирати шкіру. Здерши шкіру до коліна- нещастний від пекельного болю зімлів. Тоді той виродок наказав поливати його водою, щоби він повернувся до притомности, а сам кинувся до другої офіри і хотів проробити ті самі звірства, але встиг тільки розтяти шкіру вздовж ноги, як нещастний не витримавши болю, теж зімлів і його наказано відливати водою.

Привівши їх до притомности- опричник наказав вартовим відвести їх до викопаної ями. На могилі поставили їх плечима до ями, тоді опричник свій окрівавлений кінжал вбив по черзі одній і другій офірі в груди і крикнув обертаючись до старшин: "сматрітє гаспада офіцери, что я с німі сделал" /подивіться панове старшини, що я з них зробив/. Але ті старшини і навіть вартові хочай самі і управляли дикунство - мордобиття і катування, не могли приглядатися тім звірствам, під час його дикої розправи з сина-

ми України - відвернулися. Кат зауваживши, що ніхто з присутніх не тілько не хвалить його "героїчного" вчинку - хижацтва, але ще й з відразою відвернулися, він сказав: "Ах, ви баби, а не офіцери." Наказав зарити нещастні офіри не провіривши навіть, чи вони закатовані на смерть, чи тільки підколені.

Не кращий випадок був в селі Березянці. Одного семидесятилітнього дядька, за те, що він дозволив пограбувати себе большовикам, так було скатовано, що нещастний на четвертий день після катування і Богу душу віддав.

По цілому повіті селян вигонили карні відділи за село де небудь в ярок, там їх ставили в шереги, а потім кождого десятого катували, та розстрілювали.

Але не одні московсько-гетьманські карні відділи катували і мордували українського селянина, їм допомогали також і німці.

Прийшовши на Україну німці почали з перших же кроків, вдалі від Київа проявляти свою діяльність окупантів, як голодні вовки накинулися на села, а щоб нищення українського села не виглядало як на грабіж, то почали друковати царсько-московські папірові гроші наводнюючи ними села і за ті безвартостні гроші обдирали наших селян, Це було при Центральній Раді, а з поставленням на Україні гетьмана, вони щиро взялися помогати карним відділам в приверненні прав землевласників-дідичів. Характеристична риса володіння на Україні німцями і москалями.

В тай час, як німці оббирали собі за постій цукроварні і другі промислові предпріємства - так москалі завше ставали постоєм при

ґуральнях і винокуренних заводах і складах.

З ганьбою поводилися німці під командою лейтенанта Клейна, команда його складалася з 150 чоловік добре озброєної піхоти.

В той час як в Таращі і поблизьких селах того району улаштовував полювання на людей московсько-карний відділ виродла-моряка - так одночасно в другім кінці повіту в Кашперівській волості, відзначався своєю жорстокістю і варваризмом другий карний відділ під командою капітана /сотника/ Аксакова /грузина по походженні/.

Приведу тут малюнок діяльности того опричника в селі Скибенцях Лісних.

Одного дня, зігнавши людей на вигін і поставивши їх в шереги - почали від правого крила до лівого числячи, що десяту особу бити даючи по пятьдесят шомполів. А коли приходило до кінця, то починали лічити наново з лівого до правого крила, а там знов повертали, аж поки не перекатували всіх зібраних на сход селян.

Після такої операції, нещасні селяне не тільки сидіти, а навіть ходити по декілька днів не могли.

Тут мушу зазначити, що катували тільки невинних селян, котрі не тільки не брали жадного уділу в грабуванню дідичного майна, але навіть були противниками тих грабунків.

А тих пару осіб, що на жаль знаходилося в кожнім селі, що допомогали московським большовицьким бандам, грабувати дідичне майно, зараз як тільки почули про те, що москалі їдуть відвідбирати пограбоване майно, були підготовлені

і позаховувалися по лісах і на неприступних плавнях і таким чином уникли того катування і мордування, а за них мусіли відповідати Богові- душу винні селяни.

Але катування і мордування провадилися не тільки над селянами, москалі довідавшись про більш активну і діяльну сільську інтеліґенцію не пощадила і їх.

І тих хто більше працював над національним осьвідомленням мас, тому доставалося найбільше, а пересічна і малорухома інтелігенція села, так само була десяткована як і селяне.

В міжчасі коли одна частина карного відділу провадила масову росправу над селянами, то друга частина карного відділу вигнавши людей на сход, мала вільну руку і гасала по опустілих хатах і коморах грабили селянське майно і дорібок.

Карні відділи наложивши кару тілом, крім того, ще накладали на селян грошову кару по пять тисяч царських рублів.

Від кождого села бралося по десять заможних селян заложників, котрі, до речі сказати, уже більше ніколи до дому не поверталися. Їх москвини розстрілювали.

Другого з черги масового мордування людей карним відділом тогож капітана Аксакова було село Зрайки.

До Зрайок, в допомогу карний відділ прикликав і німців під командою вище згаданного лейтенанта Клейна.

В цьому селі ще й ці німецькі вандали умочили свої брудні лапи у нівчому неповинній Українській крові.

Подія яка сталася в цьому селі, на сам спомин котрої холоне кров в жилах, а було це так:

Одного погідного дня, о годині девятій ранку, карний відділ з німцями оточивши довкола село, почали зганяти селян так як і в инших селах на сход і били кожного десятого шомполами.

Оден з присутних селян не можучи дивитися на таку бойню людей сказав: " Панове, пощо бєте невинних? Треба раніше розібратися хто винен, а тоді вже винних і карати". Почувши ці слова німецький капрал, підскочив до селянина і всадив йому в груди багнета. Нарід при виді трупа і тієї жахливої видовні - кинувся в ростіч. Тоді німці і карателі відкрили по утікаючих селянах стрілянину, наслідком чого було забито пять осіб і велика скількість ранених.

Щоби оповісти всі ті катування і мордування які допістилися москалі і німці на терені Таращанщини, треба булоби списати декілька томів. Але я обмежуся і тим, що мною вище наведено, щоби не морити читача перечислюванням тих жахливих видовищ, котрі переживали селяне під час панування московсько-німецкого ставленика генерала Скоропадського на гетьмана.

Ощаджуючи псуття нервів читачеві, заощаджу і собі псуття крови. Можу ствердити лише, що весь Таращанський повіт стогнав від варваризму наїздників і їх жорстоких росправ. Живі молили Бога ізбавити їх від тієї кровожадної влади.

А невинно замордовані, взивали до небес о справедливість кличучи нарід о помсту за себе.

Обурення загальне було велике. Кожний горів і тремтів від відрази при виді отих наїздників і досить було однієї скалки, щоб нарід

проявив свій гнів у всенародньому повстанні, прити своїх гнобителів.

Але нарід терпеливо переносив морди і катування, кажучи собі, що то дідичі на свою власну руку провадять стягання з неповинних людей контребуцію за своє майно, а наколи про це довідався-б гетьман, то напевно припинив-би сваволю карних відділів і назад привирнув-би права самоохорони і Вільного Козацтва. Чей же він не відрікся від Отаманування над Вільним Козацтвом, ставши Гетьманом.

І посипалися до стіп Ясновельможнаго Пана Гетьмана Скоропадського одна за одною скарги-благання, од нівчому не повинних і тяжко покривджених селя.

Кілька разів делегації їздили просили, благали милосердя, але такого не находили. Не знаходили і справедливости і повертали до дому ні з чим.

Таді народній гнів виріс до неможливих розмірів. Терпець уривався і кожної хвилі міг виллятися в повстанні. Цього чекати треба було і вина в тому була того, хто називав себе гетьманом України, віддав ту бідолашну Україну на поталу московському наїздникові. Делегації привозили безпорадні відомости, а сваволя наїздників продовжувалася.

Не перелічити всіх жертв тієї ошалілої і пяної юрби московських банд " єдино-неділимої". Море сліз пролило бідне українське селянство терплячи наругу над собою.

Не одна дівчина, чи й молодиця наклала на себе руку від сорому, будучи зґвалтованою москвинами.

Татари здаєтся були при наїздах на Україну більш людяні, як ця озвіріла московська орда.

XXI

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ РОЗІГНАНІ СКОРОПАДСЬКИМ НАХОДЯТЬ ПРИТУЛОК НА СЕЛІ.

Московське засилля під час гетманування Скоропадського, старалося всима силами і засобами нищити найменший прояв Українського національно-державного зафарблення, а навіть не оминули і війська. Накази за наказами, сипалися про розформування частин, що складалися з чисто національно-свідомих Українсвких козаків і старшин.

В першу чергу при допомозі німців, старанно розброювалося Вільне Козацтво і ті частини, котрі складалися з наддністрянців, або в склад котрих входили наддністрянці.

Розброєне козацтво мусіло залишаючи шереги військ, розійтися по широких просторах України.

Повертатися до дому під австрійсько-німецку окупацію не мали наміру, та і не бажалося нести себе в жертву за чужу справу, тоді як національна свідомість і патріотизм вимогали праці на Великій Україні і вони як вірні сини своєї Неньки України, не залишили її і хоча росходилися зі стольного міста Києва, але йшли на села, як до дому і не помилялися.

Таращанці з великою радістю зустріли і привітали повертаючихся з війська, зараз не жовнірів австрійських військ, а Українських Січови Стрільців. Людність тішилася як ніби поверталися до дому з далекої і небезпечної дороги їх рідні діти.

Було старенький дідусь спіткавши свого бувшого комірника казав: "ну, що сину, навоював? Маєш відпуску, то відпочинь. Заходь у хату попоїси, відпочинеш, а тоді будеш оповідати. Бач, які ласі на новини, самі небісь добре пообідали,

а дитина зморена з дороги, а їм про це байдуже, аби тільки новин послухати, готові мені хлопця заморити своїми запитами. Цікаві про Скоропада? Ідіть до Києва, то зобачите самі цю німецько-московську ляльку, а хлопцеві дайте спокій, а новини не втічуть, почуєте і на другий день. Наслухаєтеся аж обридне, хіба на своїй шкурі не пробували гетьманської ласки, то ще спробуєте. Ходи сину, залиши їх, ото стара утішится."

Віталися як рідні, зворушені цією зустрічою баби, нишком змахували сльози зі свого поморщеного обличча, котрі мимоволі самі набігали з утіхи, що їх хлопець вернув з війська живий і здоровий. А деякі і дівчата закриваючися соромливо хвартухом, крадькома зазирали на бравих Січових козаків, про котрих вони самотужки мріяли і в темну ніченьку, щоб не чули старі, оплакували своїх ясних соколиків.

Не можуть стрільці нарікати, що їх Україна прийняла байдуже, чи ставилися до них вороже. Ні! А подекуди вони самі заслужили на це. Своїм поводженням, обходженням і сумлінною працею і приязньою, здобули собі у серцях нашого селянина любов до себе. Людність села з приємністью згадує той час, коли у них були "австрійські" Українці.

Та й самі стрільці, котрі перебували на Великій Україні, залишили в кутику свого серця приємний спомин з побуту над Дніпром.

Нарід прощаючи їх на невідоме, благословляли їх як рідних дітей і не одна бабуня понесла до церкви курку, чи пару грошенят, просячи

відслужити молебен о здраві Раба Божого...
А якщо приходила сумна вістка, що такий, а такий стрілець загинув на полі слави, знов таки йшла до попа просити відслужити панахиду про упокій Душі Раба Божого...

А коли дехто з селян помічав сумне оличча свого прибраного сина, то з неспокоєм в голосі запитував про причину суму. - Чи тобі дитино, що докучає? Може хворий? Може тобі що бракує, може переобтяжений роботою і перепрацювався. Не крийся, кажи щиро, що тобі бракує, не соромся. Крий тебе Боже.

-Дякую бадіко, нічого мені не бракує і не хворий я і не перевтомився від праці, до праці я звик з малку, а тут то і праці такої ~~тяжкої~~ тяжкої немає. Але мене щось так нудить. Болить мене серце за наш Рідний Край. Не можу дивитися байдуже, як вороги роспаношують Нашу Батьківщину і у нас поводяться, чи не сміливіще як у себе вдома, а я тут мушу сидіти безвільний і приглядатися, не можу стати в обороні Рідного Краю.

- Не журися сину, потішає старий, чей же не від нині наш нарід під чужим пануванням.

- Так, то воно так, але тоді коли людина несвідома свого національного "я", то її байдуже, чи у неї пан німець, чи москаль. Але коли пробуджуєтся та національна свідомість, о тоді тяжко терпіти над собою зверхність і панування другої народности.

- Але все таки, цим не треба так уже міцно перейматися, не треба брати так близко собі до серця, тому, що з гризоти людина може запасти в сухоти, а це хороба небезпечна і на нюю

немає жадних ліків. Все у волі Божій. Богові завгодно було, щоби зберегти вас при життю, отож вам належится дякувати Йому, а гризота сердечна може допровадити до гріха, тому і не слід перейматися. А наколи вам нудиться, то пійдіть до міста на розривки до театру чи на яку будь иншу забаву.

Чемний хлопчина дякував за пораду, але взяти гроші на забаву відмовлявся і до міста не йшов, а свою тугу виливав у вечірніх співах, що уряджувалися на вулиці і так проходили дні за днями. День вроботі, у вечері за співами, а в свята і неділі на гутірках десь на вигоні. Гарно і любо було приглядатися цьому малюнкові спільного життя після вікової розлуки.

XXII

Г р е б е н к і в щ и н а .

Ті жорстокі і варварські катування та мордування людей гетьманськими прибічниками допровадили селянство до роспачі. І коли не помогли і делегації, що їздили до гетьмана, декотрі не поверталися, а як і поверталися, то росказували одні жахливі малюнки: "Годі, казали вони, чекати від Скоропада якоїсь справедливости. Він хоч і називає себе Українським гетьманом, але ціле його оточення по урядах, то то самі москалі, котрих він що раз то більше звозить на нашу голову. Не бачити нам у нього справедливости".

Багато людей в той час ховалося по ярах та по лісах від своєї монархістичної "твердої влади" /так називали москалі гетьманську владу/. А цих сіромах набиралося що раз більше і більше.

Оце положення і використав як мога найліпше бувший московсько-большовицький комісар Гребенко.

Переховуючись і сам в лісі, він запевняв селян, що для їх добробуту і кращої долі, то це треба прогнати з повіту гетманців і німців, а тоді прийде Українська влада.

Найближчим співробітником і помішником по організації повстання у Гребенка був поштовий урядовець Таращанської поштової контори - звільнений гетманською владою зо свою прихильність до лівих течій і комунізм-Ковалєвський.

Дня 10 Травня 1918 року Гребенко в яру свого рідного села Лісовичі / 3 версти від Таращі/ скликав військову нараду, на котру були

запрошені найсвідомійші з селян, а саме: бувших військових підстаршин за царського режиму. На цій нараді, Гребенко призначив себе ватажком всіма збройними силами, а Ковалевського своїм помішником. - Попризначав підстаршин командірами повстанчих віддилів, властиво районів, де вони повинні енергійно взятися до формування повстанчих загонів.

Формування повстанчих загонів в той час була річ надмір легка і не представляла жадних труднощів. Поперше, німці не розуміли Української мови і при їх присутности ніхто не обавлявся агітувати за повстання проти цих шкуродерів швабів, а москалів хоч і боялися трохи більше як швабів, але цю пакость завше удавалося присипляти самогоном, а пяний навіть і москаль, не був уже такий страшний. Отже з боку так би мовити, "власть імущих" перешкод не було, а село так було озлоблене на своїх катів - гнобителів, що досить було появитися на селі якомусь агітаторові пропонуючому повстання, то не тілько велике, але і мале готове було піднятися до чину збройної оборони проти своїх мучителів. А тут появлялися повстанці, котрі вирішили піднятися проти московської напасти і нарід масами кидали свою роботу, прилучалися до повстанців поспішаючи на указані місця хто з чим міг, хто з рушницею, а більшість була озброєна залізними вилами, лопатами та сокирами.

Блискавкою облетіла чутка про те, що в повіті підіймається повстання проти німецько-московських гнобителів.

Соло за селом почало підійматися і організовуватися в бойові групи.

Але на превеликий жаль народові до запалу і завзяття бракувало того, без чого не можна було виступати проти ворога, а саме зброї.

Але нарід про це менше всього думав, він був захоплений одною надією - позбавитися свого ворога і йти готовий був з голими руками в вогонь і в воду. Так допекли були йому московсько-німецькі зайди.

Цікавий був випадок що до здвигу села Зрайок і других сел.

В селі Зрайках, як дойно до нього долетіла вістка про повстання, так нарід зараз же зібрався на майдані.

В повстання.... В повстання... Всі... Всі як оден рушаймо на клятого ворога. Час уже нам прогнати його від себе. Годі терпіти його знущання над нами. Досить випили нашої крови ті вампіри.

Забули, що навіть для того аби прогнати уїдливого пса, то й то треба мати, або каміння, або ціпок. А ці ненажерливі звіри німці і москалі, були сто крат гірші від найуїдливіщого пса, що замість пащеки з зубами, були озброєні з голови до ніг і цією зброєю часто густо зловживаючи тортурували селян, примушуючи коритися собі і виконувати ріжні забаганки, котрі Український селянин не міг зносити, а зараз мусів терпіти.

Але про те, що голими руками ворога не спроможуться взяти, народові було байдуже. В тій хвилі не думалося над тим, як саме мають

братися до роботи і чим саме відганятися від ворога.

Піднятий на духові нарід з нетерпінням чекав хвилі вимаршу, але як іти, хто поведе й хто далі буде доводити.

- А ось Опанас Кравчук, його знають, що він людина совісна і розумна - нехай нас веде.

- Веди, веди нас, загуло навкруги.

- І Кравчук повів - зновже не поміркував, що то з того буде.

Зрайчане рушили на Городище. Там знов гуло як на весні в улію перед відлетом рою.

З Городищ вирушили всі, прилучившись до Зрайчан.

А далі те саме було і в Косівці, через котрі проходили повстанці.

В Скибенцях Лісних повстанців була вже така велика кількість, що їх треба було рахувати не сотнями, а тисячами. Майдан не вміщував всіх повстанців.

Гов! Залунав голос Кравчука, таж це море, ади та щож я буду робити. Ні шановна громадо, коли вас було пару соток, то я ще надавався вам за провідника, але зараз, пробачте, не по моїй силі керувати такою громадою. Ні, так не йде. Виберімо собі мої любі знаючого військове діло старшину, котрий-би міг дати всему раду.

Послухалася громада, почали розглядатися по між себе розшукуючи того старшину, котрий міг-би провадити ними і дати всьому лад. Тиша запанувала, так, що і жужання пролітаючої мухи можна було почути.

І ось нарешті голос з натовпу: Хорунжий

Сніцарук нехай обіймає команду.

Сніцарук... Сніцарук поведе нас - почулися голоса.

Слава... нехай живе Сніцарук—Отаман!

Слава Сніцарукові! Слава!- загриміла громада.

Сюди Сніцарука, нехай побачимо який він. На головне місце нехай вийде Сніцарук. Нехай дає наказ... Нехай веде нас на Кашперівку.

Громмада рвалася на Кашперівку тому, що в тому селі на цукровому заводі загніздилися німці залогою і карний відділ москалів під командою капітана Аксакова.

Вийшовши з натовпу Сніцарук, оглянувшися на всі чотири сторони, уклонився, трохи помовчавши, чи то для того щоби набратися відваги, / чи для того, щоби дати можливість заспокоїтися народові, а нарешті промовив:

-Дякую вам Вільне Козацтво Українське за честь, котру зробили мені вибравши мене за свого отамана. Але перед тим як повести вас, мушу зорганізувати і розбити вас по сотнях і попризначати сотенних, а перш за все, хочу знати, чи багато бойової сили і яку кількість мушу залишити в резерві, атому ласкаво прошу, всіх хто має зброю , станьте на право, а хто не має зброї, прошу відійти на ліво.

І от після кілька хвилинного тупотіння і переставання, залишилося на правому боці до 50 люда, решта опинилося на лівому боці.

Покачав Сніцарук головою і тяжко зітхнув. Хотів щось сказати, але в цю мить з правого боку розлігся голосний регіт, що звернув на себе

увагу цілої громади - подивився туди і Сніцарук.

Щож там таке, що розвеселило всіх в таку поважну, а з тим і грізну хвилю.

Між озброєними людьми, стояв ніяково озираючись хлопчина років 13-14 в великіх батьківських чоботях, в свитині що полами своїми волочилася по землі і шапці, котра спадала на самі вуха.

А ти чого тут, запитали його?

А москаля і німцяя бити! - відповів.

А деж зброя?

Ще не маю.

як ще, хіба маєш де заховану?

Ні.

Ну то може сподіваєшся купити?

Ні, грошей не маю!

Ну то деж дістанеш зброю?

А відберу у маскаля!

І оця відповідь розсмішила громаду.

Тоді до дитини підійшов старий сивий дідусь і беручи хлопчину за руку промовив: ходи сину, стань біля мене, пійдемо разом.

А як вас не візьмуть?

Ні, відповів дід, то як ми захочемо, то можемо їх не взяти і звертаючися до громади сказав: пробачте шановна громадо, що цей малий наробив стілько непотрібного клопоту. Це мій внук по синові - сирота. Батька його москалі замордували коли їздили реквізувати у нас збіжжа і худобу з отого "ревка" /ревкома- революційного комітета, селяне скоротивши його, казали ревко, а дехто вимовляв Ривка, жидівське жіноче імя/, а оце він прочувши, що повстанці ідуть бити москалів і німців і собі вибрався помститися на

москалях за смерть свого батька. Він і німцЄв, каже, буде бити пощо вони тримають руку москаля.

Всі притихли, а у де кого навіть сльози заблищали в очах.

"Помста москалям за неповинно замордованих", можно було вичитати на тисячу обличах.

Ще нижче опустив голову Сніцерук. І нарешті промовив: Шановна громадо! Бачите самі зараз скільки ми маємо зброї-заледве 50 рушниць і по де кілька до них набоїв. Німці і москалі озброєні від ніг до голови. І простимо ще оцій дитині, котра запалена пімстою за смерть батька, але тяжкий і великий гріх булоби нам дорослим виступати без зброї. Отож як бачите немаємо ми з чим іти на ворога. Чи не буде цей наш похід на ворога виглядати так як ніби ми зібралися кинутися на сонце з мотикою? Ні, шановна громадо, не душугуб я, щоб повести вас безбройних на ворога котрий міцно озброєний. Отже моя рада така: Тих хто має зброю, нехай Господь благословить на святеє діло боротьби з ворогом. Вони нехай їдуть і прилучаться до тих повстанців котрі як і вони мають зброю. Миже котрі немаємо зброї, воля неволя, а мусимо наразі покинути мрію про виступ. Отож пропоную вам розійтися по домам, не кажу, знов цим, що ви маєте сидіти за припічком склавши руки. Ні, робота буде для кождого, хто буде мати до неї охоту. Памятайте те, що повстанців мало і їм кидатися в отвертий бій неможна. Вони можуть нападати на менші і слабші відділи і розбивати їх вщент, але зараз же в великому поспіху треба буде здійматися з того місця постою. Отож будуть потрібували в кождій

хвилі підводи. Та і святим духом наші повстанці жити не будуть, треба завести харчову повинність, збирати і достарчати харчі. Тож треба так зарядити, щоб необхідна кількість підвод завше була на поготівлі. Далі буде праця: розвідки, підбирання ранених і забитих повстанців. Збирання залишеної ворогами на полі бою зброї. На підбирання зброї треба звернути найпильнійшу увагу, тому, що зі збільшенням зброї ми зможемо збільшити і повстанчий відділ, тоді як з зменшенням зброї і відділ повстанців буде зменшуватися.

Він скінчив, опустив низько голову і відійшов на бік.

Довгу хвилину стояли люди ніби поражені блискавкою, так всіх присутних вразили слова правди хорунжого Сніцарука.

В задумі і мертвій мовчанці почали росходитися, кождий з жалем в серцці, що йому не довелося стати до борні з ворогом.

А щастливчики, котрі мали зброю вишикувалися по військовому і вирушили на сполучення до инших повстанців.

Оттака була перша спроба повстання по селах. Але не дивлячися на те, що не всі мали спроможність стати в шереги борців, кождий залишившийся без зброї пильно стежив за рухом ворога і повстанців і була для кождого неімовірно велика радість, коли він допадав до зброї.

Не можуть скаржитися москалі чи німці, що їх зброя марно пропадала на широких ланах України, ні її використовували наші люди. І обходилися з нею не согірше, а то і краще як найбільше ретельні вояки, котрі за час побуту в війську призвичаїлися під примусом обходитися як

належиться зі зброєю, а наші люди робили це без жадного примусу.

І з кождою утратою в шерегах ворогів, зростала наша повстанча бойова сила.

З вівторка на середу перед Вознесенням вночі відділ в 100 чоловіка під командою Гребенка вдерлися до Лучанської цукроварні де кватерував карний відділ в 50 москалів з одною гарматою і трома кулеметами, перерізали всіх карателів.

Таким чином перший повстанчий наскок удався Гребенкові без жадних страт з боку повстанців і незалишенням в живих ані одного ворога.

Здобич як гармата, кулимети і рушниці, котрі дісталися до рук Гребенка, підсилили збройно повстанців.

Покінчивши з карним відділом і озброївши придбаною так легко зброєю повстанців, Гребенко розіслав повстанців - гонцями до позісталих в резерві як в його селі Лісовичах, так і по других селах повіту , повстанчих відділів з наказом негайно повести наступ на Таращу, а сам маючи одну 3-х цалеву гармату з 200 набоями до неї, трома кулиметами і до 70 чоловік добре озброєних, о другій годині вночі, лісом графа Браніцкого, підступивши з боку предмістья Зарічча до самого міста Таращи.

Німецька залога складалася з 400 вояків не сподівалася ніякої небезпеки і виставила звичайні варти, де рахувала необхідним, разом з карним відділом спокійненько спали.

О четвертій годині в середу німецька варта прийшла до криниці /німці боялися, щоб часом, хто з місцевих людей не помстився на них і не

отруїв в криниці воду, а тому як в день, так і вночі виставляли варту/, що знаходилась на кінці міста від села Зарічча на зміну двох вартових, яких знайшла забитими. Два трупи лежали недалеко криниці в одній біливзні без зброї і верхнього одягу, котрі з чобітьми були забрані невідомо ким.

Про цей випадок варта негайно сповістила свого начальника залоги і за хвилину вся німецька залога була на ногах.

На окраїни міста, були послані розвідочні відділи; та розвідка, що була послана в бік Зарічча, підпала під обстріл з лісу - рушничним вогнем. Підібравши одного раненого ця розвідка спішно відступила до міста. Тоді німці розмістивши свої кулимети на найвищих будинках міста, відкрили по тому районі ліса, звідкіля була обстріляна розвідка, сильний кулиметний вогонь. В відповідь на той вогонь з лісу заквокав "Максим" і перепалка роспочалася.

Німецький старшина дозорець, що стояв на каланчі, зауважив в свій далековид, що з боку міста Нівшоватої, лісом проходять великі сили озброєних людей. Тоді частина німецьких кулиметів перенесла свій вогонь по тих районах, але кулимети руху спинити не могли і ліс як графа Браніцького, так і графа Млодецького наповнявся озбройними силами.

Німецький дозорець, котрий від раннього проміння сонця, не міг розібрати, що то за зброя вилискує і уважав за наїжені багнети, в той час як в дійсности то були вила і лопати в руках повстанців, тоб і алярму великого не пі-

доймав би і німці надармо не витрачалиб набоїв і не збільшували-б алярму і не наводили-б паніки між москалями, котрі дуже охоче йшли на села битися з безбройним і безборонним селянином, зараз почувши про наближаючуюся страшенну силу озброєного люду, почали намагатися від німців якнайскоршої евакуації і відвороту, щоб не бути відрізаними від світа.

В Таращі в той час було 1 баталіон 44 регіменту німців при 40 кулиметах "кольта" і 300 москалів карного відділу, при 40 кулиметах "максима" і трох польових гарматах з великою кількістью до них набоїв. Сила досить поважна, котра моглаби устояти і в десятеро більшій кількости неозброєній і нездисціплінованій силі повстанців. Але непевні того, що то за сили і крім того підюджувані москалями, котрі набралися доброго страху, почалися наради що до відвороту.

Тим часом німці на швидко виставили довкола міста Таращи застави: В бік Білоі-Церкви, Вернигорщини, Козаківки, Зарічча, примушуючи карний відділ обсадити берег Великого ставка і шляхи які ведуть на Мулівщину і до станції Вільшаниця. Але настрій у переполоханих не уляг і німці зарядили спішну евакуацію.

Гребенко довідавшися, що німці і карний відділ заміряють опустити Таращу, обсадив правий берег Великого ставка, правий берег Боркового ставка і правий бік шляху який веде до станції Вільшаниця, рахуючи, що відворот буде по Вільшанецькому шляху.

О четвертій годині пополудню, вся німець-

ка залога і карний відділ, а також і вся повітова і адміністративна влада, почали утікати в напрямі Білої Церкви.

Залишаючи Таращу, німці взяли з собою заарештованих гетьманскою владою двох бувших діячів зза Центральної Ради: Голову повітової Земельної Управи Ілька Борщука і його секретаря, яких виїхавши за Таращу, поставили над ровом і розстріляли з кулимета.

Борщук в той мент, як старшина подав команду до стрілу, нагло упав до рову, так що кулі просвистали над головою не поранивши його. В той мент як зараз же за ним бувший секретар звалився до рову праві що пересічений кулями.

Німці певні себе, не потрудилися оглянути трупів і впевнитися чи вони забиті, залишили їх і пішли далі.

Борщук плазуючи ровом, добрався до ставу, переплив його і таким чином уратувався від смерти.

Гребенко зобачивши, що німці утікають не на Вільшаницю, як він це припускав, а на Білу Церкву, взявши до пятьдесят чоловік добре озброєних повстанців - пішов в обхід через Мулівщину і став обстрілювати утікачів, прислідуючи їх аж до села Троцького.

Але пізня година вечора примусила повстанців, котрі до ночних боїв не були призвичаєні, припинити дальше переслідування.

На другий день з розсвітом, повстанці відкрили гарматний вогонь по селі Троцькому, що примусило переляканих німців і москалів-карателів до дальшого відвороту на Білу- Церкву.

У повставших Таращанців запалу до боротьби було аж занадто багато, але зате була об-

маль зброї і набоїв і це остатнє примусило припинити дальше переслідування відходячого ворога, котрий уникав дати бій. Так, що Таращанщина звільнилася від своїх ворогів без найменших страт в людях.

Скілько було забито і ранено з ворожого боку, того виявити годі було, тому, що німці своїх ранених і забитих не залишали, а підбирали і відвозили на санітарних возах.

Прогнавши з Таращанщини німців і москалів і повернувшися до Таращі Гребенко оголосив себе "головнкомандуючим" на занятій теріторії і видав наказ про загальну мобілізацію.

Але серед селян почулися нарікання на Гребенка, що він як бувший московсько-большовицький комісар, потягне нарід знов у неволю тільки не білого, а червоного москаля і так ніколи не спроможуться вихопитися від московської авантури.

Тоді Гребенко в доказ того, що нічого спільного з москалями немає, видав відозву до селян, що він роспочинає боротьбу проти німців і гетьмана як московського прибічника і боротьба його буде за Центральну Раду, котру саме німці і москалі розігнали.

Після оголошення кличу за Центральну Раду, селяне з цілого повіту зачали напливати великими масами, крім того почали прибувати селяне- повстанці і з инших повітів, як Звенигородського і Васильківського.

Повстанці приїздили на власних конях, хто зі зброєю, а хто немав, а палав завзяттям постояти за Україну і її владу -Центральну Раду, прибували і без зброї.

Печево і готовий хліб напливав до Таращі цілими валками, це баби і старі діди, що не мали сили і спроможности стати в оборону своєї Батьківщини, посилали прохарчування для тих своїх, хто рідних, а хто і не рідних, але близьких сердцю дітей своїх, що піднялися на визвольну боротьбу проти катів- гнобителів. Нічого з харчів не бракувало, ані борошна, ані сала, ані ріжного рода круп і мяса, тільки відчувався великий брак зброї і набоїв, які думали селяне замінити своєю завзятістью і вірою в праве діло.

Не уплило і трох днів, як не тілько саме місто Таращa було переповнено повстанцями, але і поближні села були забиті повстанчими загонами.

Повстанців на третий день налічувалося понад 20.000 люда.

За утікаючими ворогами, повстанці послали розвідку, котра стежила за ворогами, до Білої Церкви, а повернувшися з відтам, донесла, що німці і москалі спішно погрузилися в потяги і відїхали до Київа.

Після такого донесення, керманичі повстанчого руху бачучи, що їм не зегрожує наразі нічого і немає ніякої небезпеки з боку ворога - приступили до організації мобілізованих селян.

Протягом десяти днів було сформовано вісім полків піхоти і оден полк кінноти, для яких на превелику шкоду не було жадної зброї. Люди тих сформованих полків, після того, як перший войовничий запал пройшов, трохи прохололи і побачивши безцільність наражуватися на заги-

біль не можучи дати хочай паршивенької відсічі ворогові, почали домагатися від своїх провідників зброю.

Гребенко заспокоюючи їх казав, щоби вони почекали де кілька днів, бо є відомости, що з Катеринослава має надійти поміч в кількости 40.000 озброєних робітників, які везуть з собою необмежену кількість зброї і набоїв, так, що буде для всіх, та щей і залишиться.

Тим часом дні минали, а робітників, ані обіцяної зброї не присилали, та і самі не дуже, як видко, поспішали.

Між тим серед повстанців почали проходити чутки, що для ліквідації повстання іде на Таращу велика кількість німців і що вони не маючи зброї можуть бути всі знищені - почали хвилюватися і нарікати, що їх даремно відірвано від праці і кидають з мотикою на сонце.

Гребенко бачучи, що він зробив велику помилку оголошуючи загальну мобілізацію, тим більше, що зброї він ніякої не посядав, а дістати її як він собі міркував від большовиків, не було ніякої надії і можливости, а тут прохарчування такої великої кількости повстанців, ставало, що раз труднійще, тому що грошевих засобів не було, а добровільні жертви, хоч, що правда не переставали приходити, але їх що раз меншало.

Не бажаючи обурювати проти себе селян, щоб в слушний мент знов їх визискати - Гребенко оголосив демобілізацію, роспускаючи селян до першого заклику, кажучи: " як тільки прийде зброя, то я вас негайно закличу, а зараз ідіть до дому, до господарської праці".

Роспустивши мобілізованих селян, Гребенко

лишив при собі тілько тих, котрі мали при собі зброю, а таких набралося до 500 люда.

Місто Таращу Гребенко тримав під своєю владою протягом 18 днів.

Двадцять восьмого травня в пятницю о годині 11 ранку з боку станції Вільшаниця, в селі Керданах показалися кінні німецькі стежі, по яким повстанці відкрили рушничний вогонь, після кількох стрілів, німецькі стежі зникли.

В суботу 29 і неділю 30 травня ті самі стежі, то показувалися, то знов зникали.

Гребенко довідався, що з Ростова н/д. стягнено сему німецьку дивізію, яка вигрузилася на станції Вільшаниця, веде наступ на Таращу, він в неділю о годині 11 ночі залишивши місто і відступивши в своє село Лісовичі перебував в великому заклопотанні.

В понеділок 31 травня о годині 9 рано німецькі стежі вступили в Таращу, а о годині другій, ціла 7 німецька дивізія прибула до Таращі і видала наказ, щоби населення протягом 24 годин знесло до міської управи всю зброю, причому сказано, що по 24 годинах буде зроблена рйквізиція і вкого знайдеться яка будь зброя, то той негайно на місті буде розстріляний.

Ходили чутки, що німці будуть шукати сховану зброю при допомозі магнету. Населення боячися того чародійного магнету - зносило хто що мав при собі в хаті зі зброї.

Гребенко зауваживши, що німецькі стежі наближаються до села Лісович, опустив своє село і удався з повстанцями до Великого Яру який зветься в народі Калиновим Кущем.

В середу другого червня в ночі німецька дивізія розгорнувшись повела наступ по цілому повіті.

Повстанці довідавшися, що в напрямі Великого Яру, або так званного Калинового Куща веде наступ німецька кіннота, обсадили той яр зі всіх боків, залишивши вільний шлях, що провадив через яр.

Коли німецька кіннота спустилась в самий діл яру, тоді повстанці замкнули вхід і вихід шляху і відкрили по німецькій кінноті густий рушничний і кулиметний вогонь, наслідком чого було забитих і ранених понад 150 німецьких вояків.

Повстанцям від того бою дісталися трофеї: 70 штук коней, до 100 рушниць та стількиж шабель, а також німецького одягу, що повстанці поздирали з забитих. Кільком іно німецьким вершникам удалося втікти і повідомити о тім штаб дивізії, який негайно вирядив до Калино-~~вського~~ вого Куща піхоту і артилерію.

Німці уставивши гармати на позиціях, відкрили по Яру сильний гарматний вогонь, а піхота повела наступ на повстанців.

Бій трівав від девятої години рана, до пізньої години вечера.

Повстанці користаючись сутінком ночі, без жадних стат в людях, відступили і роспорошилися по селах.

В суботу пятого червня до Таращі замість карного відділу - гетьманською владою була прислана державна варта в кількости 350 осіб, штаб котрої розмістився в державному винному складі.

Їдучи до місця росташування, декотрі з державної варти вимахували рушницями і шаблями - грозили і викрикували /матіркували по московськи/ " ми вас большовиків всіх знищемо".

Тим часом німці гадаючи, що повстанці утікають дальше в глиб повіту - поволі і дуже обережно посувалися в напрямку Звенигородського повіту, лишаючи по містах і селах свої залоги.

Роспорошені повстанці зобачивши, що німці пішли дальше в повіт, знов почали негайно збиратися до купи.

В суботу над вечір / в той же самий день, коли прибула державна варта/ повстанці підійшли до Таращі і росташувавшись в лісі графа Браницького вислали до міста розвідку, яка мала виявити що діється в Таращі.

За деякий час розвідка повернулась і донесла повстанчому штабові, про прибуття державної варти і про місце її росташування як штабу, так і людей.

Повстанчий штаб добувши такі відомости, негаючись зібрав всіх повстанчих ватажків на нараду, на котрій було вирішено повести наступ на місто.

Перед наступом повстанці були поділені на чотири відділи, завданням яких було захопити шляхи: 1/ Вільшанецький, 2/ Улашівський, 3/ Лісовицький і 4/ Ківшоватський, який веде через ліс графа Браніцького.

Коли були захоплені всі згадані шляхи, тоді по умовленому завчасу знаку, пунктуально о десятій годині вечера було дано чотири стріли, після яких повстанці пішли в наступ і

заняли місто без жадного стрілу, дякуючи тільки тому, що державна варта не сподіваючись жадної небезпеки спокійно спала, а здебільша з похмілля в першій хвилі не могла прочуматися.

Повстанці зайняли місто, почали крітаву росправу з гетманською державною вартою, що трівала до першої години пополудні. Трупи валялися по вулицях міста, по заїзжих дворах, та жидівських хатах. Щастливих людей з державної варти, якім удалося урятувати своє життя лишилося дуже мало, але і то дякуючи тільки тому, що вони кинулися до води Великого Ставу, переплили став, а далі лісом добралися до колійового двірця Вільшаниця. Жиди візники, що поверталися в неділю рано зі станції, оповідали, що бачили небільш як двадцятьох осіб, які над ранок прийшли на двірець босі в мокрій забагненій білизні.

Так помстилися повстанці на державній варті Скоропадського, за тє катування і знущання які провадили німці і гетманські карні відділи над беззбройним людом. Нехай це буде називатися і жорстока- звірська помста народня, але вона і сотої долі не мала тієї жорстокости і того варварства, яких допустилися були московські карні відділи гетьмана Скоропадського. Тому, що забити свого ворога відразу, не причиняючи йому муки, як здирання шкіри, або шомполізування / биття шомполами; це є грубий о 5-6 меліметрів сталевий дріт, що служив до прочищення люфи рушниці з гвінтом на прикінці і носився завше при рушниці/, чи напасти і гвалту-

вання яких завше допускалися москалі перед тим як замордувати свою жертву.

Тому і історія не може осудити цих народних местників, межи котрими була переважаюча кількість селян, що спробували на власній шкурі тієї панської ласки гетманців.

Покінчивши росправу з державною вартою, Гребенко зізвав до мійської управи радних думи від жидівського населення і наложив на всіх жидів контрибуцію в висоті 40.000 карбованців і наказав, що та контрибуція має бути складена на протязі двох годин, бо в противному разі він дозволить своїм повстанцям добувати собі харчі своїми власними руками.

О третій годині принесено і дано Гребенкові 20.000 рублів, пояснюючи, що решта 20.000 рублів збираєтся і за годину часу буде зібрана і буде вручена йому.

Не успів Гребенко ще роспустити радних по решту грошей, як тут розвідка його донесла, що на шляху зі станції Вільшаниця їде німецька, панцерка, а за нею на пяти тягарових самоходах їде відділ німецької піхоти, а по шляху з Білої Церкви, веде наступ теж баталіон німецької піхоти.

Гребенко негайно дав распорядження збільшити стійки на Мулівщині і Глибічку, а решту відділу згрупував і почав відходити в напрямку села Лісович.

Як тільки німецький панцерник показався на Мулівщині - повстанча стійка відкрила по ньому рушничний вогонь, але затримати панцерки їм не пащастило, тому,що німці так обсипали

повстанців кулиметним вогнем, що вони мусіли поспішно утікати.

Під час стрілянини, німці підпалили бензиною два господарських будинки і не давали людям можливости їх гасити, або ратувати з вогня.

О третій годині Тараща майже була занята німцями, а в той час жиди-радні думи принесли решту контрибуції Гребенкові, який взявши гроші, видав їм поквитування, а сам вийшов з Управи спокійно поміж німцями пійшов в напрямку свого села Лісович.

В Понеділок рано, німці почали зганяти людей з міста і околиць для підбирання і закопування трупів залишившихся після Гребенківської росправи з відділом державної варти. Після уборки трупів німці окопалися і залишилися в Таращі.

Гребенко відступивши в своє село Лісовичі прийнявши оборонну позіцію, чекав на наступ німців.

Гребенко, своїми досить кумедними і зухвалими вибриками, дуже частенько турбував німецьку залогу підкидаючи її ріжні листи, в яких то загрожував наступом, то запрошував до себе в гости. Були і такі курйозні випадки, що Гребенко переодягавшися в селянську одіж, приходив з лопатою і помогав німцям копати окопи.

Як тільки німці довідувалися, що Гребенко відвідував їх окопи, вони негайно ті окопи залишали і копали нові. Наслідком чого німцями було попсуто багато дуже гарних мійських садків.

І так бавилися в цюцю- бабки повстанці з

німцями аж до жнив.

Німці згідно умови мали вивезти з України відповідну кількість збіжжа.

Почались жнива, а з ними нависли в повітрі чорні хмари - грозові, котрі ось ту-ту заворушаться, а з них заблисне блискавка, розляжеться могутній і міцний грім, що порве за собою бурю і повінь, котра нищить на свойому шляхові все живе. В повітрі наразі все завмерло. Завмерла нібито і жива діяльність повстанців. Люди не йшли на роботу в поле, хоч збіжжа давно просило серпа і коси. Наспіли грізні накази коменданта залоги, до хлібмого державного бюра, щоб збіжжа яке належиться згідно умови німцям, звозилося землевластниками до Таращі і здавалося на зсипному пунктові. Але того наказу бюро виконати так відразу не мало спроможности, тому, що селяне за жадні гроші не хотіли іти працювати на дідичні лани, а ті, що понавозили дідичі з других місцевостей відмовилися стати на роботу, кажучи, що їм повстанці заборонили. Виходило, що владу в повіті мали не німці і державні чинники, а повстанці. Тоді німецьке командування для охорони тих робітників, які працювали по маєнтках, визначило від своєї залоги охорони, завданням яких було боронити тих робітників від повстанчого террору, а в дійсности більше для того, щоб примусом, під загрозою зброї, заставити тих людей стати до праці. Під німецьким багнетом праця тако-сяко йшла, але із того німці мало мали користи, тому, що що пан за день змолотить, то за ніч повстанці за-

беруть. Бувало так, що повстанці звечора нападали на німецьку варту розгонили її, а збіжжа розділювали між біднійшими з населення. Тоді німецьке командування посилало свою залогу, для винищення більшовиків /так німці охрестили повстанців/, хоч фактично, повстанці були діти села і большовизм їм був чужий і далекий, але німецьке засилля, так хотіло, щоб повстанці були большовиками, тому,що тоді перед світом вони мали-би виправдання в своїх звірських поводженнях. Повстанці теж не спали, бо як тільки німецька залога появлялась в повіті - вони зненацька нападали на них там, де німці найменше їх сподівалися. Після таких випадків німецька залога дальше в повіт не посувалася,а поверталася до місця постою. При кождім такім виступі німці мали страти забитими і раненими. А повертаючись до Таращі вступаючи до повітового міста зі співами і музикою викрикували: "Гребенка капут". Але цих "капутів" було так багацько, що населення міста, котре на перший раз повірило в цю вістку, пізнійше перестало вірити і казали: " Гребенко від вашого капуту не загине, а ось вас, лихо вашій матері хоч трохи, а дідько забрав."

Хліб який вивозили німці уже самі своїм транспортом і примусово реквізованими підводами, дуже дорого їм коштував, тому, що не тільки повстанці, але і все населення стало цьому на перешкоді і часто траплялися випадки, коли у реквізованих підвід нагло ломалося колесо, вісь, люшня, обривалися посторонки і инші повставали перешкоди, котрі не раз затримували се-

ред лісу цілу валку до пізньої ночі. Спочатку німецька варта терпеливо вичікувала на усунення перешкод і вирушення цілою валкою, але по де кілька разовому загубленні таких валок, повстанці зненацька нападали і відбивали у німців цілий транспорт. Після де кількох таких випадків, німці впрост на просто віз котрий псувався, залишали на дорозі і він після відходу німецької охорони з рештою валки, зненацька знаходив колесо в лісі і повертав домів уже під охороною повстанців. Спаяність і єдність між повстанцями і населенням була як найкраща і повстанці завчасу знали де приблизно з тим, а тим з фірманок має трапитися халепа і були завше на поготові. Свій хліб селяне, щоб він не попався в руки ворогам, не збирали з поля, аж до пізньої осени, а зібраний і не молочений хліб залишали в стіжках.

Опір в вивозі німцями збіжжа оказували не тільки на Таращанщині, але і по других повітах як наприклад: в Звенігородському повіті, де оперував повстанець Павловський, а на Васильківському - Шинкар. Про другі повіти не згадую, хоч їх була величезна сила по всій Україні, а згадав лише про цих два, з якими Таращанці мали звязок. А для тіснійшого з ними звязку Гребенко і свою резиденцію переніс з села Лісович, до міста Ставищ. Після такого угруповання повстанчих сил, вони могли оперувати на більш ширшу скалю.

Але німці намагалися всіма силами знищити повстанчі загони і з цією метою почали пересувати велику кількість свого війська в повставші

повіти. Під час пересування німецьких військ оден з ешалонів недалеко станції Погребищ, був оточений повстанцями Гребенка і Павловського і по тяжкому і крівавому бою зістав цілком знищений.

Таращанські повстанці цією побідою були дуже задоволені, але їх радість вневдовзі розсіялася після надходу з Васильківщини відомостей, що Шинкар зістав розбитий і мусів відходячи залишити свій повіт і податися за Дніпро, переховуючися від переслідування, не подавав про себе жадних вісток.

Німці бачучи, що Таращанський повіт не на жарти повстав проти їх сваволі і гетьманату, стягнули на Таращанщину досить поважні сили свого війська. Але не дивлячись на те, що сила їх по зброї перевишала в сто крат сили повстанців, не могли розбити їх. А повстанцям і на гадку не приходило складати зброю і йти з повинністью, просити ласки у своїх ворогів. На відозви гетьмана і загрози німців, тільки посміхалися і казали: " О, ні, так дешево не віддамо себе. Будемо битися до задину. Все одно кари нам не минути, тож ліпше загинути на полі слави, аніж гнити в вязниці, чи бути розстріляним, як той півень зі звязаними руками. Або пан, або пропав, - чулися голоса." І билися з завзятісьтью. Сили німецьких військ збільшені і зміцнені свіжо прибуваючими відділами, гонили по стопам повстанців, але ці завше умудралися проскovзнути їм що називається з під самого носа. Бувало проходили місцями постою німців і заходили зненацька на тили, несподівано нападали на ворогів з тієї сторони, з котрої їх ніколи не сподівалися.

Траплялося так, що повстанці бували оточені зо всіх боків - нагло зникали і нападали десь в

ярах на поспішаючих в допомогу відділам німців котрі оточували повстанців. І як би ми жили в тих віках коли по нашій землі водилися ворожбити, то цих лицарів назвалиби характерниками, але зараз, то була їх спритність, а до того щей велика допомога місцевих селян, котрі провадили розвідку і таким робом давали повстанцям вислизнутися з матні.

Щось подібного було в селі Зрайках.

Маршеруючи по повіті повстанці о годині восьмій вечера примандрували до Зрайок, де рішили відпочити, знаючи що змилений німець як і женеться за ними, то напевно подався в протилежний бік, а тому раптового наскоку не боялися, тим більше, що знали, що німці в ночі не відважаться вирушати з села в лісисті місцевости. В селі Зрайках повстанці довідалися, що в селі Кашперівці на цукроварні стоїть баталіон німців з 8-ма бомбометами, а в місті Тетієві розташований цілий полк 7-ої дивізії з чотирма ~~[illegible]~~ польовими гарматами.

Не мало робив дурниць Гребенко, які шкодили не тільки повстанцям, але і селянам. Так зробив він і зараз.

Одержавши відомости, Гребенко уставив на Хвощаній горі свою трох цалеву гармату і дав по селі Кашперівці кілька стрілів. Цей крок був нерозсудний уже тим, що по перше дали знати німцям про місце постою повстанців, по друге спровадили на село Зрайки халепу, а по третє те, що стріли недали жадного винику, бо до села Кашперівки було девять верст, а на таку віддаль стріли не долітали.

І коли німці, що гонили по пятам Гребенка за-

вше заводилися, то зараз Гребенко сам дав про себе знати як ніби ідучи їм на руку виявляючи стрілами з гармати про місце свого постою.

Зачувши стріли зі сторони Зрайок, німці не заставили себе довго ждати і коло четвертої години рана, великою силою піхоти оточили зо всіх боків село Зрайки і з тієїж Хвощаної гори зачали закидати село бомбами з бомбометів. Ці стріли страти в людях не зробили, але шкода матеріальна від них була велика. Бомбами запалено було декілька стодол, а в ставку наглушили велику силу риби, але переважаюча більшість стрілень, розривалася по городах не роблячи жадної шкоди. Селяне не дивлячися на грізну хвилю, з такої стрілянини глузували з німців кажучи: "почав німець моркву рити своїм залізним рилом".

Зненацька заскочені німцями повстанці, котрі такого наглого нападу не сподівалися, були призвичаєні, що німці після декількох ночних неуспіхів в боротьбі з повстанцями, почали уникати нічних маршів, а тим більше на таке віддалення не моглиб так вчасно прибути, але завелися,- німці цим разом відважилися виступити в ночі, а повстанці по звичаю розташувалися по хатах - безпечно відпочивали і до оборони не були підготовлені. І наколи-б німці мали більше відваги і ввійшли-би в село, то всі повстанці були-би забрані голіруч, без бою, а так у німців забракло відваги й вони щойно після обстрілу з бомбометів, почали наступ піхотою на село.

Тим часом повстанці зібралися і приготовилися до бою. Тяжко було би повстанцям вихопитися з цієї матні. Оточені зо всіх боків переважаючою кількіс-

тью німецких військ, видко було, що всі скупчені сили повстанців не спромоглися-б відбити наступу навіт на одному з відтинків. Але повстанці не упали на духові, а згруповали цілий свій відділ на майдані в намірі йти на пробій.

Селяне, що ненавиділи німців, а співчували повстанцям, які билися за їхні загальні кривди і були діти села, завше йшли на руку повстанцям і допомогали їм во всьому, так і цим разом повстанцям дуже круто прийшлося-б якби не селяне, котрі не гаючи часу пійшли на зустріч своїм братам.

Селянки як старші віком, так і підлітки прийнялися за досить небезпечну роботу - розвідку. В ролі пастушок пішли на всі сторони на оглядини ворожих - німецких сил.

Тим часом повстанці шикувалися до прориву - підготовили потрібну кількість підвід.

Незабаром наспіли від розвідки - селянок донесення, що найслабше обсаджені німцями позиції, то шлях який сполучує село Зрайки, з селом Брідком.

Після цього донесення повстанці розвернулися в лаву і цілою силою вдарили на німців. Ті не сподівалися такого раптового натиску, подалися в бік Хвощаної Гори, залишаючи своїх чотирох забитих і велику кількість раненими.

Повстанці зробивши прорив, посідали на підводи, хутким вимаршом подалися через села: Брідок, Матвіїху, Василиху, Янишівку і далі на Ставище.

Німці, котрі до цього часу завше старалися переслідувати повстанців, зараз на превилике диво, не подалися в погоню за ними.

Коли повстанці вирвалися з тієї матні, то і тоді навіть коли з боку села но було вже чути ка-

дного стрілу, німці в такому самому бойовому порядкові в якому оточили село, робили наступ долі звужуючи, що раз більше бойовий перстень. Нарешті не маючи жадного спротиву, увійшли в село і почали виганяти з хат старих і малих в центр села на майдан. Поставивши селян в шереги, рахуючи по черзі кожного десятого били нагаями без милосердя. Почалася бойня невинних, били й таких, що ще не мали сили підняти рушницю - недоліткків, не минали й таких, що вже були позбавлені сили носити зброю - старих сивих дідів і інвалідів. Нікого не оминула ласка німецьких сатрапів, били як озвірілі дикуни з якоюсь насолодою, присмоктуючи "ґут-ґут" коли з молодого неокріпшого фізично тіла юнака від удару нагая юшила кров.

Це катування справляло німцям приємність. Не було в них видко культурних і цівілізованих людей Європи, вони були подібні до азіятсько-монгольских орд середньовіччя, котрі катуванням домагалися від своїх офір признання де є заховане добро полоненного.

Не помогли ані прозьба, ані інтервенція пан отця і вчитилів, а також і більш поважних і впливових людей. В людському тілі німця - бусурмена виявився звір-кровожадний, ненаситний.

Коли все село було змасакроване, тоді тільки німці залишили бойню не ізза того, що їм обридло дивитися на окрівавлених напів-живих своїх офір, а тому, що не було вже кого мордувати.

І за цю ласку, що учинили селанам наклили на свої офіри данину /контрибуцію/, а як на той час, то досить велику, бо наказали зібрати аж десят тисяч /10.000/ карбованців, а крім того, з кожної

хати по пять яєць і по одному фунту масла. Все це наказали зібрати на протязі трох днів і доставити разом з грішми до села Кашперівки, до місця постою німецької залоги.

Після зараджения про конрибуцію, німці щоб часом селяне їх не ошукали на пару яєц чи на чвертку масла, вибрали щонайбільше поважнійших і заможних селян не виключаючи й інтелігенції в кількости 20 осіб забрали їх з собою заявляючи що ці селяне будуть заложниками до тих пір, аж доки село не достарчить всієї контрибуції. До того щей загрозили, що на випадок, як би німці зауважили що найменший прояв збройного руху в селі, то тоді ці заложники будуть всі розстріляні.

Горді з такої побіди над безбройними селянами, упившися невинною кровлею, вампірам мало було катування, вони захотіли за свою працю заплати, а до того щей людського мяса і забрали заложників.

Бідний Український многострадальний народе, ти, що перебував віки в неволі татарській, московській і других народів, забажав визволитися з тієї неволі запросив до себе в допомогу культурного і цівілізованого німця, котрий замість того, щоб допомогти тобі відбудувати твою власну державу, почав панувати над тобою. Порахував тебе своїм невільником, почав обходитися з тобою гірше як з псом і це тобі подяка від культурного варвара за те, що ти своїм хлібом спас цей культурно- дикий нарід від голодної смерти, за те, що ти своєю крівавою працею не

дав загинути варварам- за це тобі заплатили німці нагаями, розстрілами, мордом і туртурами. І ти народе Український, що шукав справедливости поміж людьми чужої раси, не найшов та і не найдеш її нігде.

Намарно шукавись правди, намарно покладався на сумління, намарно надіявся на справедливість. Забувись єси, що на цьому світі одна правда - то є правда багнета, одна справедливість- то є збройна сила. Забувись єси, що в цей вік істнує лишень одно право- право дужчого. І за це дорого ти заплатив не тілько працею рук своїх, а і шкірою своєю. Крівлею окропив ти свій необачний крок, трупами своїх дітей і батьків устелив ти шлях чужинцям до своїх дорібків і скарбів. Але ти надіявся ще, шукав ще справедливости і покірно ніс данину варварові бажаючи хоч цім розворушити його черству і жорстоку душу.

У визначений немцями термін, селяне доставили до місця постою своїх гнобителів контрибуцію як грошима, так і натурою.

Здавши свій дорібок, почали просити німців щоб їм згідно умови було видано заложників.

Але німці крім дикунства відкрили зараз і свою підлу душу. Вони брехали кажучи, що заложникив беруть до часу знесення контрибуції, а зараз коли контрибуція була знесена, заложників не випущено, а над селянами насміялися і випровадили за ворота.

Проходили тижні за тижнями, а селяне- заложники мучилися в вязниці, їх не думано випускати

Варвар і ошуканець - німець гноїв безвинних людей в вязниці, без жадної потреби і цілі.

Громадяне хвилювалися, але що могли зробити? І от вирішено. Село Зрайки вибрало з поміж себе делегацію, котра в імени громади почала оббивати пороги німецького командування просячи про звільнення заложників. Але їхні прозьби залишилися без наслідків.

І нарешті їм сказано, що їх старання надаремні, якійсь новопризначений комендант заявив, що над заложниками має відбутися суд, і тільки він оден може покарати, або звільнити заложників.

Селяне зжахнулися. Нечуване ніде в світі надужиття над правом людини.

Почали молити коменданта: "Пане коменданте, таж це в нічому не повинні люди, защо їх мають судити? Чиж ми невплатили всіх грошей, чи ми хоч пару яєць, або хоч лут / міра ваги фунт має 32 лота, селяне вимовляли лут/ масла не донесли? чи ми не виконали всіх вимог ваших. Тож чого ще вимогаєте від нас? Але комендант нічого не вимогав йому хотілося познущатися над своїми єфірами.

Ані мольби, ані слізні прозьби не помогли, не зворушили вони в німцеві сердця, не було там і справедливости.

Бездушний, дикий німецький капраль зіставсь твердим як кремень в своїх упертих і неслушних засадах.

Повернулися селяне додому з лихою вісткою, котра жахом пройняла все село. Але що урядити, де шукати справедливости? Влада на Україні належала німцям і московській старшині, котрі самі були порядними катами українського народу, а та лялька обрана ними за гетьмана сиділа в Києві

і змовлялась з москалями як би то знову приборкати Україну під московський лапоть /постоли/ і прилучення до „єдиної- неділимої московії". Тій ляльці, тому московському генералові було байдуже про те, що творилося по селах, він не чув і не бачив і не хотів того бачити, що Україна стогне під нагайом і шомполом капраля- німця, котрий рахував себе на Україні за пана і бога, а людність українську мав як за бидло, котре лише нагайом можна заставити коротися забаганкам німця і пана москаля.

Отож тим варварам, що вихвалялися своєю цівілізацією було за мало мордування людей, вони задумали ще проробити комедію над неповинними своіми офірами - учинили суд.

Суд нарешті зібрався, чим він мотивував, що він брав за оскарження проти селян, в чому було обвинувачення, так таки і залишилося нерозгаданою загадкою.

Може коли хто з наших людей перебуваючи в німеччині, як що не зістануть знищені акта частин 7 німецькоі дивізії, що була росташована в селі Кашперевці, довідається якими то брехнями користалися німці чинячи той дикий суд.

А брехні були жахливі, що видко з приговора того суда, тому що ті котрі не брали уділу в повстанні, не могли бути винні за вчинки других, та їх і не за повстання взято, а взято для того, щоб примусити селян внести наложену на село контрибуцію, а контрибуцію селяне на призначений час принесли, а тому і слушно домагалися і випрошували заложників, але їх не випущено і суджено.

Суд засудив. По приговору суда було розс-

тріляно 5 осіб, заслано на 10 років тяжкої вязниці одну особу , а на ріжні терміни від трох до пяти років тяжкої вязниці засуджено решту заложників. І за що? Чи ж селяне невиконали не правно вимогаємої у них данини? Тоді чогож ще треба було нашим гнобителям і дикунам. Крови? А чи мало вони напилися невинної селянської крови? Цього було їм за мало - її точили і з старого і з молодого тіла синів України. Крім крови варвари захотіли людського тіла- мяса. Та і мяса людського вони за час окупації мали в підостатку.

Оце праця і діла німців котрі прийшли захищати Україну від москаля!

В Серпні місяці місто Ставище було оточене зо всіх боків німцями і по двох денному гарматному бомбандированню міста і прилягаючого до нього ліса, Гребенка так притиснули зо всіх боків, що він не мав жадного виходу.

Під час того бою, Гребенко бачучи, що він оточений зо всіх боків ворогом, а також поніс велику страту в людях, як забитими так і раненими, скликав в палацу графині Браніцької військову нараду, на якій оголосив дальшу боротьбу на радянській плятформі, постановив опустити не тільки Таращу, але навіть межі України і податися до большовиків на московію.

На голоси обурення серед повстанців, що вони не за для того повставали щоб іти на послуги москалям, хитрий Гребенко почав переконувати їх, що зараз всяке повстання на України є не можливе, тому, що німці всі повстанчі загони понищили і залишилися тільки вони, а як і вони будуть і надалі опиратися, то у них проти перева-

жаючої кількости добре озброєного німецького війська, вневдовзі забракне набоїв, а тоді їх німці безбройних переловлять як тих куропатвів в осени при ранніх морозах.

Такі аргументи поділали на повстанців і вони рішили, що таке захистне місце, хочай би і на московщині конче потрібне, але все таки більшість повстанців не погодилася і вони обурившися, не чекаючи навіть кінця наради, опустили місто Ставище і розійшлися по повіті.

Решта, яка складалась з Гребенкового штабу, командного складу і людей яких переслідувала гетьманська влада за ріжні вчинки і злочини, як наприклад: за самочинне нищення лісу, розбір живого і мертвого інвентаря по маєнтках, а далі то і просто карний елемент, що мали нечисте сумління, як звичайні грабівники і злодії.

З таким збірним елементом в кількости не більше, як 300 осіб, Гребенко бачучи, що сили його майже зникли, спішно опустив Ставище і удався в напрямі Трепілля.

Знаючи, що Шинкаря ліквідовано, що німці вважають Васильківський повіт за очищений від повстанців, він вирішив пробратися цим повітом.

Німці переслідуючи відходячих повстанців мстилися на мирному населенні і багато тоді сел пустили німці з димом підпалюючи їх запальними гарматними набоями.

Опустошення яке зробили німці на Таращанщині впрост не піддається описанню.

Проходячи через Василькивський повіт, де уже нарід був добре поінформований, що Гребенко

большовик, селяне не дуже радо його зустрічали, а він сам оминаючи більші міста і трактовий шлях посуваючись глухими селами і хуторами, мусів для прохарчовання свого відділу провадити реквізіцію під загрозою зброї. За ріквізоване майно видавав квитки заявляючи селянам, що в невдовгому часі повернеться разом з большовиками і тоді большовицька влада по виданих ним квитках, буде виплачувати селянам гроші.

Хоч така потіха селян і не задовольняла, але бачучи наїжені багнети і не маючи спроможности ставити опору, мусіли приймати від Гребенка квитки.

Не зайвим буде зазначити, що Гребенко оперуючи в Таращанському повіті, мав невеличкий власний транспорт, який складався з власних селянських коней і возів. Цей транспорт служив виключно до підвозу амуніції і харчових продуктів.

Під час відступу, не всі повстанці були на конях, то для скоршого пересування людей - Гребенко по селах реквізував підводи, а що знов робив це в імені московсько-большовицької влади то не зустрічав симпатії в людях і підводи йому давати відмовляли, після чого він провадив примусову реквізіцію, і така реквізована підвода залишалась при таборі, так довго, як того було потрібно для Гребенка.

В Трепіллі переправившися на лівий берег Дніпра, повстанці посувалися вверх по Дніпру берегом до Київа.

Підійшовши під Київ, повстанці дали 3-4 гарматних стріли по місту, чим зробили велику паніку як серед гетьманців, так і серед німецького війська.

Зараз же німецьке командування зарядило оборонну позицію і вислало стежі, які повернувшись донесли, що то проходили большовики з Таращанського повіту під проводом Гребенка які пійшли в напрямку Полтавщини.

Німецьке командування довідавшися від своєї стежі, що то рештки повстанців, що зістали розбиті на Таращанщині, дало наказ всім залогам на Полтавщині, вжити всіх заходів для цілковитого знищення цієї уцілілої банди.

І дійсно наказ Головної Команди був виконаний. Німці у руках котрих був телефон і телеграф, а також транспорт залізничний і самоходовий, мали змогу скорше пересуватися і стежити за рухом повстанців.

Вневдовзі оточили Гребенка і майже цілком знищили. Самому Гребенкові з невеликою кількістю своїх прибічників пощастило втікти і він подався в Чернигівські ліси.

Повернувшіїся після розбиття уцілівші повстанці на Таращанщину оповідали одні жахи, про той німецький напад. Оточені повстанці, були взяті в такий перехрестний гураганний гарматний вогонь, котрого бувші участники світової війни не зазнали за весь час перебування свого на фронті. Не було клаптика землі, щоб небув засіяний шматками заліза від розриваючихся гарматних набоїв. Після більш як чотирох годинного такого гураганного вогню, німці не меншим рушничним і кулиметним вогнем засівали площу, почали насуватися на відбивавшихся з завзятістю повстанців, котрі і не зогляділися, як Гребенко зі своїм штабом утік залишивши їх без команду-

вання. А в хвилі коли була замічена утеча Гребенка і його прибічників, між повстанцями зробилося замішання і вони кидаючи свої позиції подалися, але пересічний вогонь у котрий вони попали, нещадив нікого і майже всі за винятком пари легко ранених осіб, що не подавали признаків життя, залишилися в живих.

Так німці росправилися з тими, хто не покорився їх "капральскому" пануванню.

Переховуючися в лісах, Гребенко, агітував серед селян, закликаючи їх до свого загону для боротьби з німцями і гетьманом.

Гетьманська політика з його карними віддiлами далася в знаки всьому населенню України, а тому і охочих помститися за свою кривду було дуже, а дуже багато. Але коли зібравшієся навколо повстанці почули, що Гребенко іде до москалів, так зараз же повстанці зникали, хоч що правда були і такі, що казали, а хочай би і до чорта в зуби, аби здихатися німців. Було багато і таких, що після перших днів революції, визволившися з вязниці за ріжні карні злочини, не спромоглися прийнятися за працю, а призвичаєні до життя на чужий рахунок, Зараз з появою німців побачили, що і їм не довго прийдеться гуляти на волі і грабувати, а тому, що не хотіли знову засісти за ґрати, охоче приєднувалися до Гребенка.

Цим було байдуже, деб не погуляти, чи на Україні, чи на московщині і таків набралося не мало і навколо Гребенка образовався доволі великий загін.

Тут же в Чернигівських лісах Гребенко спіткався з Шинкаром, котрий поволі пробивався до

прикордонної смуги де мав на меті стати на службу до Запоріжців і таким робом переховатися від німецько-гетьманської напасти.

Гребенко почав умовляти Шинкара приєднатися до нього і утворити відповідну частину, перейти кордон до большовиків, а там озброївшися, знову повернути на Україну. Шинкар спочатку на цю пропозицію не погодився, але після доводів Гребенка, що йому далі не устояти проти німців, а що мовляв, він і сам, комуніст, але Український /тоді була партія комуністів - боротьбістів України, що мала назву " Комуністична партія большовиків /боротьбістів/ України./ Доказував, що ліпше Україна большовицька, але все таки Україна, аніж московська, тому, що гетьман як московський генерал, тягне за "єдину неділиму". Нарешті предложив Шинкарові, що він буде вибраний командіром дивізії котру тут-же на Україні сформують і уже як військова частина підуть на службу свойому Українському радянському урядові, котрий що правда зараз є з захопленням німцями Харкова на еміграції в московщині і є нечинний, але коли при тому "уряді" знайдеться і його Українське військо, то він яко правний уряд, що опирається на збройну силу, буде мати право і роспочне свою діяльність, а слава і заслуга тих військових частин не тілько що попаде в історію, але і своїм урядом буде оцінена і винагороджена. Для мене, казав Гребенко, багато не треба, я хочу, щоб моє імя стало звістним і попало в історію, для того я буду керувати хочай би і полком, але дивізія котру ми сформуємо мусить наз-

ватися Таращанською, така назва має бути і в полках, тому, що і свою Таращанщину, я хочу потягнути зі своїм імям в історію.

Жадоба Гребенка попасти в історію дійшла до того, що він навіть як зрадник свого народу бажав попасти в історію.

Нехай мене і проклинають за зраду батьківщині і нехай історія заплямує моє імя, але все таки я попаду в історію і хоч моє імя буде не з славними, а таки буду я в історії.

Так не раз казав Гребенко між своїми близькими йому людьми.

Шинкар знов, хоч і не бажав йти на послуги москвинам, але повірив в Українсько-радянський уряд - поверховно погодився з Гребенком, а в душі все таки мріяв залишитися і з,єднатися з Запорожцями, котрі міцно стояли за Україну, під проводом відомого йому українського патріота Генерала Всеволода Петріва і там він думав знайти сховок для себе і своїх людей.

Після згоди Шенкаря, приступлено до формування частин.

З повстанців де і десятка люду не було Таращанців, сформували два полки якім дали назву: 1-ший і 2-гий Таращанські червоні полки, а з цих полків утворили дивізію, котрій теж надали назву "Таращанська Червона Дивізія".

На чолі першого полку став сам Гребенко, на чолі другого полку його перший помішник Ковалевський, а командіром дивізії, зістав вибраний Шинкар.

Новосформованій дивізії ~~німці~~ німці не давали спокою часто турбуючи її, а тому провід

рішив милити свій шлях. І так одного дня напрямок їх був пробратися на Полтавщину, то знов другого дня завертали на Чернигівщину, то знов направлялися на Суми і так, що німці ніяк не могли натрафити на їх слід, завше заганялися далеко в перед, а повстанці преспокійно прямували в другий протилежний бік.

Гребенко домагався, як найскоршого переходу на бік московський, а Шинкар відволікав, кажучи, що треба бути обережним і милити шлях, щоб німці нездогадалися, що вони мають переходити на бік москви і не обсадили завчасу того району в якому будуть вони переходити і таким чином, щоби не попасти в засідку. Доказував, що краще буде як вони спіткають по дорозі запоріжські частини, з котрими легче буде „порозумітися" аніж з німцями. Таке твердження заспокоїло Гребенка, котрий не підозрівав про справжній намір Шинкара. Але одного разу Шинкар дістав лист через посильного з котрим звірився своїм приятелям. Це був лист від генерала В. Петріва, котрий не радив Шинкареві входити в контакт з Запоріжцями, тому, що там зараз командіром є якийсь москаль, котрий на привеликий жаль носить те саме призвіще, що і він. Отож, щоб Шинкар не попався в халепу, то він його і попереджує. Не було тоді иншої ради, як тільки остаточно рішитися на відворот до московії і цей лист споводував до того, що в недовзі повстанці залишили теріторію України і подалися на службу москві.

По приході цієї дивізії до курська, москалі були дуже нею задоволені і видавши одяг і

зброю, дали наказ вирушити на Сибір проти Колчака, але дивізія від виконання цього наказу відмовилася.

За непослух большовики невеликими відділами оточили дивізію і хотіли її обезброїти і розформувати, але дивізія поставила опір, - розбила большовицькі відділи, після чого подалася до кордонів України.

Після невдалого розброєння і щоби затерти цей конфлікт, москвини помирилися з дивізією, поставили її на тилах і почали поповнення і доповнення.

Так лишаючи її назву до тих двох полків долучили ще чотири полки які також назвали іменами Українських героїв, як наприклад: полк Гонти, полк Залізняка, полк Трасила і полк Богуна. Хоч, що правда, ані одного в цих нових полках не було українця, як з шереговців, так і з кадрового складу, але це не мішало москалям для своїх провокаційних цілей надати цим полкам назву Українських героїв.

В невдовгому часі і ті два полки, що перейшли до большовиків зістали поповнені москвинами. А після московська чека запровадила при кождій сотні свої комячейки /комуністичні ячейки/ котрі швидко і метко росправилися з "мазепінським" сепаратистичним елементом, та так, що вневдовзі по тих українських частинах, майже цілком не залишилося Українців.

Гребенко свого добився, став звісним, але ганебної памяти в Історії Української Визвольної Боротьби, заслужив назву зрадника і прислужився

ворогам України до гноблення своєї батьківщини.

Можеб я ще не вірив-би, що в тих частинах не було українців, але коли в 1919 році, в Жмеринці, я попав в полон до большовиків, то мене полонила та частина, котра носила назву „2-й Таращанський полк." І я на власні очі переконався, що там не було не тільки моїх земляків з Таращанщини, але взагалі ані одного Українця.

Але про це більше ширше скажу тоді, коли буду описувати події з 1919 року. Зараз же приточив цих пару слів для того, щоби показати читачеві, що "Таращанська червона дивізія" була сформована з чужинців і складалася з людей, котрі про істнування України не мали жадного поняття. І їм були чужі і незрозумілі домагання нашого народу.

Оце правда про історію формування нашим ворогом москалем частин з Українськими назвами.

XXIII

Р Е П Р Е С І Ї

Після того, як німці виперли з Таращанщини Гребенка і про повстанців не було і чутки, здалосяб, що прийшов час на мирне і спокійне життя. Але це так здавалося. Німецька сваволя разом з московськими старшинами, що були в державній варті страшенно турбовали села. Селяне мусіли працювати на дідича гірше як за паньщини. Крім грошової контрибуції, на селян накладали трудову повинність, яку вони відбували на панських ланах і по панських лісах. Селяне мусіли до того ще платити ріжнородні правні і неправні податки, як не грошима то натурою, котру німці з більшою охотою приймали як гроші.

До речі сказати ними самими в Берліні фабрикованими грошовими паперами - царської копюри, котрими німці засипали не тільки Таращанщину, але і цілу Україну. Найбільше грошових знаків було випущено німцями царських десятирублівок.

Але мало того, що німці і москалі, впрост грабили населення, але і ті жорстокости котрими вони послуговувалися при росправах давалися селянам в знаки.

Так треба комусь було усунути ту чи иншу особу, зараз же зявлявся в штабі німецької залоги з доносом, що такий, а такий є большовиком, а німці були вже на поготівлі, хватали невинних людей і зараз же чинили польовий суд. Для цього суду не треба було великих доказів. Вистарчало одного свідка, щоб розстріляти людину, котра була хіба Богові душу винна.

Не кінчилося репресіями над поодинокими особами, катуванню і мордуванню підпадали цілі села.

На Таращанщині за часів наїзду німецької і московсько-гетманської орди, не було ані одного села, а по селах ані одної хати деб з ран катованого люду не тикла-би кров.

Вся людність стогнала від варварської росправи катів.

І так як на початку приходу німців нарід бачив в них своїх визволитилів з під московського ярма, так зараз гірко робилось йому на сам лише спомин, від тієї облуди якою тішив себе, що ось, німець допоможе нам збудувати державу.

Цеж зрада, чулося зо всіх боків, німець котрий прийшов визволити нас від московської напасти, зараз в спілці з москалями витягає з нас рештки Самостійности і то в досить жорстокий спосіб. Німец не дотримав свого слова, німець зрадив нам запродавши нас москві, тай ще допомогає москалям шомполами і нагаями вибити у нас думку про самостійне життя.

Не розумні! Катуючи і вбиваючи тіло, не забєте нашої душі. Не має ще, не було і не буде такого знаряддя яким можна булоби вибити з Українця кохання до Рідного Краю.

Така вже наша доля, казали старші, щоб вік вічно терпіти муки.

Ні, не доля, а глупота, сперечались молоді, не треба було здаватися на ласку чужого народу. Пощо нам було закликати німців? Чи бракувало у нас козаків? Одне Вільне Козацтво могло-би витиснути москалів за межі України і обсадити кордони. А як би до того та проголосити ще мобілізацію, якаж-би то була величезна сила. Зброї і амуніції

ніколи не бракло-би, коли-би вони в складах оберигалися нашим козацтвом. А так ворог має все це в свойому посяданні, сам озброївся якнайліпше, а решту пускає з повітрям.

Це нам наука, щоб на друге памятали як оглядатися на сосідів і чекати поки вони прийдуть господарити в нашій хаті.

Нарід терпів тяжкі муки від своїх гнобитилів, виражав свій гнів і висловлював свої болі власними словами, але був і такий випадок, як наприклад в селі Зрайках, після того як з відтам був витеснений німцями Гребенко, німці заходячи в село почали вигонити з хат людність на майдан. Оден з селян по дорозі на майдан сказав вірш Тараса Шевченка, а саме уривок з послання "До мертвих і живих і ненарожденних"...

Настане суд ! Заговорить
І Дніпро і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших....
Колись будем
І по свойому глаголить,
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Отоді ми заходимось!
... По німецькому показу...

Ці великі слова нашого Пророка почали збуватися і вони тим ціннійші і тим міцніше западали в душу народу, що були сказані на місті катування німцями Українського люду.

І хто ще до того часу мав віру отим москово-сько-жидівським брехням, про те, що " Україна " є видумка німців, перестав вірити.

Провокація, що німці видумали Україну, для того, що-би розбити нарід московії на дрібні кавалки, стала очевидною, зараз ніхто не мав сумніву, що то нагла брихня і неправда. Бож кожний зараз зобачив і зрозумів, що німець стремить силою зброї примусити нарід Український признати над собою зверхність і панування москви.

Але чи навчили німці наших політиків? Ні! Ті там в горі, по великих містах не бачили як катовано селян, не чули як стогнала та частина населення, котра мала бути підпорою Держави. Не відомо їм було, що переживає той нарід на котрий ті політики збиралися опертися як о міцний мур, щоб устояти на становищі і захопивши владу у свої руки сказати: "ми представники народу".

Німці катуючи селян не навчили політиків як панувати, як здобувати і славу і волю.

Так, так, казали селяни почувши слова Пророка свого з уст односельчанина, не сидіти нам склавши руки і вичікувати ласки з неба, а йти і власними силами визволяти свою Рідну Україну. Але де ті лицарі оті Залізьняки, Наливайки, Мазепи, Хмельницькі? Де вони!? Чиж невже ще не народилися? Чей же німець своїм показом навчив нас, що не треба оглядатися на чужу силу, а треба творити свою власну, щоб без чужої допомоги збудувати Державу.

Показали нам москалі і німці, що кожний хто-б він не був, порш за все буде шукати своеї власної користи, а до чужих кривд їм байдуже.

Правда, що і німці переборщили, тому, що наколи-би вони були вірні свому слову, і не зрадили-б Центральній Раді, а допомогли-би відбудувати Україну, вони в сто крат мали-би більшу користь як зараз, хоча та кількість добра вивезена з України доходила до неімовірно великої цифри.

Жадібний німець навіть землю вивозив цілими потягами. Звіряча натура німця полакомилась і на нашу чорненьку земельку.

Не дивота була і є москалям, котрі николе не мали і не будуть мати культурної і цівілізаційної переваги над нами, у котрих в істоті їх природи пробиваєтся дикунство. Ці дикуни і варвари, нащадки монголо-фінських відламів, завше відріжнювалися від нас своєю дикістью і жорстокістью.

Але німці! Ті німці, котрі чванилися своєю цівілізаційною і культурною перевагою над нами, що вони зробили?

Їх чин і діяльність на Україні на сотні років покрили ганьбою німецький нарід.

Не дармо кажуть: " яке військо, такий і нарід", а німецьке військо, що вийшло з німецького народу, показало своє дике варварське обличча, виставило на світ свій звірячий інстикт жадоби людської крови.

Ганьба вам німці, ганьба за наші кривди і тяжкі муки. А нам наука, щоб добре вчилися і свого не цуралися, не забували. Тому, що якби отак кожний був перейнятий коханням до Рідного Краю, як Батько Тарас, не було-би таких, що залишалися байдужі в той час, як невеличка кількість лицарів жертвувала життя своє за щастя і волю, за

добро і долю Рідного Народу. Зрозумів наш нарід, що то є чужа допомога. Не описати всіх тих мук, які терпіли бідне селянство. І за що? чиж не за те, що тішилися приходом німців кажучи: " німець допоможе".

А німець допомогав, але не нам будувати державу, а москалям грабити нашу Батьківщину, тай сам здерав остатню сорочку з Українського селянина.

Обурення народу на своїх окупантів росло і прибирало чим раз більшого розміру. Нікому не було вже таємницею, що німці прийшли на Україну, з метою ограбити її, щоб дати хліба своїй голодній батьківщині. А до того, ще темний елемент з москвинів і жидків вештаючися по селах дразнив людей. Так москалі із заздрости, що не вони, а німці користаються з України. Навіть, щоби дратувати українців склали пісеньку "Яблучко", в котрій співали: "Украіна хлєбародная, немцам хлеб атдала, а сама галодная" /Україна хлібородна німцям хліб віддала, а сама голодна/.

Але перелічити всі ті мерзоти яких допускалися москалі на Україні під гетьманською владою, треба було-би спеціяльно написати пару добрих томів. Яже обмежуся лише тим, що такої сваволі навіть саміж москалі під час царсько-хабарницької влади не допускалися, як це робили за Українсько-гетьманської влади.

Але зараз уже ніхто не вірив, що гетьманська влада є Українська.

Нікому не було таємницею, що жінка Скоропадського є з роду Дурново і сам має не мало, а 40.000 десятин землі, а той, що спричинився до поставле-

ння Скоропадського за гетьмана, німецький генерал Айхгорн, не далеко відїхав від свого кревняка по жіночій лінії - жонатий з дочкою тогож графа Дурново і має на Україні земельки, не менше від свого родака Скоропадського.

А знову другий німецький сатрап генерал Людендорф, котрому мила і дорога була "єдина неділима московія" старався давити і гнобити найменший прояв українського національного духа.

Те нехтування з людських прав, болючим гомоном відбивалося в серцях українських і тілько треба було подати гасло, а нарід ставби одностайно проти своїх ворогів. Але в повітрі була тиша, правда та тиша пророчила бурю, тому і повітря було душне- пересякнене електричністью людського не задоволнення і можна було в кожній хвилі сподіватися грози. А вороги наші, які сиділи десь в палацах як сам московський генерал і прихильник"батюшки царя" єдинонеділимовець Павло Скоропадський, так само і німецька капральска військова сила, що бачили в Україні, тілько джерело з якого конче потрібно вибрати як найбільше житьєвого елєксіру, для ратування своєї німечини, а після її визискання, віддати Україну знов на поталу московському цареві, котрого мали згодом поставити.

Оці педанти, котрим свої персональні інтереси були дорожче над усе, а котрі прийшовши на Україну боронити її від москалів і не думали про це, а навпаки старалися впхнути її знов у пащу нашого ворога, а для себе мати зиск, не бачили наближаючоїся грози.

А нарід Український бачив в якому він опинився положенню, що не тілько не має пошани з боку

німців до його національного "я", але терплячи сваволю німецького капраля, що поводився з Українцями, в сто крат гірше як за давних часів азіяти, котрі відзначалися своїм варваризмом.

Все це нарід бачив і мовчав стиснувши зуби і зажавши пястука. Та і годі було кому будь, що будь сказати. Шибениця, розстріл, палення цілих сел, ось відповідь була окупантів на ті скарги, де нарід думав стати в обороні своїх прав, де нарід домагався на пошанування його гідности людської.

І це робили культурні німці. Чи можна було цей нарід назвати культурним? Ні! Це варвари двадцятого віку.

Як було вже згадано в попередніх розділах, що гетьман Скоропадський був видав наказ о розформуванню і ліквідації всього Вільного Козацтва, тому, що ті відділи Вільного Козацтва, котрі складалися з зайдів- москалів, він переіменував в відділи карні, а пізнійше в державну варту. Отож, залишилися лишень відділи Вільного Козацтва з чисто національного українського елементу, які були грізні для його москвофільской політики, тому, що з ментом його зради Україні, ці збройні сили могли підняти зброю проти нього як зрадника свого народу.

Багатьома отаманами які стояли на чолі Вільного Козацтва, наказ той був виконаний, але були і такі особи, які наказові тому спротивилися і Вільне Козацтво не роспустили.

Так нарпиклад: бувший комендант станції Звенигородки сотник Павловський, який одноча-

сно був і отаманом Вільного Козацтва Звенигородського повіту, а також і отаман Вільного Козацтва Таращанського і Васильківського повітів - Горемика-Кручинський, у котрого налічувалося чи не найбільша збройної сили Вільного Козацтва взагалі на цілу Україну.

Така велика сила була дуже небезпечна для москвофільського уряду Скоропадського.

Ті два отамани, замість того, щоби виконати наказ гетманського уряду про ліквідацію своїх відділів, вони щей далі продовжували організовувати і поповнювати свої відділи з селянства і розформованих частин Січових Стрільців. Видавали відозви до селянства з закликом вступати в шереги вільного козацтва і боронитись проти московської сваволі і повалення гетьманату, щоби привернути демократичний устрій Центральної Ради. Але під натиском збройної німецької сили, вони примушені були, як казали, тимчасово свої відділи роспустити, а роспускаючи видавали на руки зброю, з котрою на заклик мусілиб ставитися в місті де то буде указано.

Отамани Горемика і Павловський роспустивши своїх людей, самі переховувалися в Таращанському повіті.

В серпні місяці Горемику- Кручинського німці заарештували і посадили до вязниці в Таращі, де мав відбутися над ним воєнно- польовий суд за державну зраду.

Слідство яке провадилося майже три місяці було закінчене. 5 листопада мав відбутися над

Горемикою- Кручинським суд, але в Німеччині стався державний переворот і в Таращі четвертого листопада була одержана німецьким командуванням телеграма о перевороті в якій було зазначено, що всім політичним вязням надається амнестія, по якій і був звільнений, а тим самим і урятований від смерти Горемика- Кручинський...

XXIУ

ЗАГАЛЬНЕ ПОВСТАННЯ.

Двадцятого листопада 1918 року була одержана відомість від урядовця Таращанської почтово-телеграфної контори Кривошея, який возив з Таращи до Вільшаниці почту, що в Білій Церкві, якась "Директорія" зробила повстання проти гетьмана і що станція Вільшаниця захоплена повстанцями.

В той же день, пантофляна почта, так називано передаваємі устно новини, принесла докладнійші відомости і уже цілий повіт знав, що повстанням керує Петлюра. Досить було цього одного магічного слова, як стрільці прояснилися і прощали своїх новопридбанних батьків.

– Та куди ви наніч, після роботи? Відпочиньте, а ранком і в дорогу, умовляли старі люди, та стрільці про відпочинок і слухати не хотіли.–Досить ми навідпочивали, час і нам вирушати, казали стрільці.

– Таж як так на гвалт, а може то повстання роблят не наші, а большовики, умовляли люди.

– О, Ні, то наші, чулисьте провід над повстанцями обняв Петлюра, а це наш, просто можна сказати, Батько, душа, а не чоловік. Ми його знаємо, він уміє постояти за Україну і такий на службу москалеві не пійде і з комуною яшкатися не буде. Чули ми, а багатьох навіть бачило, як він провадячи свої війська, був на переду їх з рушницею в руці, як відбивав у большовиків Київський арсенал. До такого був би злочин не пійти. А дотого, ще коли

це повстання, то не можна довго відволікати, а треба як найборше поспішати, тому, що там людей потрібно. Лишатися ж до рана, не можна тому, що ранком німчура може загородити всі дороги і арештовувати всіх, що будуть направлятися на Київ. Ні уже пробачте, а ми за пару годин рушимо. А може і ви хлопці з нами, заохочували вони парубків.

Ті тілько посміхалися і казали: Як так ми можемо пійти, коли не було наказу, миж Вільне Козацтво і роспущені тільки на деякийсь час. Ото ж слухаючися наказу, мусимо чекати і завше бути на поготові.

Нарід прощаючи Наддністранців на невідоме, благасловляв як рідних дітей, залишав в серці свойому жаль по утраті славних хлопців. По уході стрільців відчували тугу як за рідною дитиною, споминаючи тих тихих, лагідних парубків, котрі стали ім старим в пригоді і своєю сумлінною та ретельною працею підтримували господарку. Не шкодували їх як утрату робітника, борони Боже, казали дядьки, але оттак шкода хлопців, що буйні свої голови кладуть і життя, молоде життя віддають, кров свою проливають. Але щож робити, чиж я мав би сумління утримати його, чи відмовляти від святого діла визволення Батьківщини. Бог написав їм в книзі стати на боротьбу з нашими ворогами. Тож нехай буде воля Божа, а пречиста Мати захистить від всього лихого.

По одержанні відомостей про повстання з ініціативи пана Горемики-Кручинського та пана Ботвінівського негайно були скликані глас-

ні думи та по одному представникові від предмість: Вернигорщини, Глибічка, Мулівщини, Лисої- Гори, Зарічча, Козаківки та Орликівщини на нараду".

Під час наради пан Горемика -Кручинський запропонував гласним думи та представникам предмість скласти тимчасовий комітет на обовязку якого буде негайно обняти владу як в місті, так і в повіті.

В той час як складався тимчасовий комітет, Горемика-Кручинський та Ботвінівський удалися до будинку жиночої гімназії де містилась державна варта гетьманської влади.

Відчинивши двері, що вели до великої салі, Горемика- Кручинський ставши на порозі крикнув до вартовників: "Ви оточені повстанцями! Складайте зброю, бо инакше всі загинете- повстанці жартувати не вміють!"

Державна Варта уже була довідалася, про повстання проти гетьмана і саме радилась, що її робити коли повстанці появлятсья в Таращі, а вони знаючи рухливість повстанців Таращанщини, цілком слушно сподівалися на прибуття повстанчих загонів до Таращі.

А тут такий наглий наскок. І ті слова п.Горемики- Кручинського, так магічно поділали, на вартівників, що з їх боку жадного ~~протесту~~ спротиву не послідувало і вони негайно почали складати свою зброю.

Протягом пів години було складено до 200 рушниць. Після чого було послано по тих вартівників, які мали службу по ріжних інституціях і в місті. Минуло ще пів години часу і

вся варта була обезброєна і під проводом Горемики та Ботвінівського була переведена до Думи де вже склався комітет, який зараз же запропонував п. Горемиці посаду повітового комісаря.

Пан Горемика довго відмовлявся від посади комісаря мотивуючи свою відмову тим, що він після довгого перебування у вязниці і очікування що хвилини вироку смерти, почуває себе дуже змученим як фізично, так і морально і бажав би на деякийсь час удатися на відпочинок, а тому хоче відсунутися як від політичного, так і адміністративного життя, але члени комітета і слухати його не хотіли. А далі постановили аби прийняв посаду, заявляючи, що в такий відповідальний час відмовлятися від загально національної праці не належить тим більше, що вони не мають на це місце відповідної людини.

Горемика бачучи, що йому відмовитися не вдасться - врешті погодився і негайно приступив до виконання своїх обовязків.

На тій посаді Горемика-Кручинський був не довго, бо владою Директорії була призначена инша людина, але не дивлячися на те, що він був такий короткий час, зробив для Таращанського повіту дуже багато, як наприклад: на цілому повіті ним була організована адміністративна влада, підбор людей зробив як найкращий і вони взірцево виконували свої обовязки. Життя цілого повіту пійшло відразу по нормальному шляху. Як в місті, так і в повіті панував лад і спокій, жадних нападів, злодійств та грабунків не було.

Як тільки селяне довідалися, про повстання протих гетьмана, подразнені наддністрянцями, котрі так нагло і з поспіхом подалися до війська, не утрималися і не чекаючи зазиву, цілими масами напливали до Таращі і зголошувалися в комісаріяті, де на них складалися реєстри і відділами по 150- 200 люда направлялося під проводом або старшини, або військового урядовця до збірного пункта Білої Церкви, як центра повстанчого руху. З таким першим відділом виступив п. Ботвінівський.

По двох тижнях від дня повстання до Таращі була призначена і прислана владою Директорії повітова адміністрація як то: повітовий комісар / призвіща не пригадую/, комендант міста Таращі поручник Куделя, повітовий військовий начальник поручник Барчук.

По приїзді до Таращі військового начальника зараз же була оголошена загальна мобілізація старшин до 50 років, а козаків до 40 років.

Здавалося, що після тієї великої кількости повстанців, що зголошувалися добровільно, по мобілізації небуде уже кого брати, така велика кількість добровольців надходила з сел, але з хвилею оголошення мобілізації наплив людности зробився ще більший, народу напливало такими масами, що невстигали складати на них реєстрів і відправляти до Білої Церкви й як збірного пункту.

Проголошення мобілізації новоутвореним Українським національним Урядом, підняло на дусі Український нарід, а обняття проводу над

військом Симоном Петлюрою, зробили своє велике діло.

Де- де, а на Таращанщині, що називаєтся рунули на призив як ті бджоли на весні в лагідну погоду з улья. Не було ані одного села котре-б не відгукнулося на призив. Не було ані одної хати деб залишився покликаний річник.

Батько Петлюра кличе нас, казали селяне, тож це не московська авантура. Правда, що по заводах і фільварках сиділи чужинці, котрі не рахували за свій обовязок йти до Українського війська навіть по мобілізації, а в містах жиди оказалися не рухомими і від цих остатніх, що трималися невтрально, не тільки співчуття не можна було почути, а лиш глузування і кпини з цього національного здвигу народу.

І тільки оден випадок на цілий повіт, в селі Скибинцях Лісних де прикажчик /доглядач над робітниками/ Киричук, що був підлизою у пана дідича, ухилився від призиву по мобілізації а тому і був потурбований селянами.

Справа була так: дідич почувши, що селяне навіть строкові фільварочні робітники зачувши про повстання проти гетьмана, відходять від праці подаючися до Білої Церкви, не на жарт налякався бачучи, що йому грозить небезпека залишитися без робітників, почав при допомозі своїх управителів і двірської челяди, шаленно агітувати відраджуючи селянам не йти на повстання і не зголошуватися по мобілізації. Найбільше всього старалися розагітувати жіноцтво і і через них вплинути і на чоловіків. Така

агітація, що правда не мала жадного успіху, тому,що і жіноцтво котре на рівні зі своїми чоловіками було національно свідоме, не слухалися порад панків і підпанків отих панських лизунів, як називали ~~називали~~ селяни двірську челядь, а котра крученою московсько-польською мовою не пригортала до себе, але відштовхувала і на такі їхні розмови, як наприклад: чи не годі вже отих повстань, нічого доброго вони не зроблять. Піде чоловік в те повстання і забють його, а ти жінко мучся цілий свій вік з купою дітей, гаруй та бідуй. Ні, Горпино, треба що-би ви відмовили свого чоловіка йти в повстання і умовили залишитися дома. Та і пан каже, що на весну підвищить платню, то як залишитеся, буде мав добру нагоду заробити і зістанеться живий і здоровий. А то яка тобі потіха, як що убють його, або борони Боже калікою залишится. Є там люду досить і без вашого і як там кажуть, обійдеться весілля без марципанів.

І на це діставали не менш влучні і багатопереконуючі відповіді. Е, кажіть пане, так то є здаєтся, що і без мого обійдеться, а як кожний так почне медикувати, то всі по запічками поховаются і нікому буде стати до зброї, а наш нарід знова і на далі буде мусів терпіти ярмо чужинецької неволі. Пробачте, хочай і ви рахуєте себе чужинцем, але річ не про вас, а про москалів. А коли чоловіки не стануть до зброї, то чи невже прийде час ~~час~~ на нас жінок, що-би ми заступили у військові своїх чоловіків, а їх заставимо поратися біля господарки і доглядати дітей. Кожний має свій обовязок: жінка поратися

біля господарки, ачоловіки при війську захищати свою країну від напасти, щоб ворог не перешкоджав в праці державі. Так у нас було зпокон віку, про це книжки пишуть, так мусить залишитися і надалі. А того, що убють чи покалічать на війні нема чого лякатися, як то у нас кажуть: "вовків боятися в ліс не ходить", а Божа воля і призначення людей, що кому судилося, того не оминути. Душа людська в руках Бога, захоче забере вчеснійше, а захоче буде тримати до глибокої старости. Ось наприклад, візьмімо хочай-би мого, був цілий час на війні і Бог боронив, а жидок син крамаря, скільки він грошей висипав на хабарі, чого тільки не вживав, щоби спасти на тілі і удавати сухітника і глухого і відкупився від війська, але від смерти не відкупишся, вона хабара не візьме, то і знайшла його тут, повертаючогося з міста, був забитий блискавицею на дорозі. А чиж це не знамено Боже, що від своєї долі не втічеш? Ні нехай вже їде і не буде гіршим за другіх. Після де кількох подібних цій розмов панок прикушувов язика і агітації давав спокій. Він бачив, що нарід за остатні два роки був уже не той. То був раб і покірний слуга, а зараз національно свідомий громадянин і його, пана, рахують уже за чужого, розуміють ріжницю в національнім походжені людей. Зрозумів і дідич, що зараз нарід не дасться на підмовлення, а ні на підвищення платні. Нічого зараз селянина не зупиняє від виконання свого громадського обовязку що до оборони своєї батьківщини.

І тільки оден як я вспомянув вище негідник Киричук лизун, зістався вірним псом свого дідича

і свої шкурні питання поставив вище народньої справи. Дружина його, що мала більше людяне серце і була більше перейнята патріотизмом, предчувала щось недобре і радила йому, щоб і він не занедбував свого обовязку, разом з другими пійшов по мобілізації, а то дивися ще заарештують як дезентира /дезертира/ тоді зігниеш у вязниці. Але він нагримав на жінку, щоб дивилася своїх горшків, а не лізла не в своє діло і не робилася мудрійшою за нього, не послухався її і не збирався в похід.

І от в той саме час і день, коли ціле село Скибенці тих років які були покликані по мобілізації вирушило до міста, він повертав з поля додому, докласти панові, що нарід збунтувався і на роботу по возці цукрових буракiв не вийшов. Киричук набравши грізного вигляду, якось кумедно перекривив свою постать, порівнявся з громадою, що йшла і їхала на підводах шляхом до міста. Без жадного умовленого з гори знаку, громада обступила Киричука і почулися з натовпу слова:

- Ну, а ти щож не з нами? таж ти підлягаєш призиву по мобілізації так як і ми.

- Як вам життя обридло то ідіть, відмовив Киричук.

- А тобі видко життя дороге, бач пан дідич обіцяв пшенички пів жмені докинути до ординарії, так ти дурню і полакомився.

- А обовязок громадський занехав?

- Яке маєш право ухилятися від мобілізації?

- А чи тобі добро твого пана дорожче за добро держави?

- А чи ти заприсягався своєму панові бути вір-

ним псом і здохнути на його добрі?

- Не жартуй, а збирайся і вирушай.

- Ходи разом з нами, тиж і зброю маєш і коня гарного собі присвоїв.

Такі і подібні цім слова посипалися на Киричука. Але він мовчки озирався як той вовк, нарешті промовив.

- Та яка лиха година кличе вас, бунтарі ви і більш нічого. Замість того, щоб працювати, та гроші заробляти їм забаглося даремного хліба у військові. Ідіть, ідіть там вас нагодують, але не галушками, а кулями, не варениками, а шрапнелями, а за бойову відзнаку зариють вас без хреста як того пса, а хто хоче того добра зазнати та на власній шкірі воші годувати, то до лихої матери нехай їде на зламання карку, але агітувати і примушувати других не має права.

- Диви, який знайшовся, а є право не виконувати своїх обовязків і ухилятися від війська -де зертирувати?

- Ах, ти блазню, панський посіпака...

- Підлизник, горшколиз, ганчірка пана свого немитого.

- Шкурнику ти псячий....

- Зраднику навіжений...

Почулося зі всіх кінців.

- Та якого лиха вчипилися до мене, як ріпяхи до свині. Розійдися і дай дорогу, немаю я часу з вами дурнями зубоскалити.

При цих словах хльоснув коня. Перші шереги розступилися, але далеко не заїхав, останнє слово образи довершило гнів народу. Коня зупинено, а Киричука стягнено на землю. Не розсудивши, що має

робити Киричук підняв нагая і хотів пробитися скрізь натовп, але вмить був обезброєний, а товпа накинулась на нього і зі словами прокльну посипалися оден за другим удари на остовпівшого доглядача /прикажчика/. І аж коли той звалився з ніг обливаючися крівлею, котра показалася не іно з носа і уст, але і ушами, тоді Його залишено в спокої, хоча були й такі войовничі, котрі хотіли забити Киричука на смерть, але стримані більш розважними дали спокій і тільки казали:

- Шкода, що не добили, чейже собаці собача смерть належиться.

Найшлися і добродушні, котрі зі співчуттям поглядали на потурбованого Киричука і казали;

- Хоч він і зрадник і запродався панові, але всеж таки християнська душа і шкода щоб оттак згинув без каяття.

І Киричука відставлено до дому. Але великого співчуття він і в своїй жінці не найшов, котра зараз же після того, як обмивши й обвязавши Його, утираючи сльози, чи то з жалю за чоловіком, чи то з сорому за чоловіка, промовила:

- Ось бачиш, не послухався мене, не пійшов з людьми, а послухався нерозумного слова пана, то і маєш за вірну службу пану і за зраду державі. Зобачемо, як зараз пан тебе винагородить.

Але пан не був швидкий не тільки до винагородження, але навіть на вираження співчуття.

Дідич старався, все що було зібране обернути в гроші, а гроші приміщував в німецьких банках і дуже скупився, як ніби предчував грізну хвилю, а тому потурбованим Киричуком, не дуже то журився і не цікавився. А коли Йому донесено було, що

мобілізовані побили Киричука, тільки і сказав " а по що він дурень поліз поміж них, не міг оминути полем, звернути зі шляху, або перечикати заки не відійдуть. А так за свою глупоту і заплатив своєю шкірою." І доля вірного слуги, дідичеві була байдужа.

Це була добра наука для Киричука, для того, котрий не хотів послухатися голосу громади, що занехав свої громадські обовязки, що забув про державну справу, що не пійшов боронити батьківщини, а послухав слів пана, котрому як чужинцеві була байдужа Українська державна справа, а котрий свої персональні справи ставив надусе.

І на щастя ціла Таращанщина мала на цілий повіт тільки одного дегенерата Киричука і цей випадок мусить послужити прикладом для прийдешніх поколінь, що перше за все Державна, а там громадська справа, а свої шкурні питання після всього.

Решта всі розуміли вагу справи і не ухилялися від свого святого обовязку, пійшли відбивати Україну від московського генерала, котрий на передодні проголошення повстання, проголосив акт сполучення України з ненавистною для народа Українського москвою.

І відомо, що хоч повстання в більшій мірі було споводовано утисками і репресіями, яких допускалися московсько-гетьманські посіпаки, але остатній чин московського генерала Скоропадського, проголошення федерації з москвою і був тим сірником, котрий підпалив ту стирту, що пересохла від ненависти і гніву за зневагу

і наругу.

Акт сполучення фактично і був гаслом до повстання проти московського засилля.

Нарід, а принаймні Таращанщина виконала свій обовязок сумлінно ставши всі як оден цілим повітом на боротьбу з московськими наїздниками і німецькою окупацією.

Але чиж завмерло життя в повіті після того як всі, що були здібні носити зброю вирушили в похід. Правда, тиша селом опанувала. Не було тих веселих і так приємних гулянок на вулицях дівчат з парубками. Не було чути співу, милих чудових Українських пісень, що не так давно виспівувалися мішаним хором і тільки де не де почути можна було тужливу пісню приниженим голосом співаючу якоюсь дівчиною, що щастлива була тим, що її коханий не гірший від усих, але за яким всеж такі і сумно, або молодиця, що затягне "чайку небогу".

Але не дивлячися на тишу, село жило. Жило своїм життям. Пильно прислухалося до того, що робилося навколо. Хапало кожду вісточку з фронту, зустрічало як рідного кожду особу, котра надходила з того боку, звідкіля сподівалися вісточки від своїх дорогих. І не могло село проявляти якоїсь більш ширшої праці. Де там веселощі, де там до сьміхів і жартів... коли дорогий і милий чи то син, чи то брат, чи то чоловік, чи то наречений, чи то батько пійшов життя своє віддати на захист Рідного Краю.

Таращанщина нагадувала ті давні чудові Українські села з оповідань, в котрих все ко-

зацтво, а саме всі здібні до ношення зброї вирушали в похід, а залишалися іно старі, малі та жіноцтво, було тихе, притаєне, не гамірне, що вичікувало своїх людей з походу на азіятські орди. А чи зараз не азіятів європейських пішли виганяти з України - Українські селяне-козаки.

І тільки ріжниця між старим історичним і сучасним селом була лиш та, що зараз над будинком маяв жовто- блакитний прапор.

А щож то за будинок? Може державний уряд, може квартира гетьмана?

Ні, це будинок не звичайний, це храм освіти - це "Просвіта".

Це та установа, котра не дала цілком завмерти життю села.

Життя йшло, час не стояв і люди не дрімали. Праця йшла, праця в дома при господарстві і в Просвіті на культурній ниві.

До Просвіти у вільні хвилини на відпочинок від фізичної праці і для праці умислової приходило жіноцтво і молодь, що шукали для себе харчів духових. Тут хутчій, аніж де будь инше можна було почути і вісточку з фронту, про успіхи наших лицарів, котрі здобували Золотоверху чарівну Столицю- Київ, від московського напасника, тут можна було почути вісточку і від близького серцю.

Сюди долітали вісти і про геройську, славну і лицарську смерть того, чи иншого невмирущого лицаря.

Оттак проходило життя в повіті, а там за повітом лицарі Таращанці кровлею своєю кропи-

ли землю, кістками своїми засівали поля, для того, щоб здобути славу і волю своїй дорогій Батьківщині.

Умру я, казали вони, зате буде жити Україна.

І наслідок праці нашої на користь визвольної боротьби, не умре, не загине.

Але ці діла були чином поза межами Таращанщини, а тому зупинюся на подіях в повіті, скажу про славні діла наших лицарів в частині другій своєї праці.-